Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms paminėti
1918 — 1928

MEDŽIAGA

KARIŠKAI LIETUVOS ISTORIJAI

I DALIS

Redagavo pulk. Acukas

„KARDO“ REDAKCIJOS LEIDINYS

KAUNAS 1928

„RAIDĖS" SPAUSTUVĖ
Kaune, Kęstučio 44. Tel. 758

Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms paminėti
1918 — 1928

MEDŽIAGA

KARIŠKAI LIETUVOS ISTORIJAI

NUO SENIAUSIŲ LAIKŲ

Redagavo pulk. **Acukas**

„KARDO“ REDAKCIJOS LEIDINYS

KAUNAS 1928

PRAKALBA.

Visos tautos, kurios nepriklausomos gyveno kelis paskutinius amžius, turi surašytus visus svarbesnius savo praeities gyvenimo momentus politiškosios bei kariškosios istorijos pavidale. Lietuvių tauta, dar nesulaukusi spaudos išsiplėtojimo, liko svetimųjų tautų pavergta ir todėl neturi senesniais laikais lietuvių kalba rašytosios istorijos. Didvyriški lietuvių žygiai yra aprašyti svetimų žmonių ir svetimomis kalbomis ir be to dar, žinoma, tam tikra spalva. Tik devynioliktojo amžiaus pabaigoje greit atsiranda ir lietuvių kalba rašytųjų veikalų iš Lietuvos bendrosios istorijos.

Kitaip dalykas stovi su Lietuvos kariškosios istorijos medžiaga bei veikalais. Iki šiol mes neturime gimtąja mūsų kalba rašyto net menkiausio kariškosios istorijos vadovėlio, nežiūrint to, kad visą mūsų tautos, kaip ir kitų tautų, praeitį vainikuoja garbingi kariuomenės žygiai.

Jei sunku yra sudaryti gerą bendrą Lietuvos istorijos vadovėlį, tai dar sunkiau parašyti Lietuvos kariškosios istorijos vadovėlis.

Įvairių autorių, įvairiomis kalbomis, įvairiuose kariškuose veikaluose tarp kitko įterptos žinios apie senovės Lietuvos kariuomenę ir jos žygius sudaro medžiagą kariškajai Lietuvos istorijai. O tie visi svetimšaliai autoriai, be abejo, negalėjo būti visai nešališki, nes daugiau stengėsi savo tautos žygius nušviesti, ir faktams gal suteikdavo visai kitą reikšmę ir saviškai pabrėždavo pasekmes. Tas aiškiai matyti skaitant, pavyzdžiui, istoriškus lenkų ir rusų veikalus. Jei kuris karas pasibaigė jų naudai, tai jų kariuomenės veiksmai smulkiai aprašyti ir, rodos, teisingai, o kur mūšis jų pralaimėtas — tai tas faktas visai praleistas, nutylėtas arba tik pažymėta, kuriais metais priešas puolė. Tokia medžiaga, be abejo, neleidžia geriau įsivaizduoti senų laikų lietuvių kariavimo būdus, kariuomenės organizaciją, ginklavimą ir šarvavimą.

Šioje knygutėje patiektoji medžiaga vis tik parodo mums, kiek senovėje buvo galinga lietuvių kariuomenė, kad galėjo ne tik savo kraštą ginti, bet ir Lietuvos valstybės sienas plėsti,

Šiame leidinyje surinkti iš įvairių šaltinių imti gryni (be jokių komentarų ir gal net be tarpusavio ryšio) kariavimo faktai, kuriuose lietuviai šiaip ar taip dalyvavo. Visa medžiaga surašyta chronologijos tvarka.

Kad geriau vaizduotų lietuvių kariavimo priemones: šarvavimą, ginklavimą ir kariavimo būdus, rinkiny įdėta iliustracijų, imtų iš įvairių istoriškų šaltinių.

Teksto apačioje pažymėti šaltiniai, iš kurių medžiaga imta.

Medžiagą rinkti padėjo pulk. leitenantas Novakas ir majoras Ružancovas, patiekdami karo istorijos šaltinių, iš kurių daugiausia teko imti reikalingų ištraukų. Pulk. leit. Tarasenka maloniai sutiko parašyti apie priešistoriškus lietuvių karo žygius pagal archeologiškus duomenis. Ats. vyr. leit. Petraškevičius (iš Simano Daukanto Lietuvos istorijos I tomo) ir stud. A. Dilys (iš latvių istòriškų šaltinių) padarė ištraukų. Kalbos žiūrėjo ir korektūras taisė kap. Jurgelevičius ir vyr. leit. Pušneraitis. Už tai visiems reiškiu širdingą padėką.

Šis leidinys apima Lietuvos kariškos istorijos medžiagą vos tiktai iki XIV amžiaus: — tai visa tik menkniekis, palyginus su visais lietuvių karo žygiais. Pilnesnis medžiagos rinkinys nesuskubta išleisti, nes *Lietuvos nepriklausomybės atgijimo 10 metų sukaktuvėms ruošti vyriausiojo komiteto* buvo duotos lėšos su sąlyga, kad rinkinys būtų išleistas būtinai iki š. m. gegužės 15 d. Čia aišku, kad tokį darbą trumpu laiku (vos per tris mėnesius) galima buvo tiktai pradėti, bet ne baigti. Todėl, matydama būtiną reikalą vis tik pradėti rinkti ir tvarkyti medžiagą Lietuvos karo istorijai, „Kardo" redakcija ryžosi bent kiek išspausdinti tos medžiagos, kiek sugebėjo jos parinkti, tikėdamosi, kad ji bus nuolat papildoma ir tvarkoma.

Pulk. Acukas.

Kaunas,
1928 m. gegužės 15 d.

I.

Priešistoriški lietuvių karo žygiai.

Mūsų proseniai bei, kaip juos kalbininkai vadina, aisčiai kilo, kaip ir daugelis kitų Europos tautų, iš vienos bendros visiems indoeuropiečių bei arijų tautos. Gyvenant ilgą laiką skyrium nuo kitų senovės Europos tautų ir klaidžiojant plačioje Vidurinės Europos lygumoje nuo Dunojaus iki Volgos, indoeuropiečių tautos kalboje pasireiškė ypatingi savumai. Ilgainiui, natūralaus kalbos plėtojimosi dėka, toje kalboje atsirado naujų tarmių. Šios indoeuropiečių kalbos bei prokalbės tarmės ilgainiui virto atskiromis kalbomis ir pažymėjo naujai susidariusias tautas, kaip antai: germanus, keltus, lotynus, slavus, aisčius ir kitas, kurios 2000—1500 metų prieš Kristaus gimimą, atsiskyrusios nuo kitų giminingų joms tautų, užkariavo gyvenusias senovėje Europoje kitos kalbos šeimynos tautas ir apsigyveno jų kraštuose. Viena iš indoeuropiečių kalbos šeimynos tautų—senovės indai nuėjo net į tolimą Indiją, kur apsigyvenę ir kultūriškai išsiplėtoję paliko mums daug raštų, rašytų jų senovės, vadinamąja sanskrito, kalba. Tų senovės indų raštų kalba yra labai panaši kiek į mūsų, tiek ir į kitas Europos bendros kilmės tautų kalbas; tas ir davė progos jas visas pavadinti bendru indoeuropiečių vardu.

Sudarę atskirą tautą ir atsiskyrę nuo kitų indoeuropiečių, aisčiai, kaip spėjama, pirmiau gyveno ties Priepietės (Pripetės) upe ir ties Pinsko pelkėmis, dabartinėse Minsko ir Volyniaus gubernijose. Aisčiams ilgą laiką gyvenant vienoje vietoje, pas juos irgi natūraliu kalbos plėtojimosi keliu atsirado tarmių, kurios ilgainiui virto kalbomis ir pažymėjo naujas, kilusias iš vieno bendro kamieno, tautas, kaip antai: prūsus, kuršius, žiemgalius, latgalius, lietuvių - latvių tautą ir kitas. Kristaus gimimo laikais ir kiek vėliau, jau III šimtmetyje po K. g. visos aisčių

tautos gyveno plačiam ruože nuo Vyslos žemupio iki Smolensko ir Kalūgos gubernijų, turėdamos kaimynų: vakaruose—germanus, pietuose—slavus, rytuose ir žiemiuose—įvairias suomių giminės tautas: mordvą, ėstus, lybius, venedus bei ventus ir kitus*).

Dar gyvendami drauge su kitomis indoeuropiečių tautomis, aisčiai pergyveno akmens gadynės kultūrą ir pažino metalą—bronzą bei žalvarį, o apsigyvenę sėsliai vienoje vietoje, aisčiai plėtojosi kultūriškai, pažino ir kitą metalą—geležį, iš kurios gamindavo sau įvairius įrankius bei ginklus, o taip pat pažino žemdirbystę ir išplėtė savo visuomeniškus santykius.

Sudarydamos įvairius tautinius vienetus, aisčių tautos gyveno atskiromis kelių šeimynų gentimis, kurių vyresniaisiais būdavo vyresnieji amžiumi asmenys.

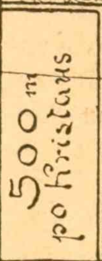
Gyvendami pastoviu žemdirbių gyvenimu, lietuviai, o taip pat ir kitos aisčių tautos, nebuvo toki karingi, kaip antai senovės germanai, hunai ir kitos tautos, tačiau dėl dažnai keliamų tarpusavio ginčų, vaidų, o taip pat dėl nuolatinių (pradedant nuo III šimtmečio K. g.) slavų ir germanų puolimų, aisčiai daugiau pradeda kariškai organizuotis ir reikšti savo atsparumą ir norą gyventi nepriklausomu gyvenimu ne tik pasyviais gynimosi veiksmais, bet ir aktyviai puldami.

Kaip ir kitose senovės tautose, taip ir įvairiose aisčių tautose jų pirmykštė karo organizacija buvo glaudžiai susijusi su politišku jų organizavimusi. Būdami visi laisvi, aisčiai visi buvo kartu ir kariai. Karui ištikus, visi, kas galėdavo valdyti ginklą, turėjo eiti kariauti vadovaujant savo genties vyresniajam.

Todėl visi aisčiai turėjo ginklų, ir visi nesudėtiniais fortifikaciniais įrengimais bendrai tvirtindavo savo gyvenamąsias vietas, kurios, be to, buvo įrengiamos taip, kad jau vien tik savo natūralia padėtimi būtų sunkiai įveikiamos; dėl to savo gyvenimui vietas parinkdavo tokias, kurios nors iš dalies buvo apsaugotos gamtos kliūčių, pav. pelkės, upės, ežerai. Genties sodyboje, jos geresnei apsaugai aisčiai įrengdavo pilį; tam reikalui parinkę kalną, nukasdavo jo šlaitus, kad padarytų juos statesnius ir tuo būdu sunkiau įveikiamus, nulygindavo kalno

---

*) Prof. K. Būga. „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje" 1924 m.

1 pav.

viršūnę, ant kurios statydavo gyvenamąsias trobas ir laikydavo karo reikmenų atsargą, kurią dažniausiai sudarydavo rąstai ir akmenys. Sodyba iš lengviau prieinamos pusės buvo sustiprinama pylimais ir grioviais, o taip pat ir medinių rąstų tvoromis. Panašiai įrengtų pilių, nuo kurių ilgainiui liko tik vieni piliakalniai, turėjo, kaip minėjau, kiekviena gentis; tos pilys ir buvo skiriamos genties apsigynimui.

Ypač daug pilių — piliakalnių pradėjo statytis lietuviai III—V šimtmečiuose K. g.

Tuo laiku slavai, spaudžiami savo kaimynų—gotų, pradeda spausti savo žiemių kaimynus—lietuvius ir kitus aisčius, pradeda veržtis į jų gyvenamąsias vietas.

Pajutę pavojų, aisčiai ginasi ir įrengia daug pilių. Kiek jau tais laikais aisčių buvo reiškiama kariško atsparumo, rodo kad ir toji mokslininkų pastaba, kad aisčių gyvenamoje III—V šimtmečiuose Smolensko gubernijoje yra 70% lietuvių piliakalnių, kurių vienoje tik Smolensko apskrityje yra daugiau kaip 100, bet nemaža jų yra ir kitose apskrityse.

Minėdamas apie tuos lietuvių piliakalnius, ant kurių buvo seniausios lietuvių gynimosi pilys, jų tyrinėtojas A. Liaudanskis*) šiaip rašo apie jas: „Tai yra nedideli, įrengti ant aukštų kyšulių, kalnų ir salų, piliakalniai. Piliakalnių viršūnių aikštės yra 20—25 sieksnių iki 60—70 sieksnių ilgio; jų plotis mažesnis. Piliakalnių forma labai įvairi: dažniausiai apvalūs, rečiau trikampiniai ir dar rečiau apskriti, keturkampiniai ir pailgi, eina keliais slenksčiais—terasomis. Tokias formas piliakalniai dažniausiai gaudavo dėl išvaizdos pačių kyšulių ir kalnų, ant kurių jie buvo įrengiami. Aikštelių galus dažnai net tyčia darydavo apvalius. Piliakalnių aikštelės nuo lauko pusės buvo apsaugojamos vienu bei dviem pylimais su tuo pat arba didesniu skaičium griovių, kurie šlaituose virsta terasomis. Piliakalnių su terasomis aptinkama labai daug.

Grioviai ir pylimai aiškiai buvo skiriami piliakalnių aikštėms ginti. Jei piliakalniai būdavo įrengiami ant salų, pelkėse ir tuo būdu būdavo apsaugoti gamtos kliūtimis, tai piliakalnių

*) A. Liaudanskij. Nekotoryje dannyje o gorodiščach Smolenskoj guberniji. 1926 m.

aikštelės nebuvo stiprinamos dirbtiniais grioviais ir pylimais Daugumoje piliakalnių pylimai neturi ypatingo įrengimo, ir tik vienam piliakalnyje pastebėta, kad apsaugos pylimas yra padirbtas iš apdeginto molio".

Tai tokius apsigynimo įrengimus III—VI šimtmečiuose turėjo savo senoviškoje gyvenamoje vietoje lietuviai ir kitos aisčių tautos gana plačiam ruože, nuo Šventosios iki Ugros upės. Prof. A. Spicynas (dėl randamų visur vienodo įrengimo piliakalnių ir randamų juose senoviškų išdirbinių), kaip ir A. Liaudanskis, nurodo, kad tas ruožas buvo lietuvių gyvenamas; tas sutinka ir su prof. K. Būgos to paties fakto įrodymu, remiantis kalbotyros duomenimis.

Kad ten gyventa lietuvių bei giminingų jiems tautų, rodo ir vėlesnieji istoriški pastebėjimai, kaip antai, rusų metraščiai dar 1058 ir 1146 metais mini gyvenusias ties Protvos upe lietuvių tautos gimines—galindų tautą, kuri ilgainiui visiškai išnyko.

Nors likusieji palaikai ir rodo, kad lietuviai atkakliai gynėsi savo senoviškoje tėvynėje, tačiau, daug stipresnių slavų spaudžiami, turėdavo apleisti savo pilis, kuriomis pasinaudodavo tais pačiais gynimosi tikslais ir slavai. Nors kartais jau greta slavų gyvenamo piliakalnio ilgą laiką gyvendavo ir lietuviai, bet jų skaičius kaskart mažėja ir ilgainiui visiškai išnyksta, užleidus savo vietą slavų tautai, žinomai vėliau krivičių vardu.

Užvaldę lietuvių gyvenamąjį plotą, slavai nepanaikino lietuvių. Norėdami išvengti pavojaus visiškai žūti ir negalėdami atsispirti prieš daug galingesnius slavus, lietuviai, tobulindami savo karišką organizaciją, pareiškė savo atsparumą dėl laisvo tautiško plėtojimosi ne tik gindamiesi nuo galingesniųjų kaimynų slavų, bet ir aktyviai puldami kita kryptimi savo žiemių kaimynus—įvairias suomių giminės tautas ir, jas nuveikę, apsigyveno jų gyvenamam krašte, dabartinėje Lietuvoje.

Gyvenusios iš senovės Lietuvoje ir kituose Pabaltijo kraštuose, o taip pat ir toliau į rytus ir žiemius įvairios suomių giminės tautos buvo daug žemesnės kultūros, negu aisčiai. Kuomet aisčiai jau žinojo metalų kultūrą, žemdirbystę ir buvo politiškai susitvarkę, suomių tautos tuo laiku dar buvo netobulos akmens gadynės kultūros ir dar gyveno kaip kla-

jokliai medžiotojai. Istorininkas Tacitas I šimtmety po K. g. šiaip apibūdina suomius: „Suomiai yra visai laukiniai ir labai neturtingi. Jie neturi nei ginklų, nei arklių, nei namų dievaičių; jų valgis—žolių šaknys, žvėrių odos—jų drabužiai, o guolis—plika žemė. Neturėdami geležies savo strėlių galūnėms, jas dirba iš kaulo gabalų. Jie neturi kitos priedangos nuo žvėrių ir lietaus, kaip lapinė, surišta iš žabarų".

Be abejo, ilgą laiką gyvendamos netoli kultūringųjų aisčių tautų, suomių tautos pateko aisčių įtakon ir prisisavino iš jų ūkio sistemą, religiškas pažiūras, visuomenišką santvarką (susitvarkymą). Prisisavindami ką nors iš aisčių, suomiai kartu prisisavindavo ir jo aistišką pavadinimą ir tuo būdu prisisavino iš aisčių kalbos, kaip rodo kai kurie mokslininkai, per 3000 žodžių.

III—V šimtmečiuose po K. g. aisčių įtakos dėka senoviški Lietuvos gyventojai jau pažino metalus ir pradėjo dirbti kad ir paprastus geležinius įrankius, pažino žemdirbystę ir pradėjo keisti savo visuomenišką santvarką, pradėjo gyventi pastoviomis sodybomis ir jas nors dalinai taikinti apsigynimui.

Tuo būdu Lietuvoje atsirado pirmieji piliakalniai, kurie iš pradžios jokių gynimosi įrengimų neturėjo, o jų taktiškas atsparumas rėmėsi dažniausiai vien tik jų topografiška padėtimi, nes tai buvo tik natūralūs kalnai bei salos sunkiai prieinamose vietose, kurios kartais ir buvo gyvenamos gausingos genties.

Slavams pradėjus spausti aisčius jų senoviškoje tėvynėje, aisčiai kad ir gynėsi kurį laiką, bet, negalėdami atsispirti, pradėjo spausti žeimesnės kultūros savo kaimynus—suomių giminės tautas. Tas aisčių spaudimas buvo toks stiprus, kad jau VI—VIII šimtmečiuose aisčių tautos—kuršiai ir žiemgaliai—pasiekė dabartinių Šiaulių ir Panevėžio apskričių plotų ir Dauguvos upės Dinabarko srityje.

Deja, nėra likę istoriškų duomenų, kurie galėtų pasakyti apie tai, kaip tas aisčių spaudimas buvo tvarkomas, koki ir kur buvo mūšiai. Bet kad ir tame aisčių karo žygyje aisčių buvo parodyta daug energijos, daug pastangų—rodo archeologiškos liekanos.

Lietuvos piliakalnių tyrinėtojas L. Kšivickis*), tyrinėdamas Petrašūnų piliakalnį (Rokiškio apskr.), Voronių piliakalnį (Utenos apskr.), Laukupėnų—Maškėnų piliakalnį (Rokiškio apskr.) ir kitus, rado, kad tų piliakalnių gyventojai dar VI—VII šimtmečiuose po K. g. buvo akmens gadynės (neolito) pabaigos kultūros ir, nors jau turėjo geležies išdirbinių, bet jų buvo nedaug, o daugiausia dar vartojo netobulus akmens įrankius.

Tuo tarpu kiti Lietuvos senovės tyrinėtojai S. Abramovas, kasinėdamas Raginėnų senkapį (Panevėžio apskr., Šeduvos valsč.), ir Butrimaitė, kasinėdama Pakalniškių senkapį (Panevėžio apskr. Naumiesčio valsč.), rado senkapiuose labai daug bronzinių pagražinimų ir geležinių įrankių ir ginklų, kaip antai: ietys, kirviai su žemai nuleistomis ašmenimis, siauri kirviai su apvalia pentimi, geležiniai skydų dangteliai—umbonai, kalavijai su plačiomis ašmenimis**).

Palyginę šias dvi vienam laikotarpy buvusias Lietuvoje skirtingas kultūras, mokslininkai ir spėja, kad pirmoji netobula akmens gadynės pabaigos kultūra priklauso senovės Lietuvos gyventojams suomių giminės tautoms, o antroji, kuri dėl jos atradimo vietos yra pavadinta Raginėnų kultūra, priklauso naujiems krašto gyventojams aisčiams—žiemgaliams. Tautišką buvusiųjų vienam laikotarpy Lietuvoje kultūrų priklausomybę pabrėžia dar ir geografiškas tų kultūrų išsiplėtojimas. Pirmieji akmens gadynės pabaigos išdirbiniai yra labai panašūs į išdirbinius, randamus Estijoje bei Novgorodo gubernijoje, kur tuo laiku ir net vėliau gyvenusios suomių tautos dar gyveno akmens gadynės kultūra.

Nauja ir turtinga Raginėnų kultūra yra plačiai išsiplėtojusi į rytus ir pietus visame tame plote, kuriame, kaip mes jau pažymėjome, tais laikais gyveno aisčių tautos.

Nagrinėjant tiksliau ne tik pačias kultūras, bet ir jų radimo vietas, mokslininkų pastebėti ir tie santykiai, kurie buvo tarp šių tautų skirtingomis kultūromis. O tie santykiai toli gražu nebuvo ramūs. Nagrinėdamas suomių kultūros piliakalnius Lietuvoje, L. Kšivickis pastebėjo, kad dauguma jų daro tokį įspūdį, kad

*) L. Krzywicki. Pilokalnie górne—litewskie.

**) Prof. A. Spicyn. Litovskije drevnosti.

pilys esą buvo ūmai gyventojų apleistos (paliktos) neva karui arba kitai kuriai nelaimei ištikus, ir daugiau jau nebuvo gyvenamos, ir todėl jose liko daug sveikų, nesugadintų išdirbinių. Tie senovės Lietuvos paminklų tyrinėtojų įspūdžiai ir staigus kultūrų pasikeitimas Lietuvoje kaip tik ir pasireiškia dėl aisčių puolimų, nes slavų spaudžiami aisčiai puldavo iš senovės gyvenusias Lietuvoje suomių giminės tautas, jas nugalėjo ir apsigyveno jų gyvenamose vietose.

Apsigyvenusios Lietuvoje aisčių tautos nesudėjo rankų, nepasitenkino tuo, kas jau pasiekta, bet ir toliau nesiliauna kariavusios dėl savo būvio. Gyvendamos Lietuvoje, aisčių tautos plėtojasi kultūriškai, bręsta politiškai, tobulina savo karišką organizaciją.

Tačiau čia nekalbėsiu apie vispusišką aisčių kultūrišką plėtojimąsi Lietuvoje, o tik pažymėsiu keletą jų kariško atsparumo bruožų iki jie valstybiškai visiškai susitvarkė ir iki istoriškos gadynės pradžios.

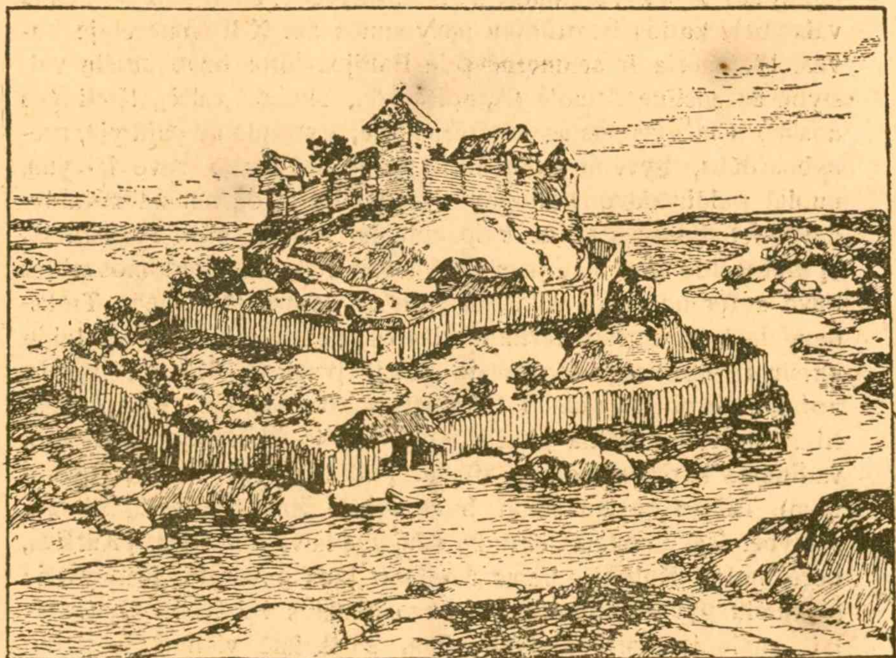
Apsigyvenę Lietuvoje, aisčiai tobulino savo politišką, o kartu ir karišką organizaciją, pirmiausia pritaikindami gynimuisi savo gyvenamąsias sodybas; tam reikalui kartais panaudodavo senas suomių sodybas, o kartais įrengdavo ir naujas. Tuo laiku aisčiai gyveno politiškai susibūrę jau ne vien tik gentimis, bet ir platesnėmis organizacijomis — nedidelėmis valstybėmis, kuriose jungdavosi keletas genčių, valdomų vieno valdovo kunigaikščio. Savo sričiai ginti kunigaikščiai savo buveinėje įrengdavo svarbiausiąją pilį, o jos apsaugai visame savo valdomosios srities plote ir jo pakraščiuose įrengdavo dar keletą mažesniųjų pilių, kurias pavesdavo savo giminaičiams.

Pilių valdovai kunigaikščiai tais laikais jau turėjo ir organizuotos kariuomenės būrius, kurie gyvendavo drauge su kunigaikščiu pilyje ir sudarydavo nuolatinę įgulą.

Ties tomis pilimis—sodybomis reiškėsi visas kultūriškas krašto gyvenimas. Ties jomis buvo įrengiamos šventovės—raguvos ir alkos. Ties jomis „papilyje" bei „užpilyje" gyveno „piliečiai" — amatininkai ir pirkliai, kurie, reikalui esant, taip pat turėdavo dalyvauti pilies įtvirtinimo darbuose („kulius krauti") ir ją ginti.

Kaimiečiai retai kada buvo šaukiami pilims ginti; daugiausia buvo šaukiami tik jas įrengti.

Tokios senovės aisčių pilys Lietuvoje turėjo štai kokį vaizdą. Parinkę kur nors iš vienos bei dviejų pusių gamtos kliūčių apsaugotą natūralų kalną, senovės aisčiai nulygindavo jo viršūnę, ant kurios statydavo kunigaikščių rūmus, karių gyvenamuosius trobesius ir maisto bei karo reikmenių sandėlius. Kalno viršūnės pakraščius įtvirtindavo pylimais bei medine rąstų siena; pylimais ir grioviais, reikalui esant, sustiprindavo pilį iš pavojingesnės (lauko) pusės. Kalno šlaitus nukasdavo kiek galint stačiau, kad padarytų juos sunkiau įveikiamus.

2 pav. Aisčių pilis IX-X amž.

Medinėmis sienomis ir pylimais, dažnai, įtvirtindavo ir esamas ties pilimi sodybas — „papiles". Panašiai buvo įrengiamos srities ir kitos pilys, kurios buvo tik mažesnės.

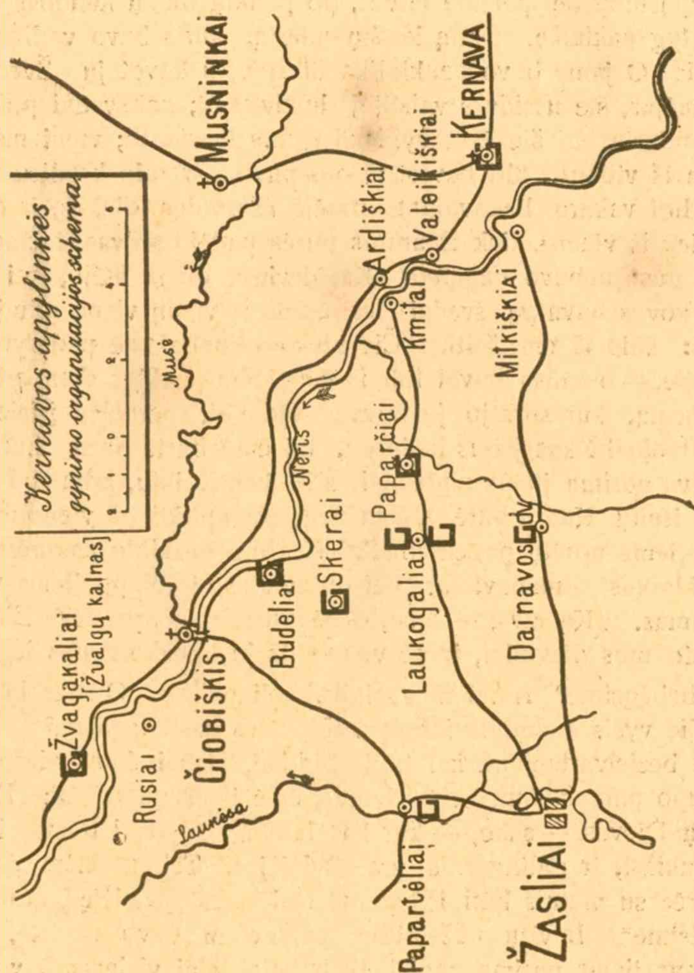
Panašiai gynimui organizuotų sričių (iš aisčių gyvenimo Lietuvoje pirmųjų amžių) gana daug pastebima Lietuvoje iš likusių nuo panašiai sutvarkytų anų laikų piliakalnių, kurie aukš-

čiau pažymėta tvarka būrėsi atskiromis grupėmis (ties didesniąja keletas mažesniųjų pilių). Tokių piliakalnių grupių galima matyti ties Kernave, Kėdainių apylinkėje, ties Medvėgaliu ir kitose vietose.

Taip politiškai bei kariškai sutvarkytus Lietuvoje aisčius pastebi ir pirmos istoriškos IX šimtmečio žinios, kurios pastebi apie tai, kaip kuršiai gynė Apuolės pilį nuo normanų puolimo 853 metais.

Iš aisčių padermės kuršių tauta pirmoji pasiekė Baltijos pajūrį dar VI—VIII šimtmety ir čia apsigyveno, suorganizavę kelias valstybes, kurios istorininkų pažymimos dar XIII šimtmetyje buvus. Plačiausia ir artimesnė prie Baltijos jūros buvo kuršių valstybė su sostine Apuole (Apuolės km., Skuodo valsč., Kretingos apskr.). Čia gyvenusius kuršius, kurie, gyvendami pajūryje, prekybos dėka, gyveno gana turtingai ir net turėjo savo laivyną, nuolat puldinėdavo normanų vikingai, kurie dažnai čia užvaldydavo net didesnes sritis, kaip apie tai pastebi prof. Pagodinas: „Į pietus nuo šitos šiaurinės (Novgorodo) variagų valdomos srities buvo antra normanų valdoma sritis su centru Apolėje". Trokšdami laisvės, kuršiai dažnai kariavo su normanais. Vieną iš tokių kuršių ir normanų tarpusavio kovų, įvykusią 853 m., aprašo normanų kronikininkas T. Vimpertas savo veikale „Vita Ansgarii..." *) „Kažin kokia giminė, toli nuo jų (=švedų) gyvenanti, vadinama kuršiais (corsi), kitąkart priklausydavo švedų (Sveonum). Tačiau jie jau senai buvo sukėlę maištą prieš tą priklausomybę. Tai žinodami, surinko daugybę laivų ir nusikėlė į Kuršius, norėdami ir išplėšti jiems mantą ir juos pavergti. Karalystėje (=kuršių gyvenamoje srityje) buvo penkios valstybės. Gyventojai, sužinoję apie jų atkeliavimą, susispietė vienon vieton ir pradėjo vyriškai gintis. Stoję mūšin, danus visai sumušė, užgrobė jų laivus, pasiėmė iš jų daug aukso, sidabro ir kitokio grobio. Tai sužinoję, karalius Olafas ir švedų žmonės panorėjo išgarsėti, kad jie gali padaryti tai, ko danai neįstengia; be to, kadangi kuršiai ir seniau jų priklausydavo, todėl jie, susitelkę į didžiau-

*) A. Vireliūno vertimas (Apuolė 853 m. Švietimo Darbas. 1923 m. 11—12 nr.) iš Dr. A. Bylensteino duoto lotyniško teksto straipsny „Le village d'Apoule (Opoule) dans le gouvernement de Kovno et la ville finnise Apulia".

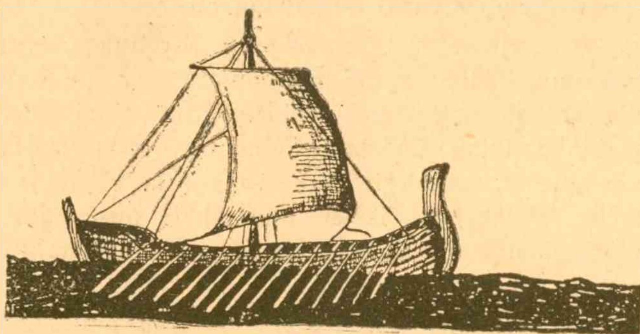

Kernavos apylinkės
gynimo organizacijos schema
MUSNINKAI
KERNAVA
Valeikiškiai
Ardiškiai
Kmitai
Mitkiškiai
Mušė
Neris
Paparčiai
Skerai
Budeliai
Laukogaliai
Dainavos
Žvagakaliai
[Žvalgų kalnas]
Rusiai
ČIOBIŠKIS
Lauknesa
Papartėliai
ŽASLIAI

3 pav.

sią kariuomenę, nuvyko į jų kraštą. Ir pradžioje, žinoma, iš pasalų priėję kažin kokį jų karalystės miestą, vadinamą Seeburgu, kuriame buvo septyni tūkstančiai kovotojų, jį išdriokojo ir išplėšė. Iš ten, įsidrąsinę, paleidę laivus, po penkių dienų kelionės, skubėjo, lyg paklaikę, į kitą kuršių miestą, kuris buvo vadinamas Apullia. O jame buvo penkiolika tūkstančių kovotojų. Švedams į jį nuėjus, šie užsidarė valstijoj (in civitate); kai švedai pradėjo pulti miestą, tai šie ėmė vyriškai gintis iš vidaus; vieniems ginantis iš vidaus, kiti kovėsi iš oro pusės. Ir taip kasdien nuo ryto ligi vakaro bekovojant, praėjo aštuonios dienos, ir daug kas tiek iš vienos, tiek iš antros pusės padėjo galvas, tačiau nė viena pusė nebuvo nugalėta. Kai devinta diena atėjo, tai nuo ilgos kovos nuvargę švedai susirūpino ir vienų vieną mintį beturėjo: kaip iš ten išeiti. „Čia nieko nestengiame padaryti, — sako jie, — o mūsų laivai toli iš čia". Nes penkios dienos kelio į tą uostą, kur stovėjo jų laivai. Kadangi, pernelyg įsisieloję, nebežinojo nė kas jiems bedaryti, tai ėmė burte burti, kurio iš jų dievų norima jiems pagelbėti, arba kad įveiktų, arba kad gyvi iš ten išeitų. Kad ir būrė, tačiau negalėjo aptikti nė vieno dievo, kuris jiems norėtų pagelbėti. Kai ši žinia pasklido žmonėse, tai kilo klaikus aimanavimas bei dūsavimas, ir dingo jiems visas narsumas. „Ką mes, — sako, — bėduliai, bedarysime? Ėmė ir apleido mus dievuliai, ir nė vienas iš jų nebenori mus išgirsti. Kur bebėgsime? Antai mūsų laivai toli palikti. O mus bėgančius jie vysis ir žudyte išžudys. Kuo mes pasikliausime?" Taip jiems besielvartaujant, kai kurie pirkliai, atsimindami viešpaties vyskupo pamokymus ir nurodymus, ėmė jiems patarinėti: „Krikščionių Dievas, — sako, — kur kas labiau pagelbsti tiems, kurie jo šaukiasi, ir galingesnis yra padėjėjas. Teiraukimės, gal jis panorės su mumis būti, ir ką nors malonaus pažadėję jam mielai ištesėsime". Ir visų nužemintu maldavimu buvo išburta, kad Kristaus jiems norima pagelbėti. Ir kaip tatai visiems buvo paskelbta, visų širdys taip įnarsėjo, jog tuojau be baimės jie panorėjo pulti miesto kariautų. „Ko mes, — sako, — turim nusigąsti ir bijoti? Kristaus esama su mumis, kovokime, vyriškai elkimės, ir nieks prieš mus neatsilaikys. Mes tikrų tikriausiai nugalėsime, nes paties galingojo Dievo esama mūsų padėjėjo". Ir visi susi-

būrę, ramūs ir drąsūs, nuėjo miesto kariautų. Kai, ratu sustoję, laukė kovos pradedant, tai tie, kurie buvo miesto viduj, ėmė reikalauti, kad jiems būtų leista kalbėti. Švedų karaliui tai leidus jie tarė: „Jau mums labiau patinka taika negu kova, ir norime su jumis susitarti. Ir pirmučiausia, žinoma, atiduosime jums už susitarimą visa tai, ką pernai metais esame įgiję iš danų aukso ir sidabro grobio. Paskiau už kiekvieną žmogų, esantį šiame mieste, duosime po pusę svaro sidabro, be to mokesnį, kurį seniau mokėdavome, jums išmokėsime, ir, davę įkaitus, nuo šios dienos būsime jūsų valdžioje". Kad ir buvo taip pareikšta, tačiau švedai dar negalėjo tuojau nurimti, bet tapo narsesni ir be baimės trokšte troško kautis, žadėdami ginklu paimti miestą ir

4 pav. Senoviškas kuršių laivas.

visa, ką tie turi sunaikinti, o juos pačius belaisviais išsivesti. Tačiau karalius ir vadai apgalvoję, paimdami jų dešines rankas, susitarė su jais ir, pasiėmę didžiausius turtus ir 30 įkaitų, džiaugdamiesi pargrįžo pas saviškius. Pagaliau, padarę taiką, švedai, visomis galiomis garbindami mūsų Viešpaties Kristaus galybę ir Jo didybę, kad iš tikrųjų jo esama galingesnio už visus dievus, tuojau ėmė susirūpinę teirautis, ką privalo jam pasižadėti už tokį nugalėjimą. Pamokius krikščionims prekininkams, kurie drauge buvo, nutarta, kad Viešpačiui Kristui malonu bus pasižadėti papasninkauti, būtent, pargrįžus namo ir praleidus septynias dienas, kitas septynias dienas visiems nevalgyti mėsos, o paskui

praslinkus po to keturioms dešimtims dienų, kitas keturias dešimtis dienų vėl nevalgyti mėsos. Tatai ir buvo padaryta; o visi, kurie tenai buvo, mielu noru vykdė tą nutarimą. Tūli iš jų dargi po to, Kristaus pagarbai bei meilei, ėmė pasninkauti krikščioniškuosius pasninkus, o atsidėkodami Kristui, ėmė šelpti pavargėlius. Ir taip visiems pasiryžus ištesėti savo pažadus, minėtasis kunigas Erimbertas ėmė laisvai daryti juose tai, kas yra Dievo (= skelbti krikščionybę), o visiems Kristaus galybę garbinant, nuo to laiko be jokių prieštaravimų įkvėpė dievinos (=krikščioniškos) religijos pagarbą ir norą krikščioniškai atgimti".

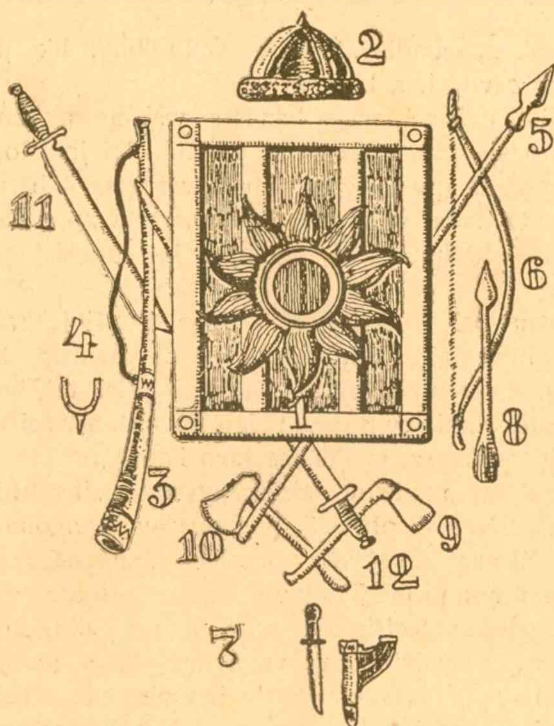
1925 m. turėjau progos aplankyti šią pirmąją pažymėtą Lietuvos istorijoje vietą, kur buvo įvykusi pažymėta čia kuršių tautos nugalėjimo tragedija, apie kurią taip vaizdžiai rašo vienas iš jos dalyvių, buvusių nugalėtojų pusėje.

Už kelių kilometrų nuo Skuodo (Kretingos apskr.) ties Apuolės kaimu, nedidoka, bet sriaunia Luobos upe ir jos mažos Užluobos intakos santėklyje, išdidžiai kilo piliakalnis, tankiai apaugęs šimtmetiniais medžiais. Piliakalnis, sudarytas lauko kyšuliu, yra apie 90 mtr. ilgio rytų—vakarų kryptimi ir apie 50 mtr. pločio. Piliakalnio aikštelė nuo lauko pusės yra atskirta pylimų ir griovių. Piliakalnio šlaitai yra labai staigūs ir yra daugiau kaip 10 metrų aukščio.

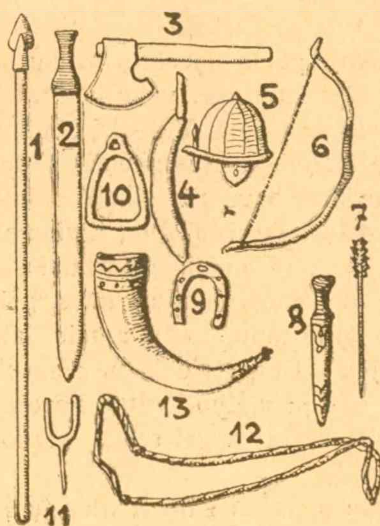
Piliakalnio aikštės viduryje yra duobė su vandeniu, vietinių gyventojų vadinama šuliniu. Ties šuliniu negiliai žemėje randamos krūvos akmenų ir kai kurių senoviškų išdirbinių, o kai kuriose aikštės vietose, pakėlus velėnas, pastebima pelenų ir anglių liekanų.

Tas garbingos praeities paminklas niekeno netyrinėtas, ir tik paslapčiomis, ieškodami jame lobių, kasinėja jame ūkininkai bei šiaip mėgėjai, kurie randamus čia daiktus parduoda svetur. Nemaža brangių kultūriškų liekanų iš Apuolės piliakalnio pastaruoju laiku pateko į istorišką Liepojos muziejų.

Amžiai slinko. Nevienodo likimo sulaukė įvairios aisčių tautos. Vienos iš jų kultūrėja, plėtojasi, kitos susilpnėjo, pateko

5 pav. Latgalių ginklavimas. 1. Skydas. 2. Šalmas. 3. Dūda. 4. Pentinas. 5. Ietis. 6. Lanketas. 7. Durklas su makštimi. 8. Strėlė. 9. Metamasis kirvis. 10. Kirvis. 11. Durklas. 12. Kardas.

6 pav. Kuršių ginklavimas. 1. Ietis. 2. Kalavijas. 3. Kirvis. 4. Kovos piautuvas. 5. Šalmas-kepurė. 6. Lanketas. 7. Strėlė. 8. Peilis. 9. Pasaga. 10. Kilpa. 11. Pentinas. 12. Brizgilas. 13. Dūdaragas.

kaimynų įtakon, asimiliavosi su jais ir tuo būdu liko panaikintos, užleisdamos savo vietą kitoms.

Iki šiol pažymėdamas bendras visiems aisčiams kariško atsparumo pastangas, pastebėtas dar toli iki jų istoriškų laikų, kalbėjau bendrai apie aisčius ir jų užvaldymą dabartinės Lietuvos ploto. O dabar padarysiu kiek pastabų apie daugiau mus dominančią lietuvių tautos praeitį ir jos priešistoriškus kariškus žygius.

Lietuvių bei lietuvininkų vardą istorijoje randame tik XI—XII šimtmečiais, bet, aišku, tas dar nerodo, kad tik tais laikais atsirado lietuvių tauta. Dar toli prieš tai, kol buvo paminėta istorijoje, lietuvių tauta jau buvo sudariusi atskirą tautinį vienetą ir pergyveno atskirą savo istoriją.

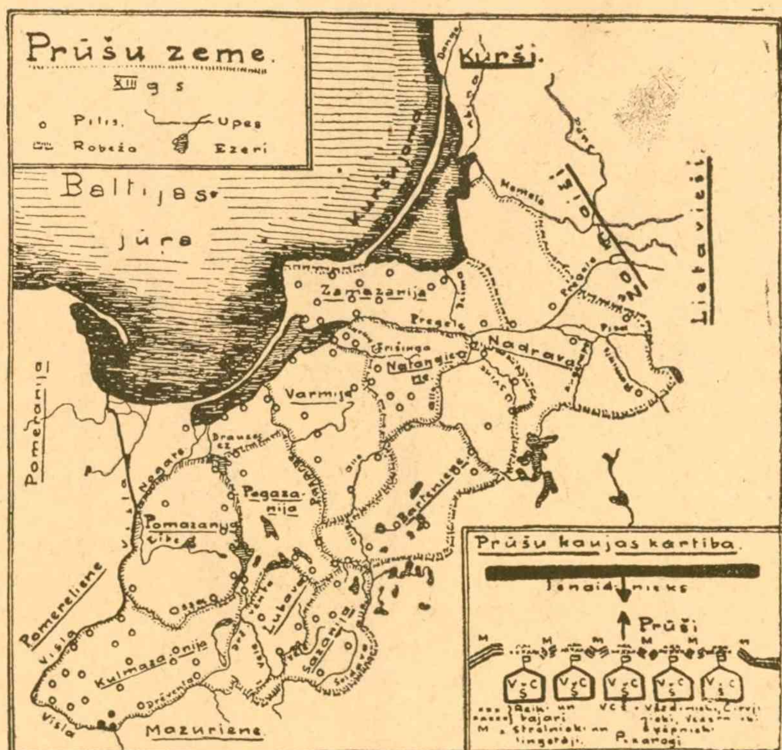
Gyvendami pradžioje aisčių gyvenamosios srities pietų—rytų dalyje, lietuviai pirmieji pateko slavų spaudimui ir turėjo ginti savo laisvę. Pažymėti aukščiau Smolensko gubernijoje piliakalniai ir yra pirmieji lietuvių kariško atsparumo paminklai. Tačiau negalėdami atsispirti prieš daug galingesnius slavus, lietuviai patys spaudžia savo kaimynus—kitas aisčių tautas, ir jau IX šimtmetyje mes užtinkame lietuvius pasiekusius Šventosios ir Neries upes ir gyvenančius plačiame ruože nuo Dauguvos iki Nemuno, dabartiniame Vilniaus krašte.

Gyvendami dabartiniame Vilniaus krašte ir galutinai tautiškai susitelkę, lietuviai savo skirtingumą nuo kitų aisčių tautų pažymėjo jau ir savo medžiaginėje kultūroje, ypač įvairiais geležiniais išdirbiniais, kurių daug randama VIII—IX šimtmečių lietuvių senkapiuose. Tarp tų išdirbinių yra nemaža ir tokių, kurie rodo, kad neramūs lietuviams buvo tie laikai naujoje jų tėvynėje. Nėra beveik nė vieno tų laikų senkapio, kuriame nebūtų randama geležinių ginklų, kaip antai: geležiniai skydų dangteliai — umbonai ir skydų rankenos, durklai, ietys, peiliai, piautuvai, kalavijai, pentinai, kurie rodo, kad jau tais laikais lietuviai naudojosi kare ir arkliais. Daugelyje kapų greta žmonių griaučių randami ir arklių kaulai: matyti, kritus kovoje kariui, jis su savo kovos draugu — žirgu pagal senus papročius buvo drauge laidojamas.

Būdami politiškai susitvarkę panašiai kaip ir kitos tų laikų aisčių tautos, tai yra, gyvendami atskirų kunigaikščių valdo-

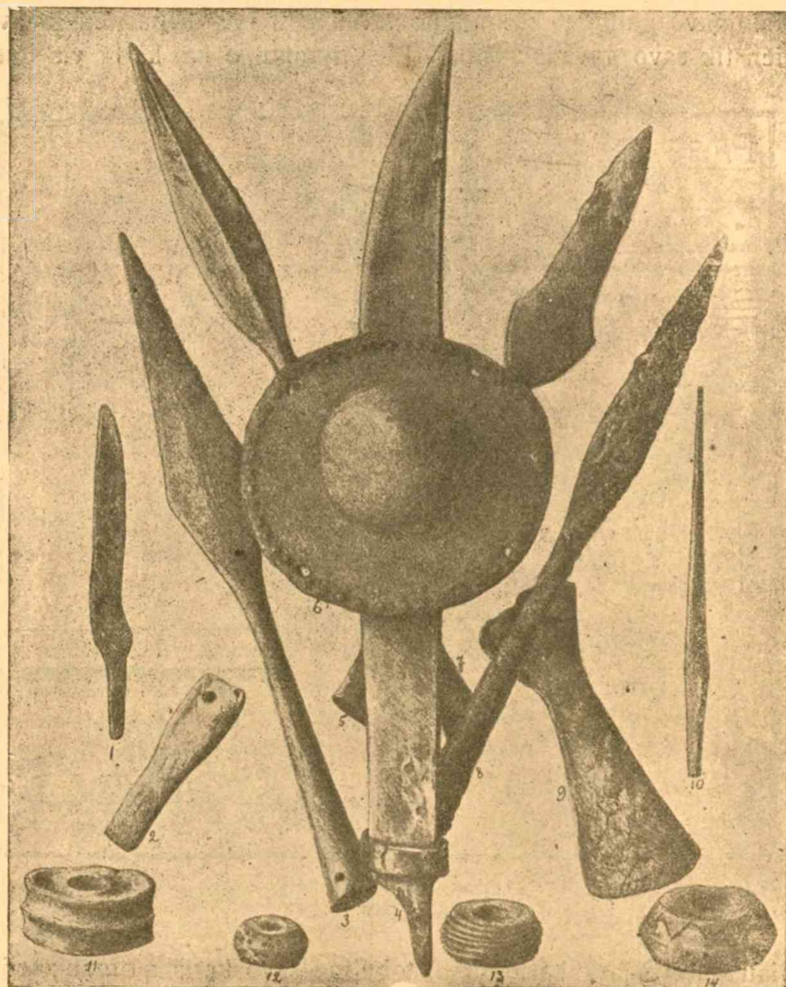
mose srityse, lietuviai, panašiai kaip ir kiti aisčiai, organizuodavo ir tų sričių gynimą. Tokių sričių nemaža galima pastebėti Vilniaus krašte.

Tačiau, per šimtmečius įpratę kovoti dėl savo būvio, lietuviai įgavo galingą karingumo dvasią ir jau nepasitenkindavo vien tik savo gyvenamosios srities gynimu, o kas kartą vis dau-

7 pav,

giau pareikšdavo karingumo, tobulino savo karišką organizaciją, plėtė savo gyvenamosios srities ribas, dažnai puldami savo kaimynus. To dėka lietuviai ne tik nuveikė anksčiau apsigyvenusias dabartinėje Lietuvoje kitas aisčių tautas ir suteikė visam kraštui savo vardą, bet dažnai puldavo kitus savo kaimynus — lenkus bei slavus. Ypač juos viliojo turtingas slavų Novgorodas,

8 pav. Lietuviški geležies išdirbiniai VIII—IX amž.

ir 1-is Novgorodo metraštis pažymi mums daug įdomių žinių apie lietuvių karo žygius į Novgorodo bei Pskovo sritis dar toli prieš tai, kaip lietuviai sudarė plačią istorišką valstybę.

Tarp kitko pirmajam Novgorodo metraštyje randame tokių pastabų*):

1198 metai: „преставистася у Ярослава сына 2. Изяслав бяше посажен на Лукахъ княжити и от Литвы оплечье Новугороду". [Mirus dviem Jaroslavo sūnums, Iziaslavas buvo paskirtas Lukų (miestas Velikije Luki, Pskovo gubernijoje) kunigaikščiu, kad gintų Novgorodą nuo lietuvių].

1200 metai: „Ловоть възяша Литва и до Налюцяа...; и гнашася Новгородьци по них и до Цьрнян и бишася с ними" (lietuviams paėmus Lovoties sritį iki Naliuciaus...; novgorodiečiai vijosi juos iki Carno ir kovėsi su jais).

1210 metai: „Новгородьци угонивъше Литву в Ходыницихъ избиша". (Novgorodiečiai, pavarę lietuvius, sumušė juos Chodinicuose).

1213 metai: „Изъехаша Литва безбожная Пльсковъ и пождгоша". (Atvykę stabmeldžiai lietuviai sudegino Pskovą).

1217 metai: „Воеваша Литва на Шелонѣ". (Lietuviai kariavo Šelonės (upės) srity).

1223 metai: „Воеваша Литва коло Торопця; н гонися по нихъ Ярославъ съ новгородци до Въсвята". (Lietuviai kariavo ties Toropieco miestu, o Jaroslavas su novgorodiečiais vijosi juos iki Vsesviato).

1224 metai: „Выѣхал Федоръ посадникъ съ рушаны и бися съ Литвою". (Išvyko posadnikas (= laisvojo Novgorodo miesto „burmistras") Teodoras su kariais ir kovėsi su lietuviais).

1225 metai: „Придоша Литва, повоеваша около Торожку бещисла, и не догоняша Тържку за 3 върсты; бяше бо ихъ 7000...; и Торопьцьскую волость всю поимаша... Они же дошедъше Русы, въспятишася. Князь же Ярослав съгони е на Въсвятѣ". (Atėjo lietuviai į Toržoko sritį (Tvero gub.) ir visa čia užkariavo, bet iki paties Toržoko dar 3 varstus nepriėjo; buvo

*) Paimta iš A. Sobolevskio monografijos „Gdie žila Litva". 1911 m.

jų (lietuvių) 7000...; Lietuviai paėmė visą Toropieco sritį. Jie (lietuviai) nepasiekę Rusos (Novgorodo gub.) grįžo atgal. Kunigaikštis Jaroslavas pavarė juos į Vsesviatą).

1229 metai: „Придоша Литва и воеваша Любне и Мореву и Серегеръ". (Atėję lietuviai užkariavo Liubną, Morevą ir Seregerį).

1234 metai: „Изгониша Литва Русу оли до търгу, и сташа рушане... и отступиша на Клинъ... князь же... постиже я на Дубровнѣ на селищи Торопьчьской волости, и ту ся бити съ... Литвою". (Lietuviai pavarė rusus iki prekyvietės (Toržok, търгъ — turgus) ir stovėjo pasiruošę kariauti... pasitraukė į Klinus. Kunigaikštis pavijo juos Dubrovnos sodyboje Toropieco srity ir čia kovėsi su lietuviais).

1245 metai: „Воеваша Литва около Торжку и Бѣжици... Погониша по нихъ... со тфѣричи и дмитровци... и биша я под Торопчемь. И княжици ихъ вьбѣгоша въ Торопець... Князь погонися по нихъ съ своимъ дворомъ, и би я подъ Зижьчемъ... И срѣте иную рать у Въсвята", (Lietuviai kariavo Toržoko ir Bežicos srityse... Kartu su tveriečiais ir dimitroviečiais vijosi lietuvius ir kovėsi su jais ties Toropiecu. Jų (lietuvių) kunigaikščiai pasitraukė į Toropiecą... Kunigaikštis su savo artimais kariais vijosi juos ir sumušė juos ties Ziščium... Ir sutiko naują kariuomenę ties Vsesviatu).

Taip, ilgus amžius istorijai nepastebint, o vėliau tiekiant tiktai trumpų žinių, kaudavosi dėl savo kultūriško būvio įvairios aisčių tautos, iš kurių lietuviai XIII šimtmety buvo jau gerokai politiškai bei kariškai susitvarkę ir susidarę galingą istorišką valstybę — Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę, o taip pat kartu prasidėjo ir kariško organizacinio Lietuvos plėtojimosi naujas laikotarpis.

Pulk. leit. Tarasenka.

Bendros istoriškos žinios.

Simanas Daukantas savo „Lietuvos Istorijoj" rašo, kad lietuvių ir žemaičių tauta senovėje gyveno ne tik ties Vysla, pajūriais iki Peipaus ežero į rytus, bet dar toli anapus Vyslos į vakarus, pamariais vadinami. Lietuvių gyvenamasis kraštas nuo pajūrio siekė iki upių Surgunės, Nemuno, Berezinos, Dauguvos ir Nipro baseinų.

Lietuviai tą kraštą pagal Surgunės, Pragaro, Nemuno, Ventos, Dauguvos ir Gaujos upes šiaip skyrė: pakalnę, per kurią tos upės tekėjo jūron, vadino *žemaičiais*, o vietos, iš kur tos upės tekėjo—Kalnu ir gyventojus *kalnėnais* (aukštaičiais), bet dažniausiai *lietuviais*.

Visame tame krašte gyveno šios gentys: kulmiai, pagezonys, pamezonys, varmiai, notangiai, barčiai, galindai, sudaujai, šalaujai, nadraujai, žemaičiai, žiemgaliai, sambiai, žalgiriai arba jotvingiai, t. y. pagonys, kaip juos gudai senovėje vadindavo, arba kitaip vadinami, mažais getais, latviai, krieviai, parusniai, arba prūsai.

Lietuvių ir žemaičių kaimynai buvo šie:

Gudai: baltieji, juodieji ir rudieji. Baltaisiais vadino tuos, kurie, kaip ir lietuviai, baltai rėdėsi; juodaisiais, kurie už juodų girių gyveno, ir rudaisiais, kurie rudomis sermėgoms dėvėjo (mozūrai ir lenkai):

Skandija— užjūrio gyventojai;

Libešai (lybiai) -- suomių giminės tauta;

Krieviai (krivičiai);

Teutonai—vokiečiai meldžionys.

Lietuvos kraštai administracijos atžvilgiu buvo padalinti į urėdijas, o urėdijos į apskritis.

I. **Lietuva** arba **Kalnas**, turėjo dvi urėdijas:

1) *Vilniaus* su 5 apskritimis: Vilniaus, Lydos, Ašmenės, Broslavos ir Vilkmergės.

2) *Trakų* urėdija su 4 apskritimis: Trakų, Gardino, Kauno ir Upitos.

II. **Žalgirėnuose** buvo trys urėdijos:

1) *Užgirėnų* urėdija su 2 apskritimis: Breščiaus ir Pinsko.

2) *Naujapilio*—su 4 apskritimis: Naujapilio (Novogrudko), Slonimo, Vilkavisko ir Slucko.

3) *Minsko* urėdija su 3 apskritimis: Minsko, Mozirio ir Renčicos.

III. **Baltieji gudai** turėjo 4 urėdijas:

1) *Mstislavo* — su 3 apskritimis: Mstislavo, Moilevo ir Ragačevo.

2) *Polocko* urėdija.

3) *Vitebsko* urėdija su 3 apskritimis: Vitebsko, Oršos ir Kopisko.

4) *Smolensko* urėdija su 3 apskritimis: Starodubo, Bielsko ir Smolensko.

IV. **Padauguvys** turėjo 1 urėdiją su 3 apskritimis: Rositės, Plucino ir Dinaburgo.

V. **Palietija** arba **Jotvingiai** irgi sudarė vieną urėdiją su 4 apskritimis: Belsko, Dragičino, Mielnikų ir Bransko.

VI. **Rudieji gudai**—vieną urėdiją su 6 apskritimis: Lvovo, Aličiaus, Trembovlės, Kolomijos, Kelmės ir Sniatino.

VII. **Bielsko** urėdija su 5 apskritimis: Bielsko, Busko, Grabovco, Orodlės ir Lubačevo.

VIII. **Volynijos** urėdija su 3 apskritimis: Vladimiro, Kšemenco ir Ostrogo.

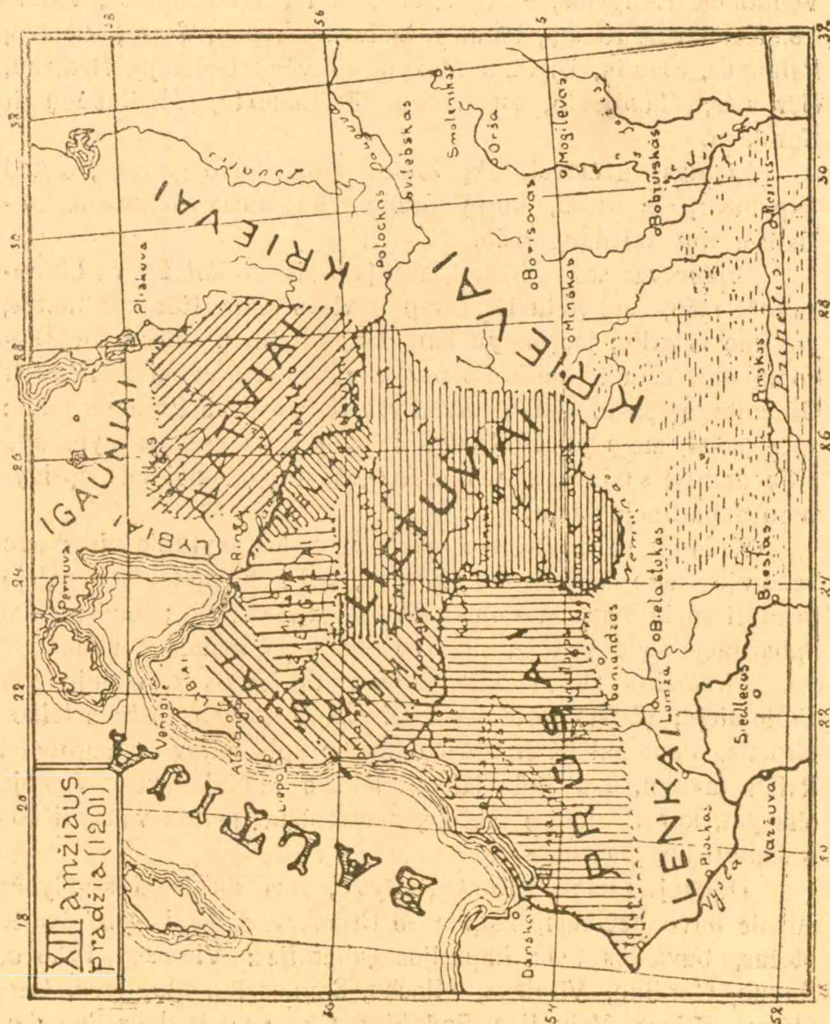
IX. **Aukštosios Podolijos** urėdija su 3 apskritimis: Skalo, Červonogrodo ir Latičevo.

X. **Žemosios Podolijos** urėdija su 3 apskritimis: Vinicos, Braslavo ir Zvinogrodo.

XI. **Juodieji gudai** turėjo dvi urėdijas:

1) *Kijevo* urėdija su 4 apskritimis: Kijevo, Žitomiriaus, Ovručo ir Černigovo.

2) *Severijos* urėdiją su 3 apskritimis.

XIII amžiaus pradžia (1201)
BALTIJA
PRŪSAI
LENKAI
LIETUVIAI
LATVIAI
KRIEVAI
ĮGAUNIAI
LYBIAI
Smolenskas
Orša
Mogilevas
Polockas
Vitebskas
Borisovas
Minskas
Bobruiskas
Pinskas
Brestas
Bielastokas
Lomža
Siedlecas
Varšuva
Plockas
Danskas
Ryga
Pernuva
Ventspils
Liepoja

9 pav.

XII. **Didžiojo Novgorodo** ir **Pleskava** urėdija buvo Lietuvių globoj.

XIII. **Žemaičių kunigaikštija** su 25 apskritimis: Raseinių, Veliuonos, Eirogalos, Vilkijos, Juosvainių, Tendžiogalos, Viduklės, Karčiavos, Kražių, Pajūrės, Šaduvos, Telšių, Tverų, Rietavo, Palangos, Šiaulių, Dirvėnų Mažųjų, Dirvėnų Didžiųjų, Beržėnų, Užventės, Gaudienio, Beržinėnų, Pavandenio, Medingėnų ir Karklėnų.

Lietuva, užėmusi tokį žemės plotą, buvo galinga, o kad taip buvo, net rusai, kurių žemių daugiausia lietuviams priklausė, apie tai daug rašo.

Briancevas savo veikale „Istorija Velikago Kniažestva Litovskago" rašo, kad lietuviai, kaip ir visos kitos Europos tautos, yra kilę iš arijų; tas matyti kaip tik iš lietuvių kalbos, kuri laikoma tikriausiu to reiškinio pažymiu. Mokslininkai Šleiferis ir Gilferdingas sako, kad lietuviai yra seniausia iš Europos tautų: apie 2000 metų prieš Kristų, lietuvių tauta esą atsiskyrė nuo arijų drauge su indais, išėjo iš Azijos ir ilgai klajojusi apsigyveno dabartinėje Lietuvoje.

Kadangi nepereinamos pelkės ir girios skyrė šią vietą nuo bendrojo kelio iš Azijos į Europą, tai lietuvių tauta negalėjo bendrai su kitomis tautomis kilotis į kitas vietas; todėl išliko dabartinėje savo vietoje, su savo senais papročiais ir kalba.

Pirmosios žinios apie lietuvius randamos II amžiuje pas Ptolomiejų; VI pas Jordaną ir IX pas Vulfstaną. Kitais laikotarpiais, bent iki IX šimtmečio, nieko apie lietuvius negirdėta. Reikia manyti, kad lietuviai tais laikais ramiai gyveno vienoje (čia pat, kur ir dabar) vietoje, nereikšdami jokios valstybiškos ir kultūriškos pažangos.

Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, savo didžiausios galybės laikais buvo užėmusi, kaip rašo Briancevas, didžiausius žemės plotus, buvusios rusų imperijos gubernijas: Vitebsko, Pskovo, Kauno, Gardino, Vilniaus, Minsko, Smolensko, Mogilevo, Černigovo, Kijevo, Volynijos, Podolijos, Chersono ir dalis Suvalkų, Tverio, Kalūgos, Orlo, Tūlos, Ekaterinoslavo, Kursko ir Poltavos gubernijų, Kuršo (Kurliandiją), Lybių (Lifliandiją) ir Prūsų kraštus. Todėl nagrinėjant Lietuvos istoriją, medžiagos reikia ieškoti tų kraštų istorijoje.

10 pav. Lietuvių X—XI amž. karys.

X amžiuje istorja užtinka šias lietuvių giminės tautas:

I — Lietuviai — Vilniaus gub.
II — Žemaičiai — Kauno „
III — Jotvingiai — Gardino gub. ir Augustavo srity,
IV — Prūsai — Prūsijoje,
V — Žiemgaliai — Kurliandijos gub.,
VI — Korsai arba kuronai (kuršiai) — ten pat,
VII — Latgaliai — Lifliandijos gub.,
VIII — Galindai (rusiškai goliad') — Kalūgos gub.

Lietuviai gyvena šiose vietose iš senų senovės; iš čia jie niekur ir niekuomet nebuvo išėję ir visuomet atkakliai gindavo savo kraštą nuo visokių priešų.

Lietuvos gyventojų luomai. Kunigaikštis Golicynas savo veikale „Ruskaja vojennaja istorija", minėdamas apie socijališką lietuvių suskirstymą, sako, kad Lietuvos gyventojai buvo suskirstyti 5 klasėmis: 1) kunigai; 2) pasižymėję karo žygiuose senų giminių kunigaikščiai, kuriuos lietuviai rinkdavo savo karo vadais ir kurie turėjo daug įtakos liaudžiai; 3) taurios gimties žemės valdovai (ūkininkai) ir kareiviai; 4) liaudis (paprasti žmonės), kuri neturėjo savos žemės ir mokėjo ūkininkams nuomą už žemę ir 5) vergai iš belaisvių ir laisva valia parsidavusiųjų dėl neturto.

Pasižymėjusieji karo žygiuose kariai, kad ir žemesnės klasės, galėjo būt renkami kariuomenės vadais.

Valdymas[1]). Istorija užtinka lietuvių giminės tautas gyvenant susiskirsčius mažomis „kuopomis", kurias valdė giminės vyresnieji — karaliukai, lietuviškai *kunigaikščiai.*

Užsiėmimas[1]) svarbiausias buvo žemdirbystė. Buvo auginama daug gyvulių, ypač arklių, nes į karą stodavo labai daug raitų kareivių. Matyti, būta ir amatininkų, nes kareiviai stodavo į karą apsiginklavę kalavijais ir kitais geležiniais ginklais; turėjo geležinių šarvų galvai ir krūtinei pridengti, geležimi apkaustytų skydų; raitininkai valdė arklius žąslais, turėjo kilpų, pentinų ir žalvarinių pagražinimų. Lietuvių kariuomenės ginklai blizgėjo kaip stiklas.

---

[1]) A. Alekna. Lietuvos istorija. 1923 m.

Senovės lietuvių būdas ir papročiai. Rusas Briancevas savo knygoje „Očerk drevnej Litvy“ (1896 m.), senovės lietuvius apibūdina šiaip.

Senovės lietuviai buvo aukšto ūgio ir gerai sudėto kūno. Jie buvo skaistaus veido, mėlynomis akimis ir šviesiai rusvais plaukais.

Vyrai vilkėjo vienodais rūbais, o moterys labai įvairiais. Vyrai nešiojo lininius marškinius apačioje, o iš viršaus trumpą sermėgą, daugeliu sagų užsegamą. Galvą dengdavo vailokine ar kailine kepure. Kojas avėjo odiniais batais bei vyžomis. Moterys dėvėjo įvairiaspalviais odiniais rūbais, kuriuos puošdavo mažučiais skambučiais ir blizgučiais. Jaunos merginos savo plaukus, be to, mėgdavo puošti gėlėmis ir kaspinais.

Senovės lietuviai gyveno stipriuose ir erdviuose namuose paprastai iš vieno kambario, kurio viduje buvo iškasta ugniai kurenti duobė. Senovėje lietuviai valgydavo daugiausia žvėrieną, žuvį, paukštieną, arklieną ir lašinius. Mielai gerdavo pieną su šiltu gyvulių krauju.

Medžioklė buvo mėgiamiausias lietuvių darbas. Žemdirbystė buvo išsiplėtojusi aukštame laipsny, todėl ir duonos lietuviai daug turėdavo. Mažiausia versdavosi amatu, tik reikalingiausius sau daiktus patys pasigamindavo.

Simanas Daukantas savo istorijoje, be to, dar pažymi šiuos charakteringus lietuvių bruožus.

Kietas suolas, žalia veja, kartais plika žemė buvo jų lova, o užsiklodavo meškenomis arba vilkenomis (meškos ir vilko kailiais). Lietuviai galėdavo ilgai badauti. Nuo mažens buvo įpratę lietų, darganą, speigas bei pūgas iškęsti; todėl jie niekino nelaimę ir neturėjo jokios baimės.

Tuo būdu iš mažens užgrūdyti lietuviai karuose buvo labai stiprūs, narsūs, atkaklūs ir patvarūs. Mūšyje priešų neskaičiuodavo: vienas dešimtį priešo vyrų puldavo, velydamas pats galą gauti, negu būt įveiktu. Jų nuomone, vergauti tai buvo ne žmogaus, bet velnio darbas.

Tėvynę lietuviai be galo mylėdavo, ir svetimų kraštų grožybės ir linksmybės jų nepriviliodavo — ir kur buvę kur nebuvę visuomet grįždavo Lietuvon.

Visi lietuviai labai geidė savo kraštui garbės, todėl mėgo kariauti, ir karas buvo jiems kaip ir įgimtas dalykas. Jei ne su priešais, tai nuolat su žvėrimis grūmėsi. Jaunuomenė tuo pačiu stengėsi įgyti drąsuolio vardą.

Ginklai, rūbai ir kariuomenės vadai. Karan eidami senovės lietuviai turėjo: sieksninius kardus, raguotines, kirvius, vilyčias, saidokus, randėtus, brūklius gale švino pripiltus, ir geležines varpstes (strėles). Pėstieji mūšyje veikdavo bardišiais, svilksnimis, brūkliais ir durtinėmis; kairėje rankoje turėdavo skydą ir taranais mūrus griaudavo.

Lietuviai, karan eidami, savo drabužių nekeitė, kariaudavo užsimovę meškos ar kito žvėries kailiu, kurį mokėdavo taip pritaisyti, kad meškos makaule apdengdavo savo galvą, o dantimis ir nasrais pridengdavo veidą. Jei kas vilkėdavo tauro kailiu, tai jo ragai ir ausys buvo pritaikomi prie kaktos. Daugiausia kariaudavo raiti; arkliai buvo nors maži, bet greiti ir labai ištvermingi.

Vyresnieji karvedžiai savo aprėdais nesiskirdavo nuo kitų karių, tik retkarčiais karvedžiai turėjo geležinius šarvus, plunksnas ar ašutų trūsus (kutus).

Prieš pradedant karą, lietuviai darydavo sueigą, kurioje išsirinkdavo sau karvedį; pastarajam maršalka įteikdavo lazdą ir kardą, kaipo galios ir valdžios ženklus. Po to nešdavo jį iškėlę pro kareivių eiles, visi kariai sveikino jį. Tuo būdu išrinktasai karvedis, nors ir buvo viršininku, bet negalėjo pats naujo karo pradėti ir su priešu susitaikyti tautai nepritarus. Pasibaigus karui karvedis likdavo tuo pat, kuo ir prieš tai buvo.

Priešą nugalėjusi kariuomenė dėkodavo dievams už pergalę. Degindavo ant aukuro belaisvius priešo karvedžius arba jo vyresniuosius. Gautą grobį padalindavo į tris dalis: vieną duodavo kunigams, antrą—kareiviams, o trečią—pasienių sargams.

Karui pasibaigus, visi grįždavo prie savo žemdirbių darbo.

Pulk. Acukas.

II.

Lietuvių kariavimo priemonės bei tikslai iki XV amžiaus.

Iš pradžių lietuviai buvo visai ramūs ir taikingi gyventojai, bet ilgainiui, dažnai puolami savo kaimynų, tampa vis labiau ir labiau karingi ir taip susigyvena su tuo reiškiniu, kad karas jų buvo laikomas garbingu reikalu.

Ištikus karui, kariai buvo šaukiami skambinant varpu ir trimituojant į visas keturias puses.

Kariuomenė buvo sudaryta iš pėstininkų ir raitininkų. Pėstininkų svarba nuolat didėja ir ilgainiui įgyja didelės reikšmės kare.

Priešui puolant, lietuviai aukštumose uždegdavo laužus, kad tuo būdu perspėtų apie tą pavojų visą kraštą. Jei patys lietuviai norėdavo priešą pulti, tai šaukdavo sueigą, tardavosi tuo reikalu ir per kunigus klausdavo dievų valios arba prašydavo dievų palaimos.

Seniausiais laikais lietuviai puldavo priešą tik raiti. Jų arkliai buvo maži, bet gana stiprūs ir ištvermingi. Puolimą jie stengdavosi staiga įvykdyti. Per upes keldavosi lengvomis iš zubrų odos padirbtomis valtimis, kurias veždavosi su savimi; o jei valtelių neturėdavo, tai plaukte perplaukdavo upę, laikydamiesi už arklio uodegos.

Lietuviai, būdami šalto būdo ir drąsūs, narsiai kariaudavo, atkakliai atremdavo puolimus, ir sunku būdavo priversti juos trauktis iš mūšio lauko. Rinkdavosi mūšiui nepatogias priešui prieiti vietas; veikdavo dažniausiai iš pasalų.

Lietuviai buvo apsiginklavę ilgais vėzdais, švino pripiltomis buožėmis, užnuodytomis strėlėmis, kurių antgaliai buvo kauliniai, laidynėmis ir akmeninias kirviais. Naudodavosi ir apsaugojamaisiais ginklais, būtent: skydais, žvynuotais drabužiais (žvynai pritaisyti kankorėžio pavidalu) iš žvėrių kailių, kuriais dėvėdavo

vilna į viršų, ir šarvais, padirbtais iš arklių nagų. Žvynai buvo taip pritaisyti, kad sudarydavo, tarsi, žuvies žvynus (striegus).

Kraštui sustiprinti lietuviai statydavosi miestus ir pilis. Pilys buvo statomos sunkiai prieinamose vietose: dviejų upių santakose, pelkėtose ir aukštose vietose. Jei pilis buvo apsaugota dviejų upių, tai iš trečiojo šono iškasdavo platų griovį. Aplink pilį statydavo aukštą, storą sieną, ant kurios dažniausiai būdavo statomi kuorai. Įeiti į pilį palikdavo vartus, kuriuos sudarydavo tvirtos durys.

Ties pilies vartais dažniausiai būdavo kilojamasis tiltas.

Pilies viduj arba, kitaip sakant, kieme visada būdavo paruoštas laužas, kad, reikalui esant, galėtų pranešti gyventojams apie pasirodžiusį priešą.

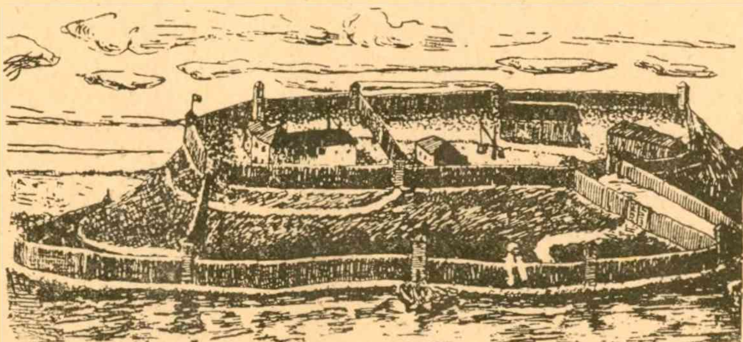
Nuo pelkėtose vietose styrinčių pilių išvesdavo kulgrindas, t. y. nugręstus ir vandens apsemtus vingiuotus takus, kurie buvo žinomi tik patiems lietuviams. Be to, iš pilių išvesdavo požeminius slaptus urvus, kuriais, priešui apsiautus pilį, galėdavo paspruktі arba duoti kunigaikščiui žinią apie esamą pavojų.

Šiose tvirtovėse užsidarydavo lietuviai su visu savo turtu ir čia gindavosi. Priešui besiveržiant į pilį, lietuviai įvairiais būdais kirsdavo jį nuo pilies sienų: sunkius rąstus risdavo, akmenimis svaidydavo, strėles leisdavo, arba verdančiu vandeniu apipildavo. Jei priešas pasiekdavo sienos viršų, tai nuo lietuvio stipraus smūgio virsdavo ar raguotine pervertas nuo sienos žemyn nužlegsėdavo.

Senovės lietuvių gentys daug dėmesio kreipdavo į raitininkus. Taikos metu, kaip rašo Dusburgo kronika, visados laikydavo raitininkus, tuo tarpu pėstininkai būdavo atsargoj. Raitininkų priešaky visados buvo nešama vėliava, už kurios rikiuodavosi raitininkų eilės. Eilėn sustodavo po 3, 2 ir net po 1 raitininką. Į mūšį leisdavosi lavos pavidale, vartodami pirmiausia metamąsias ietis ir vilyčias. Kiekvienas raitininkas, pasak Dusburgą, stengdavosi prijoti savo priešui iš dešinės pusės, kad būtų lengviau vėzdo smūgiais priešą nuo arklio nutrenkti. Gi kada raitininkai puldavo pėstininkus, jau vadovaudavosi kitokia taktika, būtent: raitininkai pačioj mūšio pradžioj savo eiles sutelkdavo, suglausdavo, kad tokiu manevru galėtų išsklaidyti pėstininkų eiles ir kaunamųjų jėgų centrus suardyti.

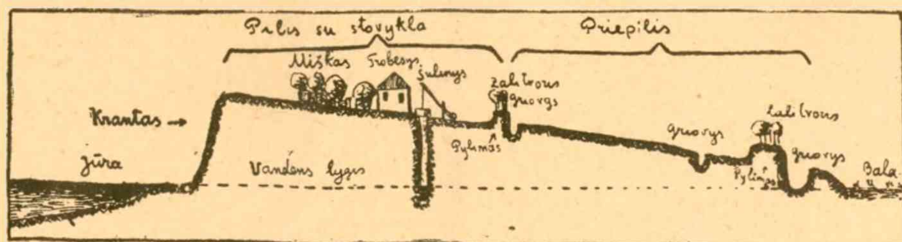
XIII amž. susipažinę su vokiečių ordino taktika, lietuvių raitininkai puldavo ne viens prie kito, bet išsiskleidę ilgomis, retomis eilėmis ir vartodami, kaip pagrindinius ginklus, ietis ir skydus.

Jau 1240 mt. lietuviai vartodavo net artileriją, bet tos artilerijos vienoje vietoje būdavo ne daugiau, kaip trys patrankos.

11 pav. Senoviška XII—XIV amžiaus lietuvių pilis.

Raitininkai turėjo nustatytą puolimo taktiką, tačiau pėstininkai tokios pastovios savo taktikos neturėjo. Pėstininkai, kaip aukščiau sakyta, laikydavosi miškų, pelkių, iš kurių slaptai priešus puldavo. Priešams artinantis, lietuviai sutelkdavo savo pėsti-

12 pav. Aisčių pilies su stovykla piūvis.

ninkų jėgas. Pėstininkų vadai stodavo savo dalių priešaky su vėliavomis, o pėstininkai paskui juos eidavo su vilyčiomis ir ietimis ir su dideliu riksmu puldavo. Čia tuojau prasideda kirvių ir vėzdų kova.

Kai pėstininkams tekdavo kautis su priešo raitininkais, pirmieji stengdavosi palįsti po jų arkliais ir bandydavo kaunamai-

siais kirviais perkirsti arkliams gyslas ir vidurius, kad galėtų patį raitininką nublokšti nuo arklio. Todėl yra žinoma, kad kryžiuočiai bei kalavininkai, eidami kautis su lietuviais, dažnai nulipdavo nuo savo arklių.

Iš XIII amžiaus pradžios Dusburgas nurodo lietuvių kai kurių genčių kariškų jėgų statistiškus duomenis, būtent: Nadravoj*) — 11.000, o su atsarga apie 60.000, Natangijone — 14.000, o su atsarga — apie 56.000, Bartinėnuose — 14.000, Liubavoje ir Vasanijoje—10.000, o su atsarga — apie 44.000, Varmijoje—15.000, o su atsarga 60.000, Pomezonijoje — 20.000, o su atsarga—apie 80.000 karių. Kiek tais laikais prūsai turėjo kitose valstybėse kariuomenės — tikrų žinių nėra, bet Dusburgas spėlioja, jog kiekviena valstybė turėjo ne mažiau kaip po 10.000 karių. Tais laikais prūsų turėta 10 valstybių, todėl jie vieni turėjo su atsarga apie 440.000 karių,

Senovėj lietuviai mūšyje žūdavo arba laimėdavo, neatsižiūrėdami į tai, jog susidariusios visos aplinkybės būdavo nepalankios.

Su belaisviais kai kada pasielgdavo gana žiauriai, ypač tais laikais, kuomet dar buvo stabmeldžiai. Belaisvius nukaudavo, nesigailėdavo jų žmonų, vaikų arba juos vargindavo prie darbų iki mirties, nes ir priešas taip elgdavosi su lietuviais.

Būta savotiškų papročių einant į karą. Prieš mūšį paimdavo priešo kareivį arba šiaip priešų krašto gyventoją ir pririšdavo jį prie medžio. Į pririšto priešo širdį leisdavo ietį: jei skaistus kraujas srauniai sruveno, tad lietuviai tikėjosi karą laimėti, o jei kraujo maža arba visai netekėjo -- tai būdavo ženklas, jog dievai nenori, kad lietuviai laimėtų.

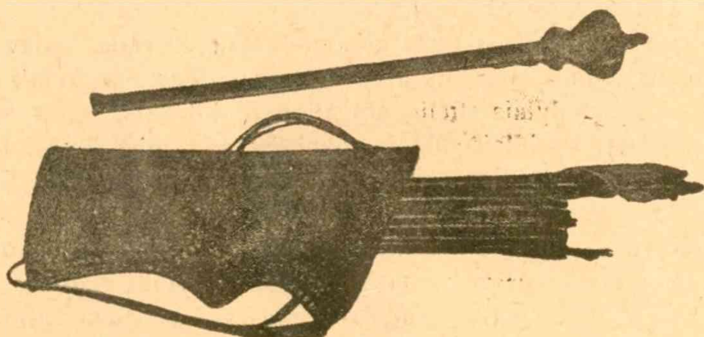
Kunig. Golicynas, be to, kas aukščiau pasakyta, pažymi, kad XIII amžiuje lietuviai turėjo jau kaltus metalo ginklus, kuriuos gaudavo iš vokiečių ir patys pasidirbdavo.

Lietuviai turėjo įvairių spalvų vėliavas su herbais ir be jų, o taip pat su įvairiais paveikslais. Jie taip pat turėjo „bunčukus“ papuoštus arklio uodegomis.

Gedimino laikais, anot Golicyno, lietuvių kariuomenė buvo jau gerai sutvarkyta ir organizuota, ir bendrai, karo meno

*) Prūsų valstybės.

atžvilgiu Lietuva stovėjo, palyginti, aukštai. XIV-me ir XV-me amžiuose lietuvių kariuomenės ginklavimas maža kuo skyrėsi nuo XIII-jo šimtmečio kariuomenės ginklavimo. Tik kariuomenė pasižymi savo gausingumu, narsumu, prityrimu kautis ir, svarbiausia, drausmingumu. Kariuomenę sudarė: pėstininkai, raitininkai ir artilerija. Jos ginklavimas būdavo: raguotinė, kalavijas, lanketas, kurį lietuviai mokėjo puikiai valdyti ir sėkmingai juo naudotis, buožė, kirvis ir prietaisai tvirtovių sienoms griauti.

13 pav. Senovės lietuvių ginklai (vilyčios su makštimi) ir vado (vyresniojo) lazda (berlas).

Čia reikia priminti, kad XIV amž. pabaigoje pasirodo šaunamasis ginklas — patrankos, tvirtovių sienoms griauti; lauko kare jos jokios reikšmės neturėjo.

Šarvai buvo kiek tobulesni, nes buvo vartojami riteriški šarvai; be to, šalmai, skydai, kaip ir anksčiau.

Kautynėms lietuviai rikiuodavosi: 1) eile, 2) kampine ir 3) keturkampiu.

Eile stodavo raitininkai, turintieji gerus arklius ir gerai, sunkiai ginkluoti.

Kampine ir keturkampiu stodavo priešaky ir iš šonų; vidurį užpildydavo kiti raitininkai, kurie buvo kiek menkiau ginkluoti.

Reikia pažymėti, kad lietuvių pėstininkai XIV amžiaus antroje pusėje pradeda reikštis įžymia kariška jėga.

1370 m. pėstininkai kaunasi su kryžiuočiais ties Rudavos upe pirmose eilėse; nors lietuviai pasitraukia, bet ir kryžiuočiai

nedrįsta veržtis Lietuvon. Kautynėse dalyvauja 70.000 lietuvių ir 40.000 vokiečių; kovėsi 2 dienas (Karo archyvas II tom.).

Tvirtovės beveik tokios pat, kaip ir pirmesniais amžiais. Tik pati statyba daug tvirtesnė, sunkiau sugriaunama priešininkams. Tai liudija ir ligi mūsų laikų išlikę mūrų griuvėsiai.

Kadangi nuo Gedimino laikų Lietuvos kunigaikštystei priklausė daug Rusijos kunigaikštyščių, tad reikia šiek tiek paminėti ir apie rusų ginklavimą, tuo labiau kad, kaip Golicynas pažymi, visa buvo pasilikę po senovei nepaliesta — ne tik papročiai, bet ir kariuomenės ginklavimas.

Senesniais laikais rusai ginkluodavosi: kirviais, kalavijais, trumpomis ietimis, strypais arba ilgomis ietimis, mediniais lanketais su apnuodytais strėlių antgaliais ir dideliais, ilgais mediniais skydais, apsiūtais oda ir apkaltais geležimi. Skydai buvo daromi į viršų šiek tiek platesni. Ant galvos nešiodavo šalmus. Šarvai arba grandijos buvo marškinių pavidalo; jų ilgis siekė ligi kelių ir rankovių — iki rankų plaštakų; ant rankų buvo užmaunamos metalinės žieduotos apirankės, tarytum pirštinės.

Dar anksčiau, prieš naudojant šiuos šarvus, buvo vartojami lenteliniai (lentelių) šarvai. Kojas apaudavo batais arba vyžomis; dėvėdavo grandijos arba šarvų ir kelnias. Šalmai turėdavo tam tikrą balaną arba kaukę veidui pridengti. Šalmo viršus turėdavo aštrią briauną.

Seniausiais laikais rusų kariuomenė buvo sudaryta iš pėstininkų. Vėliau atsirado ir kavalerija.

Pėstininkų buvo ietininkų ir lanketininkų. Pirmieji kaudavosi iš arti, antrieji — šaudydavo priešą strėlėmis.

Mūšiuose vartodavo *eilės* rikiuotę ir *raidės* **V** pavidalo.

Vidury eilės didysis pulkas, iš šonų — dešinysis ir kairysis sparnai. Ši eilė sudarydavo priešakinę ir svarbiausią eilę; antra vidurinė arba tarpinė ir trečia atsarginė eilės. Pirmosios eilės didžiajam pulke stodavo variagai, samdininkai ir žemiečių pulkai, sparnuose — kunigaikščių kariuomenė.

III.

Istoriški lietuvių kariavimo faktai.

XI amžius.

Vienuoliktame amžiuje, kaip žinome iš bendrosios istorijos, lietuviai nebuvo sudarę vienos valstybės, gyveno dar giminėmis ir negalėjo kariauti, kad savo valstybes padidintų, pavergiant kitas tautas.

Tų laikų lietuvių kariavimo tikslas galėjo būti tik vienas iš dviejų: užgrobti svetimo turto ir tuo tikslu pulti kaimynus svetimtaučius, arba gintis nuo jų puolimų, dažniausiai vykdomų siekiant to paties tikslo.

Vieną kartą priešui puolus, lietuviai, keršydami jam, puldavo priešo gyvenamas vietas ir grobdavo visa ką galėjo, arba naikindavo vietoje; kad labiau atkeršytų, elgdavosi priešo krašte kiek galint žiauriau.

Todėl tais laikais apie jokią strategiją ir taktiką, kaip mes tai dabar suprantame, kalbėti netenka. Greičiausia puolimo operacijos buvo vykdomos visiškai ūmai ir netikėtai. Kunigui ar kunigaikščiui pašaukus kelias gentis, visi sveikieji vyrai sudarydavo atskirus būrius, kurie puldavo priešo kraštą.

Drausmė, paslapties išlaikymas, staigus ir netikėtas puolimas, didesnis, negu priešo, skaičius žmonių, visada lemdavo pasisekimą; bet priešas keršydavo, ir ypač jei po sėkmingo puolimo lietuviai užsimiršdavo tinkamai apsisaugoti, tai jiems tekdavo nemažai nukentėti.

Tadgi šiame amžiuje istorija ir pažymi tik tokius didesnius ar mažesnius puolimus.

1030 m. žalgirėnai kariavo su rusų kunigaikščiu Jaroslavu[1]).

1038 m. Jaroslavas nugalėjo kai kurias lietuvių gentis ir privertė mokėti duoklę[3]).

1041 m. lietuviai dalyvavo mozūrų kare su Jaroslavu[1]).

Tuo pat laiku lenkų sukilėliui Maslovui kariaujant su Kazimieru, lietuviai ėjo su Maslovu; lietuvių buvo 30 pulkų. Maslovas mūšį pralaimėjo ir už dalyvavimą kare lietuviams neatsi-

lygino. Už tai, kai Maslovas antrą kartą atėjo pas lietuvius prašyti kareivių, lietuviai jį apkūlė ir pakorė.

Maždaug tuo laiku, Lietuvą valdant kunigaikščiams Kerniui ir Gimbutui, lietuvių buvo atimtas iš gudų Breslavas.

Lenkų Boleslovas II užpuolė stovykloje pagezonis. Nelaukdami užpuolimo, pagezonys nesuskubo išsirikiuoti, liko apsupti iš visų pusių ir buvo nugalėti.

1043 m. rusų kunigaikštis Jaroslavas atkreipia ginklus prieš jotvingius[2]).

1080 m. danų kunigaikštis buvo užpuolęs žemaičius, kuršius ir įgaunius[1]).

1082 m. lietuviai dalyvavo gudų kare su lenkais. Prisigrobę visokio turto, gudai linksmai traukėsi namo. Įsidrąsinę grįžo be užpakalio apsaugos. Lenkų kunigaikštis Vladislovas, pavijęs juos naktį, puolė bemiegančius ir beveik visus išžudė[1]).

1089 m. lietuviai su jotvingiais išblaškė gudų pulkus, nuniokojo Lucko, Vladimiro ir Lvovo apygardas[1]).

Tuo laiku lietuviai dalyvavo lenkų karuose, kaip Vlado Hermano talkininkai[1]).

1091 m. rugpiūčio 15 d. ties Ražava, netoli Nakelio pilies, lietuviai kovėsi su lenkais, kaip pamarėnų talkininkai. Pamarėnai pralaimėjo[1]).

Netrukus pamarėnai sukilo prieš lenkus. Pamarėnams malšinti lenkai išsiuntė dvi voras. Viena, su Krokūvos urėdu Isčeku priešaky, ėjo prieš pagezonis ir kitas lietuvių gentis. Kita vora, paties karaliaus vedama, traukė į pamarėnus. Pagezonys ir pamarėnai pasislėpė miškuose. Tik vėliau, kai lenkai su grobiu pradėjo trauktis namo, ties Drisa jie sužinojo iš savo žvalgų, kad artinasi pamarėnų ir jų talkininkų didelis būrys. Prasidėjo mūšis. Grūmėsi ištisą dieną. Temstant rodėsi, kad pamarėnai pergalės, nes jie buvo jau lenkus pavarę nuo kariavietės. Tačiau lenkai susirikiavo iš naujo ir pralaužė pamarėnų eiles. Bet lenkai buvo taip nuvarginti, kad neturėjo jėgų savo priešams ir jų talkininkams lietuviams vytis[1]).

1092 m. Vladislovas Hermanas mėgino dar kartą drausti pamarėnus. Pamarėnams į talką atėjo lietuviai. Tačiau mūšio nebuvo. Lenkai nuniokojo kraštą ir apsupo Nakelio pilį. Pilies

16 pav. Senovės lietuvių briedžių medžioklė. Vartojami lanketai (saidokai) kaip šaunami įrankiai.

įgula dažnais puolimais nuvargino lenkus, ir lenkai turėjo grįžti namo[1]).

1093 m. Vladislovas Hermanas užpuolė pagezonis. Paėmęs grobio ir belaisvių, grįžo namo[1]).

1096 m. pamarėnai ir pagezonys šelpė Zbignevą, jam kariaujant su Vladislovu, Goplos paežery, netoli Kružvico; Zbignevas Vladislovą nugalėjo[1]).

Šaltiniai:

[1]) Simanas Daukantas. Lietuvos istorija, Kn. I, 1893 m.
[2]) Kuropatkin. Zadači Russkoj armiji. T. I. S. Peterburg. 1910.
[3]) Kn. Galicyn. Russkaja vojennaja istorija. S. Peterburg. 1877.

XII amžius.

XII-me amžiuje lietuviai taip pat nebuvo sudarę valstybės, ir jų karo žygiai turėjo, kaip ir XI amžiuj, grobimo ir apsigynimo pobūdžio. Istorija pažymi šiuos XII-jo amžiaus žygius.

Apie 1102 m., lenkų Boleslovui III kariaujant su čekais, lietuviai užpuldinėjo lenkus. Tik vėliau Boleslovas atkeršijo pamarėnų ir pagezonių kraštams[1]).

1106 m. kunigaikščio Vseslavičiaus vedami, rusai puolė žiemgalius. Lietuviai ir žemaičiai staiga užpuolė beniokojančius kraštą rusus Breslavo lygumoje. Rusai ilgai ir atkakliai gynėsi. Tačiau žemaičių vadai taip sumaniai sustatė savo kareivius, kad bematant iš visų pusių apsupo rusus ir per vieną valandą nukovė 9000 rusų. Vos - ne - vos pats Vseslavičius paspruko. Lietuviams teko visa stovykla turtų, daug belaisvių, ginklų, arklių. Po to rusai ilgai nedrįso lietuvių pulti[1]).

1112 m. lietuviai padėjo pamarėnams kariauti dėl laisvės prieš lenkų Boleslovą III[1]).

Tuo pačiu laiku kunigaikščio Sviatopolko sūnus Jaroslavas mėgino užimti Palietiją. Lietuviams padedant palietiečiai atsigynė[1]).

1119 m. lietuviai vėl padėjo pamarėnams gintis nuo Boleslovo III. Bet pamarėnai laisvės neatgavo[1]).

Apie tą pat laiką, rusų kunigaikštis Mstislovas puolė Lotaviją, anapus Dauguvos. Užėmė Odempo pilį. Jo puolimai pasikartodavo per 15 metų[1]).

1130 m. Naugardo kunigaikštis Vsevolodas nuniokojo visą Lotaviją iki Dauguvos, sudegino, sugriovė pilis ir miestus; sugautus vyrus išžudė, o vaikus ir moteris vergauti išsivarė.

Kiek vėliau lotaviai pakvietė talkon lietuvius ir žemaičius ir su jais iš pasalų puolė jų krašte tebesančius rusus. Kovėsi ilgai ir atkakliai. Rusų eiles išretėjo; kunigaikščiai pabėgo. Lotaviai atėmė gudams Dorpatą, kitas pilis ir išvarė rusus iš savo krašto[1]).

1131 m. Vsevolodas iš naujo puolė Lotaviją. Išžudė daug žmonių ir sunaikino daug turto.

Kitais metais, didis rusų kunigaikštis Mstislovas, susitaręs su kitais, pradėjo žygiuoti į Lietuvą. Jausdami pavojų, lietuviai visas savo pasienio sodybas patys sudegino ir šeimas su turtais išsiuntė į žemaičių girias. Lietuviai pasislėpę prie kelių laukė rusų. Rusai, nieko krašte neradę, pradėjo badu mirti ir buvo priversti grįžti atgal. Čia lietuviai pradėjo pulti juos ir naikinti. Prasidėjo net smurkus mūšis atvirame lauke. Per vieną valandą lietuviai nudėjo kelis tūkstančius kijeviečių, pasiryžusių geriau žūti, negu likti vergais arba badu mirti. Lietuviai su atimtu turtu grįžo namo.

1131—32 m. Mstislovas I Drąsusis, visada laimėdavęs savo žygius, Lietuvoje pralaimėjo taip, kad jo visa kariuomenė buvo sunaikinta kunigaikščių Kukovaičio ir Montvilo vedamų lietuvių[3]).

1135 m. Vsevolodas kariavo su lietuviais ir buvo net į Dorpatą įsibrovęs[1]).

1158 m. lietuviai kariavo su Voladaru, juodgirėnų Minsko kunigaikščiu[1]).

Boleslovui IV viešpataujant Lenkijoje, lietuviai jam daug kartų padėdavo kariauti su kitomis tautomis.

Vėliau Boleslovas įsiveržė į pagezonių kraštą.

Kai kurie iš pagezonių ir parusniečių buvo pradėję net krikštytis, bet lenkų kariuomenei išėjus, atsisakė nuo krikščionybės ir patys įsibrovė į lenkų kraštą. Užtat Boleslovas IV su trimis voromis pradėjo traukti į pagezonių kraštą. Vienos voros priešaky buvo pats karalius, antros—Mieško ir trečios—Henrikas. Kaip tik lenkai peržengė Osos upę, atsirado du pagezonys, kurie apsiėmė išvesti Boleslovo kariuomenę į kelius. Boleslovas ėjo paskui juos per dykumas, balomis ir šaltiniais aptekusias, kur bebuvo vienas siauras kelias. Atsiradęs siaurame kely šaltinių vidury, Boleslovas pasijuto sudaujų, pagezonių ir kitų lietuvių užpultas. Kriokdama ir vilyčiomis smeigdama lenkus, lietuvių gentis išardė lenkų eiles, suspaudė siaurumoje, grūdo juos į versmes, kur šarvuoti lenkai skendo arba buvo išžudyti. Maža kam pavyko pasprukti. Pats Henrikas čia galą gavo. Bevydami lenkus, lietuviai nuniokojo Kulmiją ir Mozūriją[1]).

1158 m. žemaičiai ir lietuviai pirmą kartą susirėmė su teutonais. Lietuviai pasitraukė.

1182 m. Dauguvos pakrašty lietuviai kovėsi su rusų kunigaikščiu Iziaslavu. Raguotinės lūždamos poškėjo, kalavijų ugnis žaibavo. Žmonės kaip ąžuolai virto. Sužeistas žemaitis raguotine perdūrė Iziaslavui krūtinę. Lietuvių vadai buvo taip sumaniai sustatę savo pulkus, kad rusai visi į Dauguvos verpetus buvo sugrūsti[1]).

1183 m. lietuviai įsibrovė į Baltgudiją ir Juodgiriją. Nuniokojo kraštą. Sudegino Pleskavos ir Novgorodo priemiesčius. Vsevolodas, Novgorodo kunigaikštis, žuvo[1]).

1190 m. rusų kunigaikštis Rostislavas apsupo Dverenę, bet jos neužėmė. Lietuviai jam atkeršijo ir per jo kraštą įsibrovė net pas juoduosius gudus, sudegino Pinską ir su grobiu laimingai grįžo Kernavon[1]).

1191 m. Novgorodo kunigaikštis nuniokojo žiemgalius[1]).

1198 m. lietuviai ir žemaičiai puolė Pleskavos apygardą, sudegino Velikije Luki[1]).

1198 m. liepos 24 d. padauguviečiai puolė meldžionis.

1199 m. padauguviečiai priešinosi, kliudydami Albertui išsodinti iš laivų atvežtus iš Vokietijos meldžionis.

1200 m. žemaičių kunigaikštis Montvilas traukė baltųjų gudų kraštan. Lotavos pilį sugriovė[1]) ir išnaikino Lovatės pakraščių gyventojus[2]).

Tuo laiku lenkų valdovas Kazimieras puolė pamezonių kraštą. Pamezonys pasidavė[1]).

Po to lenkai užkariavo paliečionių kraštą. Dragičino pilis pasidavė lenkams.

Mūšis buvo smarkus. Paliečionys buvo apsivilkę meškenomis, o lenkai su geležiniais šarvais. Paliečionys pasidavė lenkams.

Šaltiniai:

[1]) Simanas Daukantas. Lietuvos istorija. Kn. I. 1893 m.
[2]) Kuropatkin. Zadači Russkoj armii. T. I.
[3]) Kn. Golicyn. Russkaja vojennaja istorija. S. Peterburg, 1876 m.

XIII amžius.

Iš pradžių lietuviai kariavo taip pat, kaip ir anksčiau. Kiek vėliau pradeda rimčiau organizuoti kariškas jėgas, kad net jau puola priešų tvirtoves ir pilis. Lietuviai nesitenkina tik grobimu, bet jau nori kitas tautas užkariauti bei pavergti. Jų kariuomenė jau rimtų ir sumanių vadų vadovaujama ir sudaro kaimynams tikrą pavojų. Mindaugui subūrus lietuvių gentis į vieną valstybę, prasideda Lietuvos galybės laikotarpis.

Šitam šimtmety istorija jau turi užrašiusi daugelį garbingų Lietuvos kariuomenės žygių.

1201 m. latgaliai buvo atėję prie Rygos. Bet pleskaviečiams įsibrovus į jų kraštą, grįžo grumtis su pleskaviečiais [1]).

1202 m. žemaičiai bandė paimti Ikeskolės pilį ir Bažnyčios salą [1]).

1203 m. padauguviečiai buvo apsupę Rygą. Įvyko didelis susirėmimas; meldžionys vartojo vilyčias ir švaiksnius [1]).

1204 m. meldžionys naktį puolė lietuvius, grįžtančius iš Gudijos ir išžudė 1200 kareivių [1]).

Neilgai trukus, meldžionys apsupo ir sudegino Lenevadeno pilį [1]).

Padauguviečiai užėmė Bažnyčios salą.

1205 m. meldžionys atsiėmė Bažnyčios salą. Padauguvio kunigaikštis Ako liko nukautas[1]). Teutonai užėmė ir sudegino Kaupo pilį. Vokiečiams padėjo krikščionys žiemgaliai.

Lietuviai ir žemaičiai nuniokojo Sakalų kraštą. Tą lietuvių būrį, ties Ašorode, teutonai išblaškė [1]).

Rusų kunigaikštis Romanas puolė baltuosius gudus, Vladimiro, Aličiaus, Lucko apygardas ir Palietijos dalį. Atremdami jį lietuviai užėmė Naujapilį, Lucką ir Vladimirą. Olgovičiai pavijo lietuvius. Tose grumtynėse žuvo 1700 lietuvių [1]).

Tuo pat laiku kiti lietuviai ir žemaičiai kovojo su juodaisiais gudais [1]).

Lietuvos kunigaikštis Žibuntas puolė baltuosius gudus, Pleskavos, Novgorodo apygardas ir Velikije Luki. Užtat Novgorodo kunigaikštis netikėtai puolė lietuvius, sumušė ir užėmė Tarapieco pilį [1]). (175 p.).

Lietuvos kunigaikštis Žibuntas kariavo su didžiuoju gudų kunigaikščiu Vladimiru. Lietuviai buvo nugalėti [1]). (176, 177 p.).

Lietuviai dalyvavo Mstislavo kare su Kolomanu [1]).

1206 m. meldžionys atėmė iš žiemgalių Celonės pilį [1]).

1207 m. Kukenojės kunigaikštis puolė vokiečius Ikeskolėje ir sudegino šią pilį.

Žemaičiai sumušė vokiečius ir jų talkininkus žiemgalius [1]). (180 psl.).

1208 m. meldžionys nuniokojo vieną žemaičių apygardą. Įgumiai (įgauniai) sumušė meldžionis.

1209 m. meldžionys su gudais ir perkrikštais sumušė įgumius [1]).

1210 m. meldžionys užėmė įgumių Vilendos pilį. Įgumiams nepavyko atsiimti tą pilį atgal.

1210 m. lietuviai puolė Novgorodo kraštą [2]).

1211 m. lietuviai puolė Sakalų sritį (įgumius) [1]).

1212 m. lietuviai puolė Kukenojės pilį Padauguvy, nuniokojo latgalių Trikoties sritį ir Imerijos kaimą.

Meldžionys nuniokojo žemaičių pasienį.

Žemaičiai pastatė pilį Lenevadeno srity (192 psl.).

Teutonai užklupo ir nugalėjo puolusius į Padauguvį ir bemiegančius lietuvius su kunigaikščiu Steksiu.

Vokiečiai užėmė Gereikos kunigaikščio Visvaldo pilį [1]).

1213 m. žemaičiai sumušė vokiečius [1]) (193).

1213 m. lietuviai pavergė Pskovo kraštą [2]).

1214 m. vokiečiai sumušė įgumius.

1215 m. žemaičių kunigaikštis Montvila kariavo Novgorodo ir Smolensko kunigaikštystėse.

1217 m. Erdvila išvarė gudus iš Palietijos, užėmė Gardino, Breščiaus, Drogičino, Briansko, Suražo, Mozurio pilis ir praplėtė Lietuvos sienas iki Priepietės [1]).

1217 m. lietuviai kovėsi su rusais ties Šelonio upe [2]).

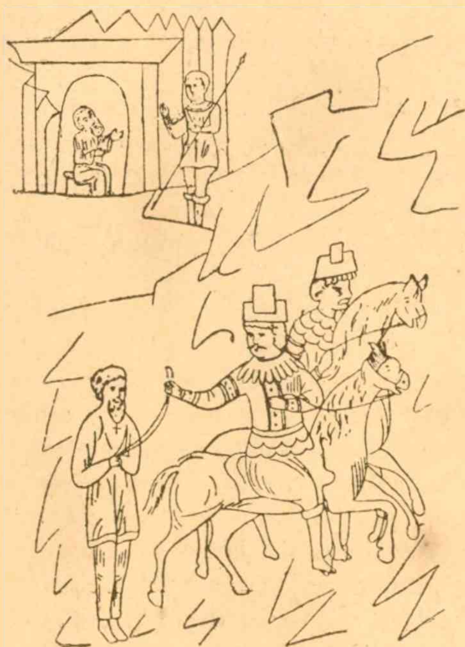
Meldžionys kovėsi su įgumiais [1]).

Gudai įsibrovė į Varpelę ir privertė latgalius ir įgumius sumokėti 10.000 svarų sidabro.

Tuo pat laiku Gintvila užėmė Polocką (196 p.).

Žemaičių pulkai tuo laiku naikino Pleskavos, Novgorodo, Smolensko apygardas.

Žibuntas, lietuvių kunigaikštis, žaibo greitumu perėjo Mozūriją, visą Kulmiją nuniokojo ir išgriovė 250 pilių [1]).

17 pav. Lietuviai vedasi belaisvį rusą
(šis piešinys rastas senovės rusų stačiatikių maldaknygėje).

1218 m. Vesteris, Ternotenės žiemgalių kunigaikštis, puolė Mažutėnų pilį, kurios įgula ką tik buvo priėmusi krikštą. Pilies neužėmė. Čia nuo vilyčios žuvo Vesterio sesers sūnus. Ėjusius iš Rygos talkon teutonus Vesteris sumušė ankštoje seklumoje.

Mažutėnai, metę krikščionybę, susidėjo su lietuviais bei žemaičiais, puolė teutonus ir nuniokojo Bažnyčios salą.

Daugiau kaip 10.000 teutonų apsupo Mažutės pilį. Akmenis vidun svaidydami, tarakais mūrus ardė ir padegę pilį, teutonai privertė žiemgalius pasiduoti [1]).

1219 m. vokiečių pakviestas danų viešpats Voldemaras II kovėsi su įgumiais ir latgaliais [1]).

1220 m. 12.000 novgorodiečių, susijungę su lietuviais, nuniokojo Toreidos kraštą, sudegino Imerą ir Unganiją.

Teodorikas, Kukinojės komendantas, siekdamas novgorodiečius ir lietuvius, nuėjo iki Papleskavio. Lietuviai buvo priversti palikti grobį [1]).

1219 m. bevydami Mingailą iš savo krašto polockiečiai užėmė Polocką.

Naujapilio kunigaikštis Skirmuntas, drauge su lietuvių pulkais, susirėmė Jasioldos paupy su Mstislavo pulkais. Raguotinės traškėjo, kardai tvyskėjo. Mūšį laimėjo lietuviai (202). Tuo pačiu žygiu lietuviai užėmė Pinską ir Turską.

Tuo laiku lietuviai užėmė Černigovą, Karačevą, Starodubą, Mozyrių ir visą Severiją [1]).

Gudų Novgorodo ir Pleskavos kunigaikščiai puolė latgalius ir susirėmė su vokiečiais ties Kese.

Atėję talkon latgaliečiams, lietuviai įsibrovė gudų krašlan, sudegino Pleskavos priemiesčius ir išnaikino puolikus.

Latgaliai ezeliečiai (kuresarai) sugriovė Revelį. Tuo davė ženklą visam Padauguviui. Pilienda, Tarapata, Odempė liko išvalytos nuo teutonų.

Puolami lietuviai nugalėjo Jaroslavą Rušonės pilies lygumoje. Žuvo Jaroslavas, jo sūnus ir daugiau kaip 3000 gudų karių.

1221 m. lietuviai grūmėsi su rusais netoli Toropieco.

1224 m. Erdvila Nipro (Dniepro) paupy auštant puolė totorių stovyklą. Raiti, meškenomis ir taurenomis apsivilkę ir makaulėmis galvas užsidengę, su sieksniniais kalavijais ir raguotinėmis, lietuviai nugalėjo totorius.

Tuo laiku lietuviai sunaikino Dobrinės broliją per 2 dienas. Mozūrų kunigaikštis Konradas, Dobrinės brolijos talkininkas, pasitraukė iš mūšio [1]) (220).

1224 m lietuviai žygiavo Rusijoje net iki Rusos miesto [4]).

1224 m. pamezonys, pagezonys ir parusniečiai niokojo Pamaryje Dansko apygardą. Sunaikino Olivos vienuolyną [1]).

Didysis Lietuvos kunigaikštis
Rimgaudas.

1225 m. lietuvių kariuomenė iš 7000 žmonių labai nuniokojo Rusijos kraštą, netoli Toržko miesto, bet rusų kunigaikštis Jaroslavas, Vsevolodo sūnus, nuvijo lietuvius arti Usviato ir sumušė [2]).

1226 m. lietuviai ir žemaičiai puolė Mozūriją [1]).

1226 m. žemaičių kunigaikštis Utenis su Vesteriu puolė Padauguvį. Užėmė Dinamundo pilį [1]).

Markuardas puolė grįžtančius iš Padauguvio žemaičius, atėmė grobį ir paėmė 200 raitininkų [1]).

Mūšyje Kandavos pilies lygumoje teutonai (kalavininkai) nukovė Utenio 2000 raitininkų ir užgrobė 1500 arklių.

Didysis gudų kunigaikštis Sviatoslavas su Levo kunigaikščiu Vladimiru ir Drucko kunigaikščiu Dimitriju puolė Lietuvą. Rimgaudas pastojo jiems kelią ties Mogilnės pilimi. Gudai liko sumušti [1]).

1227 m. lietuviai, žemaičiai ir paliečionys, talkininkaudami mozūrams, nuniokojo lenkų kraštą [1]).

1228 m. vokiečiai puolė Parusnę [1]).

1231 m. vokiečiai paėmė Ragaznos pilį (šiapus Islos) ir Kelmę [1]) (229).

12?3 m. vokiečiai nuniokojo Pagezoniją. Tuo pat metu pamezonys ir kiti lietuviai surinko žymių jėgų. Per mūšį jie nukovė 4000 kryžiuočių. Bet pamezonims mūšio dar nelaimėjus, iš užpakalio juos puolė Pamarių kunigaikštis Sviatopolkas. Čia lietuvių žuvo daugiau kaip 5000[1]).

1234 m. pagezonys nuniokojo Sviatopolkui Pamario kraštą, sudegino Olivos vienuolyną.

Žemaičių kunigaikštis Utenis sumušė vokiečius. Šiame mūšyje žuvo arkivyskupas Avigenus.

Lietuviai buvo priversti nuniokoti Toropieco ir Novgorodo apygardas ir įsilaužė į Smolenską [1]).

1234 m. rusų kunigaikštis Jaroslavas ties Toropiecu sumušė lietuvius; nukauta 200 lietuvių raitininkų.

Mistras Folkinas su 10.000 gudų puolė Lietuvą. Rimgaudas juos sutiko ties Kamne. Kova buvo smarki. Meldžionys svaidė akmenis iš švaiksnių. Lietuviai mėtydavo vilyčias. Kurie buvo arčiau — veikė kalavijais ir raguotinėmis. Folkinas gavo brūkliu

per galvą. Buvo nukauta 20.000 meldžionių. Lietuviai nugalėjo[1]) (249).

1237 m. Balkas, kryžiuočių karvedis, Pagezonijoje užėmė Belikavo pilį, netoli Graudenės. Pagezonys pasidavė vokiečiams. Altenburgas įsibrovė į žemaičius ir ten buvo sumuštas (263).

Kurdas Kanas įsibrovė Lietuvon. Naujapilės urėdas Treniota (Treineitis) sumušė totorius ir daug jų nuskandino Okmiankoje[1]).

1239 m. gudai įsibrovė į krivičių žemę ir užėmė Smolenską[1]).

1239 m. lietuviai vos neužėmė Smolensko. Mūšyje su ordino riteriais juos labai sumušė, pats didysis mistras Folkinas žuvo kartu su talkininkais pleskuviečiais[4]).

1240 m. Arvidas, Gedvilis ir Tautvila su nedideliu būriu nuniokojo Lugos apylinkes ir atsisėdo į sostus: Palocko—Tautvila, Vitebsko—Gedvidis ir Smolensko—Arvidas. Mindaugas iš tokio jų pasielgimo numatė gresiantį pavojų.

Mindaugas puolė Polocką, kurį gynė Tautvila ir kalavininkai. Lietuviai vartojo tarakus, vilyčias. Lietuviai buvo jau į pilį įsigrūdę, bet atėjo Polockui talkon Aleksandras Nevskis, Naugorodo kunigaikštis. Su jo pulkais lietuviai kovėsi 7 dienas ir liko nugalėti. Belaisviai buvo rišami prie arklių uodegų ir tąsomi po laukus. Net 7 Lietuvos kunigaikščiai buvo nukauti. Ir vis tik lietuviai rado jėgų vytis grįžtantį namo Aleksandrą.

Iš kitos pusės raudonųjų gudų kunigaikštis Danielius, susitaręs su didžiuoju ir kitais gudų kunigaikščiais, puolė Lietuvą. Slonimo laukuose, sako, buvo nukauta 10.000 lietuvių. Danielius užima Bresčių, Slonimą, Vilkaviską.

Padauguvio lietuviai buvo pradėję stumti vokiečius iš savo krašto. Užtat Bernheimas apsupo Bolgos pilį. Lietuviai pasitraukė miškan. Pilies įgula ilgai gynėsi, bet liko nugalėta. Pipsos mėginimas atsiimti pilį nepasisekė; Pipsa mūšyje prie pilies buvo nukautas. Varmijos ir Notangijos Gobeta (lietuviai) apsupo Bolgos pilį. Kad ją paiimtų badu, užtvėrė Parlegalių balą, pro kurią vokiečiai žiemos metu Varmijoje siaubė. Iš kitos pusės, Škrundinės kalne pastatė pilį. Ir tuo būdu apsupo Bolgos pilį. Otto Braunšveigas atvyko su 700 raitų riterių ir daugybe meldžionių, Bolgos įgulai talkon. Apgautieji lietuviai buvo iš pasalų Braunšveigo užpulti ir sumušti (274). Braunšveigas užėmė dar ir Notangiją, Varmiją ir Bartiją.

Kryžiuočiai ir kalavininkai nuo Padauguvio ir Pavyslio, pakvietę talkon liubiečius, užėmė Sambiją (dabar Karaliaučiaus apygarda[1]).

1240 m. lietuvių žygius Polocko, Pskovo ir Novgorodo srityse Golicynas pamini šiaip: Mindaugas taip staigiai ir smarkiai puolė, kad Aleksandras Nevskis, net 8 kartus puldamas, vos galėjo atsiginti[4]).

1241 m. Varmijos, Notangijos lietuviai ir žemaičiai pradėjo valyti savo kraštą nuo vokiečių ir apsiautė Elbingos ir Bolgos pilį.

Sviatopolkas puolė vokiečius Kulmijoje ir Pamezonijoje. Ten ir lietuviai atėjo ir pasidavė Sviatopolko vadovybėn. Sturmo, Graudenės, Marijenverderio pilys sudeginta; 4000 vokiečių brūkliais nukauta.

Norėdami išsigelbėti, vokiečiai puolė Cartovos pilį ir ją užėmė. Sviatopolkas gruodžio mėnesį kelis kartus bandė savo pilį atsiimti, bet tas nepavyko.

Be to, Bernheimas gavo paspirties iš Kujavijos ir Mozūrijos, puolė Sviatopolką ir jį sumušė. 900 kareivių liko vietoje nukauta, 400 arklių ir visas Sviatopolko grobis teko vokiečiams[1]).

1242 m. rusų kunigaikštis Aleksandras Nevskis ant Čudo ežero ledo tris kartus nugalėjo lietuvius; lietuviai čia buvo kryžiuočių talkininkais[2]).

1243 m. lietuviai nuniokojo Krokuvos apygardą[1]).

1244 m. lietuviai nuniokojo Plocko apygardą ir Mozūriją.

Lietuviai su Sviatopolko jėgomis dukart puolė Kulmiją ir dukart Kujaviją.

Retės apylinkėje lietuviai sumušė Berleveno ir Berheimo vedamus vokiečius, o taip pat ir atėjusius iš Torunės vokiečius.

Be to, lietuviai dalyvavo visoj eilėj kovų Sviatopolko su kryžiuočiais ir meldžionimis; grūmėsi su Vasilka ir mozūrais, kariavo ties Černigovu ir Kijevu. Žemaičiai kariavo Padauguvyje su kalavininkais.

Mindaugas turėjo smarkų mūšį su kalavininkais ties Ambutės pilimi. Žuvo apie 15.000 lietuvių ir vokiečių. Vokiečiai nugalėjo[1]).

Tautvila, tuo pat laiku įsibrovęs Lietuvon, be pasigailėjimo viską naikino.

Lietuvos karalius
Mindaugas.

1247 m. vokiečiai ir gudai apsiautė Mindaugo pilį Rutę. Mindaugas apleido pilį. Priešai pilies neužėmė.

Mindaugas nuniokojo Polocko ir Pleskavos apygardas.

1248 m. Mindaugas žaibo greitumu siautė gudus. Pleskavos ir Novgorodo tvirtoves sudegino ir atsidūrė ties Maskva. Ten po mūšių lavonai kelias dienas gulėjo nelaidoti. Kraštas buvo taip sunaikinitas, kad nebuvo kam ir laidoti žuvusius.

Vokiečiai užėmė lietuvių Pamezonijos Grevų pilį. Vėliau Sviatopolkui padedant pilis buvo atsiimta.

Kryžiuočių didysis mistras Vida su 11.000 kareivių netoli Kriksburgo išmušė dalį lietuvių, išsiųstų Sviatopolkui sutikti. Taip pat sumušė ir Sviatopolko būrį. Be to, labai sunaikino Pamario kraštą.

Vokiečiai traukė į Natangiją. Lietuviai neorganizuotai kovojo pakeliui. Bet vokiečiams grįžtant namo, jie rado kelius medžiais užverstus. Vokiečiai sustojo Krukų kaime, netoli upės paliai jūrą. Čia lietuviai iš visų pusių apsupo vokiečius. Pastarieji paprašė paliaubų. Lietuviai pareikalavo atiduoti vadus. Vokiečiai atidavė. Vos vokiečiai paliko tą vietą, lietuviai gruodžio 30 d. puolė juos iš užpakalio ir sumušė. Net 54 kryžiuočiai buvo nukauti. Užtat, Brandenburgijos magistro, Broslavos ir Merseburgo vyskupų Tamošiaus ir Henriko sutelkti vokiečių pulkai su teutonų diduomene išblaškė lietuvius Pamezonijoje ir Varmijoje, sunaikino dalį Notangijos ir Bartijos.

Ties Greižės pilimi Mindaugas kovėsi su kalavininkų mistru Stuklandu. Mindaugas turėjo žemaičius, žiemgalius ir lietuvius. Kalavininkams padėjo danai. Kovoje dalyvavo daugiau kaip 40.000 žmonių. Lietuviai pasitraukė į girias. Vokiečiai paėmė daug grobio.

1252 m. Mindaugas, nuvargęs karuose, priėmė krikštą ir gavo karaliaus karūną.

1253 m. Germėje, Parusnės krašte, lietuviai sumušė atvykusį Kriksburgo komendantą. Sambija buvo nepavergta.

Aukštaičiai kovėsi su gudais, ypač su Vasylium, Novgorodo kunigaikščiu.

Apie 1254 m. mazoviečių kunig. Zemovitas sumušė jotvingius ir padarė taiką su jais[4]).

Maždaug tais pat metais Galicijos karalius Danila puolė Lietuvą kartu su ordinu ir lenkais, nugalėjo Mindaugą ir atėmė iš jo kai kuriuos anksčiau jo užkariautus kraštus ir miestus[4]).

Mindaugo ir Traidenio laikais lietuviai labai dažnai kariavo su Volynija. Dažniausiai laimėdavo lietuviai[4]).

1254 m. meldžionys užėmė Galindiją[1]).

1255 m. kryžiuočiams talkon atėjo čekų karalius Otokaras. Teutonai surinko daugiau kaip 60.000 kareivių. Su ta kariuomene užėmė Bolgos pilį ir apygardą[1]).

Ties Nastrainės šventąja giria žemaičiai puolė meldžionis ir sumušė, bet negalėjo įveikti gerai šarvuotų vokiečių. Narados pagiriuose vokiečiai užėmė Nogimtės pilį. Bekariaujant Otokaras ėjo: nuo Medinos apygardos į Galgarbius, toliau iki Kvedainių, prie Pragaro upės iki Vadavos; iš ten per Kaimių apygardą į Topajaus apygardą; iš čia žemyn Pragaro iki Tvangstės girios, o iš ten grįžo namo[1]).

Be to, buvo karas su žemaičiais, kad susijungtų kalavininkai su kryžiuočiais.

Žemaičiai, gelbėdami sambiečius ir susitarę su šalaujais, nadraujais ir sudaujais, vijo vokiečius iš Sambijos. Vokiečiai užsidarė Karaliaučiuje[1]).

1256 m. Karaliaučiaus kamendantas užėmė Vėliavos, Kopostelės ir Augletės pilis. Unsatropės, Gundavos ir Augutės pilys pačios pasidavė vokiečiams[1]).

Mistras Klaipėdos apylinkėse kovėsi su kitais žemaičiais, kad susijungtų su kalavininkais[1]).

1255 m. Mindaugas užėmė lenkų Liublino miestą, sugriovė pilį ir daug grobio pasiėmė[8]).

1257 m. žemaičiai apsupo Vėliavos pilį, bet jos neužėmė[1]).

Sambiečiai puolė Klaipėdą, bet jos neužėmė[1]).

Kalavininkų mistras Saugerhauzenas, susijungęs su Klaipėdos įgula, plaukė į Sambiją. Sambiečiai siauroje vietoje, tarp Žemaičių jūros ir Klaipėdos, apsiautė, supylė šančius (fortifikacinius kalniukus) ir stiprias tvoras užtvėrė. Mistras išardė tas tvoras ir pradėjo naikinti kraštą. Sambiečių kunigaikštis užpakaly vokiečių surinko būrį ir sumušė grįžtančius vokiečius[1]).

Kiti žemaičiai dieną ir naktį kovojo su kalavininkais[1]).

Kiti susijungė su kalniečiais (aukštaičiais) lietuviais, surinko 30.000 kareivių ir nuėjo į Parusnę sambiečiams padėti. Puolė Mozūriją, norėdami pasipelnyti; Plocką sudegino. Paėmė daug grobio ir nusiuntė jį namo. Su kita dalimi raitų kareivių puolė kryžiuočius Parusnėje. Didžiausiu greitumu perėjo Pamezoniją ir Varmiją; visa, kas ten buvo vokiška ir krikščioniška, be pasigailėjimo naikino[1]).

1259 m. lietuviai su totorių karvedžiu Burondėjum nuniokojo Sandomirijos sritį.

Žemaičiai kariavo su kalavininkais, apsupo Karšavos pilį; kiti kovojo Žiemgalijoj.

Be to, žemaičių kunigaikštis Almenas puolė apkrikštytus kuršius (Goldingeno apylinkę). Už tai kalavininkų mistras labai sunaikino Žemaitiją.

Kalavininkų mistras Horutenzenas susirėmė prie Palangos su žemaičiais. 12 kalavininkų vadų nukauta, sužeistas mistras pabėgo Klaipėdon ir padarė su žemaičiais paliaubas 2 metams.

Paliauboms pasibaigus, žemaičiai puolė Venspilės (Goldingeno) apygardą, nuniokojo ją ir pasuko namo. Venspilės komendantas, gavęs paspirties iš Klaipėdos, pasivijo žemaičius. Ties Skuodu vokiečiai buvo nugalėti[1]).

Mistras puolė žiemgalių Terveitės pilį. Jos nenugalėjo. Iš ten jis žygiavo į Daubėnų (Dubiosios) pilį, kurią užėmė. Daubėnuose paliko savo įgulą. Žemaičiai tuo tarpu įsilaužė į Karšavos pilį[1]).

1260 m. Mindaugas su 30.000 kareivių užpuolė Mozoviją ir sudegino sostinę Plocką[3]).

1262 m. iš Teutonijos į Parusnę atėjo meldžionys su Henriku Boteliu priešaky ir žygiavo į Palangos apygardą. Čia turėjo ateiti kalavininkų mistras su savo ordinu, danais ir švedais. Būriai susitiko ties šv. Jurgio pilim. Tuo tarpu 4.000 rinktinių žemaičių ėjo pajūriu žiemgalių link. Pavijus juos, vokiečiai pamatė lietuvius, vieną būrį su meškenomis, kitą—su briedenomis, taurenomis, ant galvų tarp ragų arklių uodegomis pasirėdžiusius. Mūšy žuvo mistras, danų karalaitis Hornsunas ir 150 kalavininkų vyresniųjų. Laukas liko nuklotas lavonais. Tas įvyko 1262 m. liepos 13 d.[1]).

Po to žemaičiai paėmė Daubėnų, Karšavos ir šv. Jurgio pilis. Kuršiai ir ezeliečiai perėjo žemaičių pusėn. Žemaičiai pasidalino į du būrius: vienas nuėjo Padauguvį niokoti, kitas—Sambiją; visur žemaičiams sekėsi, bet apsiaustojo Karaliaučiaus nepaėmė[1]).

Lietuvos karalius Mindaugas tuo pačiu laiku užėmė lenkams Palietiją, nugalėjęs lenkus ties Novosedlecu. Įsibrovęs Mozūrijon Jazdave suėmė mozūrų kunigaikštį Zemovitą ir jo sūnų Konradą. Zemovitas teko Švarnui, Mindaugo žentui, Konradas—mozūrams. Mindaugas grįžo namo su dideliu grobiu[1]).

Apie šį įvykį lenkai rašo: Mindaugas su rusų kunig. Švarnu 1262 m. atsidūrė ties Jazdovu paliai Varšuvą, kur gyveno kunig. Zemovitas su sūnumi Konradu, ir liepos 23 d. nužudė Zemovitą, o Konradą paėmė nelaisvėn[3]).

Kitais metais Mindaugas persikėlė per Vyslą ir nuniokojo Lovičiaus apygardą. Kazimieras, lenkų kunigaikštis, atsisakė daugiau remti vokiečius[1]).

1263 metais tie pat lietuviai puolė Gniezno arkivyskupo Janušo apygardą, paėmė daug belaisvių ir gyvulių, o pilį ir kaimus sudegino[3]).

Dar kiti lietuviai kovojo su gudais: Černigovo, Smolensko ir Novgorodo kraštus gąsdino.

Žiemgalis Utilė, prisimetęs krikščioniu, prašė Venspilės komendanto duoti paspirties, norėdamas atsiimti iš atsižadėjusių krikščionybės žiemgalių Varako pilį. Paspirties gavo, bet vokiečiai prie pilies liko užpulti ir išžudyti.

Kalavininkų mistras Eikštetas, susijungęs su Venspilės įgula, įsilaužė į Sintelės pilį, visus iki 11 metų amžiaus vaikus iškirto. Iš ten puolė Ožputės pilį; pilis pasidavė (346).

Mindaugas, atsisakęs nuo krikščionybės, vieną dalį savo karių pasiuntė į Padauguvio kraštą ir ten nusiaubė Lenevadeno apygardą. Su kita dalimi Trenicta (Treineitis) traukė į Žiemgaliją; ten Dinamundo pilį su žeme sulygino. Perėjo Ezelio ir Runo salas. Iš ten išėjo į įgumių kraštą; tame krašte nuniokojo Viko sritį. Pernavos pilį su žeme sulygino.

Užtat kalavininkų mistras Brethuzenas žygiavo į Kuršą, ten susijungė su Venspilės įgula, paėmė Liasų pilį; be to, paėmė Grubino ir Merkės pilis[1]).

1262 m. Romos popiežiaus raginami, meldžionys pradėjo rinktis iš visų kraštų. Ruhenbergas traukė per Kulmiją ir Pamezoniją į Natangiją; čia viską naikino. Sustojo stovykla, kur dabar Brandenburgo esama. Čia vokiečiai pasidalino į dvi dalis: viena saugojo stovyklą, kita turėjo kraštą plėšti. Susirikiavę Pakarvėje, natangiečiai labai atkakliam mūšy nugalėjo stovyklą saugojančius vokiečius ir paėmė jų stovyklą. Pirmas būrys, kuris buvo išsiųstas kraštą plėšti, neradęs savo draugų gyvų stovykloje, suėjo į pilis.

Taip pat liko sumuštas ir Barbio būrys Parusnėje. Pats Barbis liko nukautas mūšio lauke; jo būrio likučiai pabėgo Karaliaučiun.

Tos pergalės paskatino lietuvių gimines vienytis. Du parusniečių karvedžiai Auktuma (pagezonių) ir Globa (varmiečių), sujungę savo jėgas, apsupo Heilsbergo pilį, Varmijos vyskupo buveinę. Pilies gynėjas, neturėdamas ko valgyti, naktį išspruko į Elbingą, palikęs pilyje 12 Lietuvos įkaitų, belaisvių su išdurtomis akimis. Po to, tokiu pat būdu lietuviai paėmė Brausbergo pilį. Kiti sukilėliai tuo laiku apgulė Karaliaučių, Kreizburgą ir Bartetišteiną [1]).

1263 m. Julichas ir Markas iš Pareinio atvedė stiprų būrį į Parusnę; ėjo per Varmiją, Natangiją ir atėjo prie Karaliaučiaus. Kalgių kaime sambiečiai ilgai ir narsiausiai kovėsi su vokiečiais, visi iki vieno krito mūšio lauke, bet nė vienas iš jų nepasidavė.

Neliubė, sukėlęs visus sambiečius, ardė naujas vokiečių pilis. Mūšyje su vokiečiais paliko 8.000 nukautų savo karių ir pats pasitraukė į girias ir iš ten kliudė maistą gabenti Karaliaučiui. Glandis su Švaina atkirto nuo jūros visą paspirtį Karaliaučiui. Karaliaučiaus įgula graužė net kaulus. Nenorėdama badu mirti, Karaliaučiaus įgula susėdo į valtis. Baisioje kovoje krito lietuvių vadai Glandis ir Švaina. Sambiečiai, del to nusiminę, pradėjo sprukti šalin, palikę mūšio lauke 5.000 savųjų. Kryžiuočiai atidarė kelius į Karaliaučių ir, be to, užėmė varmiečių Laukštelės pilį [1]).

1264 m. Nors Karaliaučius liko laisvas, bet jo pamūriuose lietuviai kasdien kaudavosi su kryžiuočiais. Atėjus Montei, na-

tangiečių karvedžiui, į Karaliaučių grumtis, vokiečiai traukė laukan: čia jie sužeidė Montę ir natangiečius sugrūdo miškan.

Kad nusiramintų nuo lietuvių puolimų, kryžiuočiai nutarė patys veržtis sukilėlių krašto gilumon. Tuo būdu jie užėmė Kvedainių kraštą, Vaidavos ir Vargių dalis ir priėjo iki Šakių ir Palėtės, viską sulygindami su žeme [1]).

Kad paimtų kitą Sambijos kraštą, kuriame buvo šventosios girios, žaliasis ąžuolas, žinyčia ir paties Alpo Viešpaties rūmai, kryžiuočiai pakvietė talkon kalavininkus. Kova prasidėjo dar kalavininkams neatėjus. Mušėsi ilgai, kantriai, ir jau kryžiuočiai buvo pradėję gurti. Bet atėjo kalavininkai, ir sambiečiai liko sumušti, visos jų šventenybės sunaikintos, ūkiai sudeginti, o vaikai ir moterys išvestos vokiečiams vergauti [1]).

Dar kitur Bartijoje Dionis naikino viską, kas buvo krikščioniška. Sudegino Girdaujos pilį [1]).

Parusniečiai gaudavo paspirties iš žemaičių ir aukštaičių (Kalno lietuvių) ir nuolat kaudavosi su kryžiuočiais. Veistotės pilį dieną ir naktį ilgai stengėsi paimti, bet nepaėmė. Išvarginti kryžiuočiai patys sudegino pilį ir išsikraustė į Vėliavos pilį, kurioje taip pat ilgai gynėsi. Net trimis taranais lietuviai mūrus kūlė, bet veltui. Vėliavos pilį Dionis paėmė tokiu vylium. Perkrikštas, kuris buvo pilyje, įkalbėjo vokiečius staiga pulti lietuvius. Kryžiuočiai paėmė jį vadovu ir žygiavo net iki Baltijos rubežiaus; lietuvių ten nerado. Norėjo namo traukti. Bet perkrikštas tvirtino, kad lietuvių stovykla yra Pavengupyje. Kryžiuočiai pasuko ten. Čia juos puolė lietuviai ir sumušė; net 20 vyresniųjų vokiečių krito. Pabėgusieji Vėliavos pilies neapgynė, bet nuo bado bėgo toliau į Mozūriją [1]).

Tuo pačiu laiku stipri Kreisburgo pilis Natangijoje teko lietuviams. Vokiečiai, išbadėję, naktį norėjo išsinešdinti iš pilies. Bet lietuviai susekė tai, pavijo vokiečius ir išžudė; vos du riteriai pabėgo [1]).

Trainiota, žemaičių kunigaikštis, su aukštaičiais traukė Mozūrijon. Ten susivienijo su Monte, natangų karvedžiu, kuris buvo įgijęs Kristburgo pilį. Tas kraštas buvo gyvenamas vokiečių ir pašaliečių. Todėl lietuviai ten neturėjo ko pasigailėti ir viską nuodugniai naikino. Mistras Rechenbergas su visa savo jėga pastojo lietuviams kelią. Kuomet pergalė linko lietuvių pusėn,

mistras drąsino savo kareivius šiais žodžiais: „Ne mūsų tatai priešininkai, kuriuos reikės jums čia nugalėti, bet nekaltos Švenčiausios Mergelės priešininkai! Ne žemėje rasite sau atlyginimą už tą žygį, bet antrame gyvenime, kurį jūsų pergalė dar pagražins". Tie žodžiai buvo tartum žaibas vokiečiams. Akimirksniu jie pralaužė lietuvių eiles ir daugybę jų išklojo. Kryžiuočių būrys, besivydamas lietuvius, paklydo, ir maža beliko kryžiuočių. Tą pamatęs lietuvių karvedis Montė (Montis) tuojau sutraukė savuosius ir narsiai puolė. Kritus mistrui Rechenbergui, vokiečiai nusiminė. Lietuviai atkakliausioje kovoje paguldė vietoje 40 riterių su visais jų būriais. Tas atsitiko ties Labau[1]).

Kiti lietuvių—žemaičių pulkai Bartijoje apsupo pačią pilį. Dieną ir naktį taranais griovė pilį. Vokiečių tarpe pasižymėjo perkrikštas Samenas Miligedė. Jo vieno lietuviai daugiau bijojosi, negu visų vokiečių. Tačiau lietuviai ir jį nudėjo. Vokiečiai pilies angoje pakorė 13 lietuvių vadų ir patys puolė lietuvius. Vokiečiai suardė šančius, tačiau pats maršalka Ditrichas žuvo. Vokiečiai pastebėjo lietuvius nuo pilies traukiantis, bet tuo tarpu staiga 3.000 lietuvių iš naujo puolė pilį, kelius užtaškavo ir su dar didesne narsybe pradėjo veržtis priekin. Nuvargę ir išbadėję vokiečiai, neturėdami vilties iš kur nors paspirties gauti, naktį išsikraustė į Karaliaučių. Pilyje lietuviai paliko didelę įgulą[1]).

Per vidaus (naminius) nesusipratimus Vasilkai Lietuvoje viešpataujant, Galgarbių apygardos sambiečiai puolė Sambijos vyskupo Uiškuzės pilį; pilies nepaėmė[1]).

Užtat Karaliaučiaus komendantas sunaikino visą Galgarbių apygardos kraštą[1]).

Be to, sambiečiai, kurie gyveno labiau į rytus, naikino viską, kas buvo krikščioniška, ir per 8 dienas laikė apsiautę Vehlau (Veliavonės, Vėliavos?) pilį. Į tą pilį lietuviai akmenimis iš švaiksnių svaidė taip tankiai, tartum kruša. Pilies komendantas Taubadecas apgynė pylį. Ir be to, vokiečiai prie Pragaro upės įkūrė Sugurbės pilį[1]).

1266 m. Pleskavos kunigaikštis Daumontas sudegino Breslavos apygardą. Tarp belaisvių Daumontas turėjo kunigaikštienę Girdenienę su 2 sūnumis. Sužinojęs apie tai, Girdenis su nedideliu būriu pavijo Daumontą Padauguvyje. Ten

Dauguvos verpetuose visų smarkiausiai puolė ir sumušė Daumontą. Bet belaisvių neatgavo—jie buvo jau kitoje Dauguvos pusėje[1]).

Lenkų karalius Boleslavas Gėdingasis puolė Palietiją. Paliečionys stojo prieš lenkus ties Zavikosto pilimi. Jų karvedis Komatas pirmas puolė lenkus. Bet lenkai suskubo susirikiuoti. Drąsindamas kareivius, Komatas kovėsi kaip liūtas. Net persmeigtas keliomis raguotinėmis ir iš arklio krisdamas, dar suskubo dviem lenkams galvas nukirsti. Palietiečiai (paliečionys) su tokia aitra kovėsi, kad kuris besikaudamas kaip susirėmė, taip ir nukautus riogsojo. Beveik iki paskutiniojo lenkai išmušė tą giminę. Likusieji atbėgę Lietuvon pasakė: „šiandien jums bekerštaujant, vieni krikščionys mūsų kraštą užėmė, ryt kiti jus užguls, jei neliausitės kits kitą žudyti"[1]).

Dėl tos žinios ir Vasilka nusiminė. Susitaręs su savo svainiu Švarnu žygiavo Sandomiro apygardon. Tą apygardą visai sunaikino: kaimus, bažnyčias sudegino, daug žmonių išsivarė vergais. Bet lenkų karalius Boleslavas pasivijo lietuvius sumušė juos, atėmė grobį ir dar Švarno apygardą nuniokojo. Nepadėjo ir smarkus Švarno pasipriešinimas, kuriame dalyvavo už jį ir lietuviai, žemaičiai. Lietuviai geriau leisdavo vilyčias, negu lenkai; lenkų vyresnieji, tą pastebėję, liepė saviesiems kautis kalavijais ir raguotinėmis. Švarno eilės liko pralaužtos; lietuviai atsiskyrė nuo Švarno ir tuo pačiu žygiu nuniokojo Mozūriją[1]).

Štai, ką lenkai rašo apie tai: 1262 m. lenkų kunig. Boleslovas puolė jotvingių kraštą; savo kariuomenę vedė labai atsargiai, nes buvo kiekvienu momentu pasiruošęs mūšiui. Birželio 23 d. ties Briansku, prie Bronkos upės, vietoje, vadinamoje Kumat (pagal jotvingių kunig. Kumatą), įvyko mūšis. Vadas Kumatas krito nuo lenkų kalavijo. Jotvingiai mušėsi iki galo, kol juos nugalėjo lenkų daugumos pergalė[3]).

1266 m. lietuviai ir žemaičiai puolė Lenkiją ir pasiekė net Plocką[3]).

Žemaičiai tuo pat laiku kovojo su kalavininkais ir kryžiuočiais. Klaipėdos komendantas, sukvietęs iš visur ordino kareivius ir meldžionis, žygiavo į Kretingą. Kretingos žemaičių įgula išėjo iš pilies ir susirikiavo[1]).

Atėjusieji vokiečiai puolė žemaičius. Kruvinoje kovoje žemaičiai nugalėjo vokiečius; pats komendantas buvo sugautas ir gyvas ant grotelių iškeptas[1]).

Antrą kartą vokiečiai silpną Kretingos žemaičių įgulą išviliojo į laukus, ten puolė ją iš pasalų ir, kaip narsiai kovojančią, paguldė karvietėje (mūšio lauke); žemaičių likučiai, smukdami į pilį, nesuskubo pilies angų užrakinti. Vokiečiai įsiveržė pilin, išžudė įgulos likučius, išplėšė turtus ir sudegino pilį[1]).

Šis nepasisekimas taip paveikė žemaičius, kad Impelties pilies įgula be mūšio paliko pilį ir pabėgo krašto gilumon[1]).

Turingijos, Brandenburgijos, Misnijos, Braunšveigo ir Olštėno valdovai tą pačią ir kitą vasarą žygiavo į Parusnę lietuvių ir žemaičių mušti. Į Karaliaučių jie laivais atsiuntė maisto. Laivus saugojo milžinas Ulrikas Magdeburgas. 5 laivai parusniečių pamėgino tuos laivus pagrobti. Bet Ulrikas, ištraukęs mastą, ėmė taip smarkiai ja blaškyti, kad nuskandino 50 parusniečių. Likusieji turėjo pasitraukti[1]).

1267 m. lietuvių karvedis Globa buvo sudeginęs Brandenburgą ir apsiautęs pačią pilį. Pilį išvadavo kryžiuočių maršalka[1]).

Tuo pačiu laiku Kristburgo komendantas buvo įsibrovęs į Pamezoniją. Jam kelią pastojo didesnis lietuvių būrys. Komendantas, smarkiai puldamas, pralaužė lietuvių eiles; vieni iš lietuvių buvo nukauti, kiti išsiblaškė. Tačiau lietuviai tuojau apsiautė Kristburgo pilį, paėmė ją, ką ten rado išžudė ir sunaikino pilį[1]).

Lenks ir Dionis su pagezonimis puolė Varmijos kraštą. Vieni pagezonys apsiautė Trapenės pilį, kiti niokojo apygardą. Kryžiuočiai su Kristburgo miesčionimis skubinosi Trapenės (Trapėnų?) pilį išvaduoti. Pamezonys, pamatę kryžiuočius, pasitraukė nuo pilies ir, susijungę su savo raitininkais ties Marienverderiu, persikėlė per Sirgunės upę ir ten ties Pagaustės kiemu rado kryžiuočių stovyklą. Kryžiuočiai neturėjo sargybos. Todėl pagezonys naktį puolė kryžiuočius ir sumušė juos. 12 kunigų ir 500 riterių liko nukauti. Daug buvo paimta į verguvę. Po to iš naujo apsiautė pilį[1]).

Barlų karvedis Dionis (Dionė) manė visai nusikratyti vokiečiais. Ilgą laiką teriojo vokiečius Pagezonijoje ir Pamezonijoje. Nusilpninti vokiečiai nedrįso išeiti į atvirą mūšį. Surinkęs didelį grobį, Dionis pasiuntė jį ir belaisvius namo, į Bartiją. Dionis

ėjo be tinkamos apsaugos. Susekę tai, vokiečiai iš Elbingo ir Kristburgo pradėjo vytis jį. Prie Gurbės upės rado jį miegantį. Kuone visą Dionio būrį išžudė, atėmė grobį; vos pats Dionis pabėgo[1]).

Ši pergalė nepalengvino Kristburgo kryžiuočiams įgulos padėties. Greitu laiku naujas būrys apsiautė pilį. Pilyje buvo per daug žmonių ir per maža maisto. Teko badauti, nes Draudžių ežeru gabenamo maisto buvo per maža. Be to, lietuviai nuskandino valtis Sirgunėje. Samilė, vienas pamezonių didikas, atėjęs į lietuvių stovyklą, siūlėsi padėti imti pilies. Bet susekus, kad Samilė norėjo maisto kryžiuočiams patiekti, lietuviai įpylė jam gerklėn verdančio vandens ir, lengvoje ugnyje jį iškepę, metė kryžiuočiams. Badas didėjo, ir kryžiuočiai buvo priversti naktimis slaptai silpnesnius gynėjus ir šiaip žmones išsiųsti į kitas pilis[1]).

Kitas būrys, atėjęs į Elbingo apygardą, baisiai tą apygardą nuniokojo, pačią Elbingo pilį apsiautė. Bet tarnaujantis kryžiuočiams perkrikštas Virkila raguotine perdūrė lietuvių karvedį. Lietuviai nusiminė ir pasitraukė Draudžių paežerin. Ten lietuviai paėmė Ožakės ir Vekrizos pilis[1]).

Naudodamosi proga, Elbingo įgula naktį netikėtai puolė Dionio stovyklą: nepasiruošusius netikėtumui lietuvius vienus išžudė, kitus vergais išsivarė. Pats Dionis plikas, ant žirgo užšokęs, pabėgo. Šį nepasisekimą lietuviai tuojau atitaisė. Kitas lietuvių būrys ties Marienverderio pilim pasidalino į dvi dalis: viena dalis pradėjo kautis su vokiečiais, kita — pasislėpė. Tuojau po to pirma dalis pradėjo smukti šalin; kryžiuočiai su pilionimis (miesčionimis) pradėjo juos vytis. Tuo tarpu antra paslėptoji dalis iš užpakalio puolė vokiečius ir visus išklojo, paėmė pilį, sudegino, o jos įgulą išžudė arba vergais išsivarė[1]).

1267 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Gerimantas nuniokojo Vladimiro ir Haličiaus apygardas; didelį grobį parsivežė namo[1]).

1267 m. čekų karalius Otokaras su meldžionimis antrą kartą atėjo į Parusnę ir 1268 m. pradėjo vykdyti savo sumanymą, norėdamas užkariauti Pagezoniją, Varmiją, Natangiją, Sambiją ir Pašaluką. Bet ir oro drėgnumas neleido jam įsibrauti į krašto

vidų. Aptvėręs ir aptaškavęs Marienverderio pilį, Otokaras grįžo namo [1]).

Nedaug padarė ir Otokaro sąjungininkas Brandenburgo kunigaikštis: jis tik įkūrė Brandenburgo pilį ir paliko savo būrį kryžiuočiams [1]).

Šių laikų lietuviai suprato, kad geriau per Vyslą neduoti meldžionims pereiti, negu vėliau su jais, jau pilyse pasilsėjusiais, kautis. Todėl karvedis Beligas su pagezonimis nuniokojo Kulmiją, išblaškė Elbingo įgulą ir vėl sugriovė Marienverderio pilį. Jos įgulą arba iškirto arba vergais išsivarė [1]).

Iš savo pusės, vokiečiai suprato lietuvių siekimą. Ir todėl ryžosi pastoti lietuviams kelią per Osą. Didysis mistras buvo įsakęs kryžiuočių ūrėdui Pamezonijos ir Kulmijos parubežyje įkurti stiprią pilį. Vos vokiečiai pamatą uždėjo, lietuviai išblaškė jų darbininkus. Tik vėliau, stipriam būriui saugojant, vokiečiams pasisekė tą Štarkenbergo pilį užbaigti ir jos apsaugą pavesti rinktiniams kariams ir meldžionims. Toji įgula ilgai ir ištvermingai gynėsi nuo lietuvių ir daug lietuvių nudėjo kalavijais ir vilyčiomis. Kritus įgulos komendantui, įgula pradėjo irti, o lietuviai ėmė dar narsiau laužtis. Pagaliau lietuviai paėmė pilį, viską kas ten buvo nugalavo ir pačią pilį sudegino [1]).

Tuo pat laiku lietuviai privertė pačius vokiečius Spitenbergo pilį sudeginti [1]).

Lietuviai turėjo atsitraukti nuo Kulmeso pilies tik dėl to, kad vokiečiams pasisekė pagauti lietuvių karvedį. Karvedis, kad gautų laisvę, apsiėmė atitraukti savo būrį nuo pilies. Jis vis tik buvo paleistas [1]).

Lietuviai paėmė Fogelzango ir Redės pilis; Redę net dukart ėmė, jos įgulos žmones nugalavo arba vergais išsivedė [1]).

Dukart vieni sudaujai įsigrūdo Vartenbergo pilin. Pirmą kartą besimeldžiančius pilies gyventojus, antrą kartą visus gyventojus iškirto, o pačią pilį su žeme sulygino. Vėliau dar didesnis sudaujų būrys nuteriojo Lebavos kraštą ir suardė pilį; Torunės priemiesčius sudegino. Tik Kulmo įgulos kantrumas išgelbėjo miestą nuo lietuvių. Tačiau jo apylinkė per keturias dienas iš visų pusių buvo naikinama; iš čia sudaujams teko laimingai namo parsigabenti daug turto, galvijų ir žirgų [1]).

Vos pasišalino sudaujai, čion atėjo žemaičių kunigaikštis Traidis (Traidenis) su 30.000 kareivių. Tą būrį Traidenis padalino į 3 dalis: vieną iš jų leido į Mozūriją, antrą į Pagezoniją terioti; su trečia pats Traidenis siaubė Kulmijoje. Kulmija kentėjo visų daugiausia dėl to, kad ten senovės gyventojai buvo jau beveik vokiečių išnaikinti ir šiuo momentu gyveno tik atėjūnai ir krikščionys. Pagaliau jėga užėmė Bergelavos pilį, jos įgulą iškirto ir pilį su žeme sulygino. Visas kraštas buvo paverstas tyruma. Rašo, po to žygio lietuviai atvarė namo per 40.000 vokiečių ir krikščionių su neapsakomu grobiu[1]).

Nors kulmiečiams kartą pavyko, išėję iš pilies puolė lietuvius ir kruvinoje kovoje daug lietuvių ir jų karvedį nukovė, bet tas jiems nepadėjo. Žemaičių karvedis Skomantas atvedė ten didelį būrį. Viena jo dalimi apsiautė Torunės pilį, o su antra nužygiavo Kulmijon. Ten jis kardu ir ugnimi sunaikino tą, kas buvo užsilikę nuo pirmųjų terionių. Po Skomanto atėjo Dionis ir su naujais pulkais apsiautė bartų Šonsės pilį. Dionis grasino išžudyti visus pilies gynėjus, jeigu jie geruoju neatiduos pilies. Įgula, norėdama parodyti savo jėgą, daug meldžionių apdarė baltais kirėjais, kad atrodytų, jog ten daug kryžiuočių esama. Lietuviai narsiai veržėsi į pilį; kruvinai kovėsi. Tik, Dioniui kritus nuo vokiečių vilyčios, lietuviai nusiminė, raudodami pilį paliko ir grįžo namo[1]).

Po to, Skomantas vėl grįžo su sudaujais ir kitais lietuviais į Kulmiją; ją teriojo per 9 dienas. Pagaliau pasistiprinęs apsiautė patį Kulmą, tikėdamasis jį apgavimu paimti. Kai kurie asmenys buvo apsiėmę įleisti Skomantą pilin; bet jie buvo įgulos susekti ir nukankinti. Skomantas pasitraukė nuo pilies. Pakeliui įsigrūdo į Eimsotės pilį ir iškirto jos įgulą. Taip pat paėmė Cipelės pilį ir, ją sugruzdinęs, grįžo namo[1]).

1268 m. kalavininkų mistras sukėlęs Padauguvyje kareivius žygiavo į Kuršą, kur susijungė su Goldingeno įgula. Iš ten slaptai žygiavo Žemaitijon; čia jis apgulė Graižės pilį ir paėmė, nes jos įgulos dauguma taip pat buvo slaptai nužygiavusi į Goldingeną laužtis. Vokiečiai kalavininkai išgrobę Graižės pilį sunaikino. Žemaičiai, grįžę nuo Goldingeno, rado tiktai pelenus. Kalavininkai vieni pasuko pajūrin, kiti Rygon. Žygiuojantiems Rygon žemaičiai užvertė medžiais kelius ir pakeliui

daug kalavininkų išžudė. Buvusieji pajūry kalavininkai laimingai grįžo namo[1]).

1269 m. tas pats mistras užėmė žiemgalių Elgavą ir tenai įkūrė savo pilį Mitau. Be to, didelę Žiemgalijos sritį nuteriojo ir, padalinęs savo būrį į dvi dalis, traukė namo. Su pirma dalim ėjo pats ir taisė kelius ir tiltus, o su antra dalim gabenosi grobį. Žemaičiai ir žiemgaliai įsigrūdo tarp tų dviejų kariuomenės dalių. Užpakalinę dalį žemaičiai sumušė; 20 dvasininkų ir 60 visų geriausių riterių liko karvietėje nukauta; likusieji giriose žuvo, tik retas Elgavon grįžo. Be to, tas mistras įkūrė Veisenšteino pilį Įgumijoje, o Rygos arkivyskupas—Laudono pilį Latgalijoje[1]).

1269 m. lietuviai ir žemaičiai puolė Lenkiją ir pasiekė net Kujavą[2]).

1270 m. Traidenis ledu traukė į Kuresarų (Ezelio) salas vokiečių valdžią naikinti. Viko sritį ir visas salas nuteriojo. Jam begrįžtant namo, kalavininkų mistras Otto su Dorpato vyskupu ir danų urėdu Siveritu ėmė lietuvius vytis[1]).

Rygos atsiautoje (įlankoje?) juos pavijo. Čia ant ledo abi pusės susigrūmė; ėjo ilgos, kantrios ir kruvinos kautynės; lietuviai pralaužė vokiečių eiles. Mistras Otto, Ezelio vyskupas, 52 dvasininkų riterių ir daug tūkstančių meldžionių liko karvietėje nukauta; neapregimos ledų lygmės krauju raudonavo. Lietuviams teko ir vokiečių stovykla[1]).

Naujas kalavininkų mistras Andrius Vestfalenas, sukėlęs Padauguvyje kareivius, traukė Žemaitijon. Staigiai puldami, žemaičiai sumušė Vestfaleną; jis ir 20 dvasininkų riterių su daugybę kalavininkų liko nukauti[1]).

1271 m lietuviai keturiomis žaromis (būriais) puolė Parusnę. Ten sudegino bažnyčias, kaimus, kunigus prie altorių išžudė ir vienoje skardmušėje nukovė 12 dvasininkų riterių ir 2.000 vokiečių. Daug grobio parsigabeno namo[1]).

1272 m. lietuviams užkariauti Misnijos valdovas atsivedė didelį būrį, kuriame vien šarvuotų meldžionių buvo 3.000. Šis būrys susivienijo su kitu nuo Reino atėjusiu ir susirinko Pamezonijoje. Čia prie jo prisidėjo kryžiuočiai. Kryžiuočių mistras ir maršalka visus tuos karius vedė per Pagezoniją į Varmiją, bet lietuvių ten nesutiko. Tas buvo žiemos metu. Žiema buvo

Didysis Lietuvos kunigaikštis
Traidenis.

šalta. Todėl ryžtasi eiti Natangijos gilumon. Pakeliui kryžiuočiai sutiko stiprią pilį, kurioje buvo 2.000 natangiečių. Kryžiuočiai per 3 dienas negalėjo pilies paimti. Ketvirtą dieną įgula, puolusi iš pilies, susigrūmė su meldžionimis. Natangiečiai liko išžudyti, pilis su žeme sulyginta[1]).

Po to meldžionių kariuomenė įsigrūdo Pamezonijon. Ties Kristburgo pilimi susirėmė su pagezonių karvedžiu Lenku. Lenkas liko nukautas. Kitoje vietoje Misnijos valdovas ties Braunsburgu labai narsiai kovojo su natangiečių karvedžiu Monte. Paskui dar ties Brandenburgu; visur vokiečiai nugalėjo. Rašo, kad šiose kautynėse lietuviai paliko nukautų savųjų 12 000—20.000. Užėmus Natangijos vidury Gerikės pilį, Misnijos valdovas toliau pats nėjo. Iš čia jie siuntė būrius kraštą terioti[1]).

Parusniečiai nusigandę be mūšio pasitraukė į miškus, Kryžiuočiai jų pilis ėmė vieną po kitos. Vienas pilis naikino: į kitas talpino savo įgulas. Didesnioji parusniečių dalis, būtent. varnėnai, natangai ir bartai, turėjo iš naujo vokiečių klausyti[1]).

1271 m. kalavininkų mistras Nordekas nuteriojo Mežutės (Meškuotės) apygardą, Taurvietės pilį paėmė ir savo įgulą joje paliko. Rakės (Rotten) pilį paėmė, lietuvių įgulą išžudė ir pačią pilį sudegino[1]).

1272 m. kalavininkai buvo mėginę Lietuvą pulti. Žemaičiai staigiu puolimu juos mažne visus išmušė[1]).

1273 m. lietuviai ir žemaičiai traukė Padauguvin su vokiečiais kariauti. Vokiečiai juos sutiko ties upe Duobein (Dubysa) ir išsklaidė[1]).

1273 m. pagezonių karvedis Auktuma, naktį atėjęs su kariuomene prie Elbingo pilies, vieną dalį savo kariuomenės paslėpė, o su kita mažesne dalim prisiartino prie pilies mūrų. Kryžiuočių įgula ryžosi lauke susigrumti su pagezonimis. Auktuma pradėjo trauktis, kryžiuočiai jį vytis. Kai kryžiuočiai, jį besivydami, buvo jau tolokai nuo pilies atsitraukę, paslėptoji pagezonių kariuomenė staiga išėjo iš miško, kryžiuočius atkirto nuo pilies ir, iš visų pusių juos apsupus, beveik visus išnaikino. Kryžiuočių likučiai pasitraukė į artimiausią, gerai įtvirtintą malūną. Negalėdami atsiginti, pasiūlė pagezonims už laisvę išduoti 25 savo diduomenės vyrus. Pagezonys sutiko. Bet gavę di-

duomenę, pagezonys tartum vėtra malūnan įsilaužė ir išnaikino jo įgulą[1]).

Užtat kryžiuočių mistras kitur visomis jėgomis puolė Pagezoniją kardu ir ugnimi naikinti; moteris ir vaikus vergais išsivarė, o vyrus, kurie nesuskubo pabėgti, iškirto. Paėmė Heisbergo pilį. Ir taip visą Parusnę pribaigė[1]).

Tuo pat laiku lietuviai (aukštaičiai), Krokuvos vyskupo pakviesti, nuteriojo Liublino apygardą ir daug grobio parsigabeno iš ten namo[1]).

Lenkai rašo: 1273 m. lietuviai su žemaičiais niokojo Liubelsko kraštą[3]).

Lenkai buvo pradėję terioti Palietiją. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Traidenio karvedis Gobeta 1272 m. iš naujo padarė Palietiją Lietuvai priklausomą. Nenorėjusius priklausyti Lietuvai Drogičiną naktį paėmė ir pusę gyventojų iškirto. Be to, apgyvendino prie Bobro upės lietuvių naujakurių ir ant Galindijos rubežiaus įkūrė Raigrado pilį[1]).

Sudaujai paėmė bartų Bortenės pilį. Vėliau susidėję su šalaujais ir nadraujais apgulė Bartijos Baselėdės pilį. Baselėdės įgula ilgai gynėsi ir norėjo jau pasiduoti, bet moters Nuomodos pažadinta įgula susirėmus atvirame lauke sumušė sudaujus; sudaujų krito per 2000[1]).

1275 m., mistro Tirbergo įsakymu, Sambijos rėdytojas Lidelanas nuteriojo vokiečių nepriklausomus nadraujus, ypač paolius. Antrą kartą tas pats Lidelanas, beteriodamas tą patį kraštą, priėjo iki Katavos (Gumbinės) apygardos. Ten užėmė Atleikių (Otolicken) pilį ir ją su žeme sulygino.

Paskutinis didesnis nadraujų pasipriešinimas vokiečiams įvyko Kamsuikės pilyje (dabar ten yra Insterburgas).

Bet pilis buvo vokiečių nugalėta, vyrai išžudyti, o vaikai ir moterys pavergti. Tas, kas nenorėjo vokiečiams pasiduoti, persikėlė į Gardino ir Slonimo apygardas[1]).

Šalaujų krašte vokiečiai paėmė Ragainės pilį[1]).

1276 m. šalaujai užėmė kryžiuočių Labiau pilį. Šalaujų karvedis Stenegaudis, besivydamas įsigrūdusį šalaujų kraštan kryžiuočių urėdą, užvarė ant antros savo kariuomenės dalies ir ta dalimi sumušė urėdą[1]).

Mistras Tirbergas, atplaukęs Nemunu iki Insterio, paėmė Sasaupilę ir ją sunaikino. Iš ten vokiečiai teriojo ir naikino visą kraštą. Kas nenorėjo vokiečiams vergauti, persikėlė Lietuvon[1]).

1277 m. sambiečiai sukilo prieš vokiečius. Sambiečių priešaky buvo Bonsis. Varmija, Natangija, Pamezonija ir kiti kraštai išsirinko sau vadus. Pagezonių karvedis Musis sumušė vokiečius. Vėliau vokiečiai sugavo Bonsį ir gyvą sudraskė. Po to sukilimas per krikštą nutilo; pirma nutilo varmiečiai, natangai, paskiau sambiečiai. Ilgiau laikėsi pagezonys; jiems nuraminti mistras Tirbergas net du kartus naikino jų kraštą kardu, ugnim ir žmones vergais išsivarydavo. Kas nenorėjo vokiečiams pasiduoti, išsikėlė Naujapilio apygardon[1]).

1277 m. Seinų ir Seirijų apygardų sudaujai, Skumanto vedami, nuteriojo Kulmijos kraštą[1]).

1277 m. Skumantas, turėdamas daugiau kaip 4000 lietuvių ir žemaičių raitininkų, lapkričio 21 d. pasirodė Kulmijos pasieny. Iš pradžių puolė Plovicos pilį. Plovicos komendantas davė Skumantui du kelių žinovus (keliarodžius) ir tuo būdu apsaugojo savo pilį. Tuo savo žygiu Skumantas sunaikino Vilisos, Turnės, Klemensburgo, Graudonsono, Marienverderio, Zantiro, Kristburgo pilis. Neapsakomai daug gėrybių ir vergų lietuviai atsivarė tėviškėn[1]).

Tais pačiais 1277 m. kryžiuočių mistras puolė sudaujų kraštą; nuteriojo Kiemenavo kraštą. Jam grįžtant namo ties Skomentavo (Spirding) ežeru jam kelią pastojo 3000 sudaujų raitininkų. 2000 jų krito vietoje, bet likusieji dar vis kovėsi. Geležiniais šarvais apsitaisę vokiečiai galų gale išblaškė lietuvius, meškenomis apsivilkusius[1]).

Antrą kartą tas pats mistras baisiai nuteriojo sudaujų krašte Meruneškos sritį ir grįžo su dideliu grobiu[1]).

Romanas Haličietis, jo sūnus Olegas, Glebas Smolenskietis ir totoriai susijungę ties Slucku puolė Lietuvos kraštą. Paėmė pilis Slonimo ir Tursko Panemunėje. Maujapilio (Novogrudek) priemiesčius sudegino ir patį Naujapilį apsiautė. Lietuvių įgula gynėsi su neapsakoma kantrybe. Žemaičiams padėjus, lietuviai išvadavo pilį ir keliose vietose sumušė gudus ir totorius[1]).

Antrą kartą totoriai apsiautė Naujapilį, o gudai Gardiną. Naujapilį gynė pagezonys, Gardiną—sudaujai. Gynėjai, kulvertiniais grūsdami puolikus žemyn, apgynė pilis. Atėjęs talkon Sirputis, Traidenio brolis, mūšy ties Kamne sumušė totorius ir gudus[1]).

Trečią kartą totoriai su lietuviais mušėsi ties Vilkavisku. Totoriai liko sumušti ir susitaikė su lietuviais[1]).

1277 m. lietuviai puolė lenkų Lenčicos kraštą ir vergais išsivarė 40.000 žmonių[3]).

Tuo pat laiku kalavininkų mistras Raceburgas su danais nuteriojo Upitos ir Braslavos sritį ir su dideliu grobiu grįžo namo[1]).

1278 m. Lietuvos kunigaikštis Traidenis pradėjo vyti kalavininkus. Pasivijo jucs ties Ašarodės pilimi. Kovoje vokiečiai liko nugalėti; 71 dvasininkas ir daugiau kaip 6000 meldžionių liko vietoje nukauti. Rėdytojas Elertas, norėdamas atimti atgal meldžionių vėliavą, surinko bėgančius kareivius ir iš naujo puolė lietuvius. Lietuviai ir šį kartą jį sumušė. Vokiečių stovykla, ginklai ir vėliava teko lietuviams[1]).

1280 m. žiemgaliai, sužinoję apie 1278 m. lietuvių pergalę, patys sukilo prieš kalavininkus. Jų karvedis Nameikšis apgulė Taurevietės pilį. Vokiečiai, negalėdami pilies išlaikyti, patys ją padegė ir mėgino pabėgti. Žiemgaliai puolė juos ir sumušė, o pačią pilį atnaujino ir pastatė savo įgulą[1]).

Venspilies komendantas Ochtenhuzenas puolė Dubiosios pilį, bet nepaėmė jos ir turėjo pasitraukti[1]).

Žemaičių karvedis Nameikšis teriojo Padauguvį. Rygos kalavininkų maršalka Kacen-Menbogenas, jį pavijęs, stojo mūšin. Pergalėjo Nameikšis. Pats maršalka buvo žemaičių pagautas ir nusiųstas Lietuvos kunigaikščiui Traideniui[1]).

Kalavininkų mistras Teuchtvangenas, pakvietęs talkon Dorpato vyskupą Fridriką ir danus, puolė Dubiosios pilį. Bet sužinojęs, kad lietuviai ir žemaičiai terioja Padauguvį, metė pilį ir traukė Padauguvin atimti iš lietuvių grobį. Šlapi keliai kliudė vokiečiams lietuvius pasivyti, ir lietuviai su grobiu laimingai grįžo namo[1]).

Sudaujai tuo laiku teriojo kryžiuočių Natangiją, o kryžiuočiai—sudaujų Pakiemio sritį. Neulino ežero nutirpęs ledas neleido sudaujams susiremti su kryžiuočiais[1]).

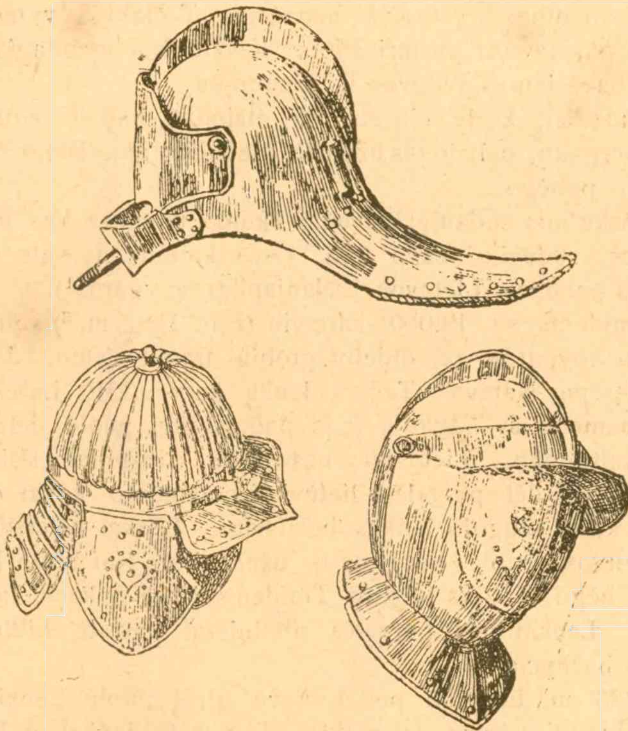
Po to Nameikšis susivienijo su sudaujais ir pradėjo terioti Sambijos kraštą. To krašto gyventojai savo turtą suvežė į pilis; lietuviams paliko tik tuščius kaimus. Sudeginę kaimus, lietuviai grįžo namo. Tuo laiku kryžiuočių Tapiau pilies komendantas Bajeris, naudodamasis tuo, kad sudaujai tuo laiku buvo Sambijoje, baisiai nuteriojo sudaujų kraštą: degino, žudė ir vergė be pasigailėjimo[1]).

1281 m. kalavijininkai su danais, sustoję ties Taurevietės pilimi, pradėjo deginti apylinkės kaimus ir naikinti javus. Taurevietės įgula drąsiai gynėsi. Tik surinkęs apie 14 000 kareivių, kalavininkų mistras, taranais ardydamas pilies sienas, jas degindamas ir nuolat šturmuodamas pilį, privertė įgulos likučius pasiduoti. Tų pačių metų sausio 2 d. kryžiuočių mistras Sudaujoje, Karsinos srityje, apsiautė Skumanto pilį. Įgula atkakliai gynėsi, tik gynėjų skaičiui sumažėjus ir beveik visiems likus sužeistiems, kryžiuočiams pasisekė paimti pilį. Visus, kas buvo pily, kryžiuočiai iškirto, o pačią pilį sudegino. Kryžiuočių komendantas Bajeris liko nukautas; Skumantas liko gyvas ir turėjo vykti Lietuvon[1]).

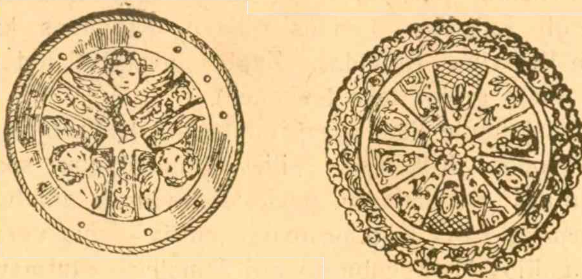
1282 m. Skumantas, atėjęs Sudaujon, mėgino ją išvaduoti iš kryžiuočių. Bet kelis kartus kryžiuočių sumuštas, Skumantas ir jo gentys susitaikė su vokiečiais ir apsikrikštijo[1]).

1282 m. jotvingiai su kitais lietuviais, iš viso apie 14.000 žmonių, trimis voromis puolė Liubelsko kraštą ir pagrobę daug turto grįžo namo. Tuo tarpu juos netikėtai užklupo 6000 pėstininkų ir raitųjų lenkų kareivių, vedamų Krokuvos — Sandomiro kunigaikščio Lešeko Juodojo. Tarp Narevo ir Nemuno upių spalių 13 d. sumušė lietuvius. Jotvingiai atkakliai kovėsi, kol visi žuvo arba nuo priešų kardų arba patys žudydamiesi (skandinosi ir korėsi). Jotvingių kraštą su Šventųjų rojaus kalnu (Raigrodu) lenkai apgyvendino mozūrais ir nuo tų laikų pavadino Podliasu (Pagiriu; žiūr. 1283 m.)[3]).

1283 m. sudaujų karvedis Vadolė mušėsi su kryžiuočiais. Sudaujai savo atkaklumu stebuklus rodė; mušėsi ilgai ir kruvinai; nė vienas iš jų šalin nesmuko. Tačiau sudaujų eilės sugurėjo nuo geležinių kryžiuočių eilių. Pats Vadolė liko nukautas. Po šio mūšio vienas iš sudaujų karvedžių Kantegirdis apsikrikštino, ir jam kryžiuočiai leido apsigyventi Sambijoje; toji vieta vėliau buvo vadinama Sudaujais[1]),

Senovės lietuvių karių šalmai.

Senovės lietuvių skydai.

Dar giliau Sudaujoje kryžiuočiai nuteriojo Kiemenavo sritį. Kiemenavo pilies kryžiuočiai nepaėmė. Tačiau jos vyras Gedutis pats pasidavė ir apsikrikštino. Kryžiuočiai mandagiai jį priėmė ir davė jam palydovus iki Sambijos.

Sudaujai, kurie ėjo su juo, atsiminė, kad jie eina vokiečiams vergauti, palydovus užmušė, Gedučiui akis išlupo ir patys Lietuvon pabėgo.

Paskutinis sudaujų karvedis Skurda, pamatęs, kad neapgins Sudaujos, sudegino savo pilį, visus kaimus ir pats su savo draugais persikėlė Lietuvon į Naujapilės apygardą[1]).

Traidenis su 14.000 kareivių (žiūr. 1282 m.[3])), nuteriojęs Liublino apygardą, su dideliu grobiu traukė namo. Jau buvo persikėlęs per Narevą. Tačiau lenkų kunigaikštis Lešekas, per sapną pamatęs šv. Mykolą ir jo padrąsintas, puolė lietuvius su 6000 raitininkų. Lietuviai nesuskubo tinkamai išsirikiuoti. Varžydamiesi dėl pergalės, lietuviai panaudojo kovai ir tuos pulkus, kurie saugojo lenkus belaisvius. Lenkai belaisviai, likę be apsaugos, puolė lietuvius iš užpakalio. Kai kurie lietuviai pradėjo bėgti. Tokius bėglius Traidenis įsakė pakarti ant sausų medžių. Lenkai šios pergalės atminimui pastatė Liubline šv. Mykolo bažnyčią[1]).

1283 m. lietuviai per Lukovo girią puolė Lenkiją, bet Leško Juodojo buvo nubausti[2]). Taip rašo lenkai, o Daukantas sako:

1284 m. Traidenis pasiuntė karšinčių Buividą per Lukavą į Sandomirio apygardą. Buividas labai nuteriojo Sandomirio apygardą, vienų belaisvių turėjo sugavęs apie 6000. Jam bežygiuojant namo, jį pavijo lenkų kunigaikštis Lešekas. Mūšis įvyko netoli Lukavos. Lenkus rikiavo Krokuvos kaštelionas Žegota, o lietuvius—Buividas. Žygio nuvarginti lietuviai buvo sumušti. Visas grobis teko lenkams[1]).

Lietuviai puolė Padauguvį ir nuteriojo Kokenojos apygardą iki pat Ašerodės. Kokenojos pilies komendantas, susidėjęs su Ašerodės pilies komendantu, pavijo lietuvius ir nukovė lietuvių karvedį Šemetą. Bet kaip pasibaigė mūšis—žinių nėra[1]).

Žiemgalijos Heiligenburgo pilį žemaičiai šturmavo per 12 dienų. Tačiau jos nepaėmė. Sudeginę saviškių lavonus, žemaičiai paliko pilį ir grįžo namo.

Žiemgaliai, sudeginę savo Taurvietės pilį, persikėlė Rakių pilin[1]).

Kalavininkų maršalka, pajutęs, kad žemaičiai artinasi prie Rygos, surinko meldžionis ir pakrikštytus vokiečius, išėjo iš miesto žemaičių laukti. Nesulaukus maršalka liepė kareiviams sueiti į pilį. Kad lengviau būtų iš pilies laiku išeiti, liepė pilies neuždaryti. Tuo tarpu žvalgai nepastebėjo, kaip žemaičiai prisiartino. Žemaičiai įsibrovė pilin, iškirto miegančius vokiečius ir po to pasitraukė iš pilies[1]).

1285 m. tveriečiai, novgorodiečiai, maskoliai ir dmitriečiai, rusų žiniomis, esą įveikė lietuvius.

Kryžiuočių mistras įsigrūdo į Žemaičių kraštą. Ten padalino savo kariuomenę į dvi dalis. Su viena dalimi teriojo kraštą, su antra—apsiautė Bisenės pilį ir Rumų salą tarp Nemuno ir Dubysos. Kryžiuočiai paėmė Bisenės pilį, iškirto įgulą ir pačią pilį sudegino. Ar buvo paimta Rumų sala—žinių nėra. Begrįžtant vokiečiams su grobiu namo, Nemuno ledas įlūžo ir daug vokiečių nuskendo[1]).

1286 m. kryžiuočiai Nemunu priplaukė iki Gardino ir jį apgulė. Vos kryžiuočiai pristatė kopėčias prie mūrų, tuojau prasidėjo baisi kova. Meldžionys mėtė pilin vilyčias, tartum sniegą, o įgula rito nuo mūrų ant jų didelius rąstus ir akmenis ir kulvertais grūdo priešą žemyn. Taip kovėsi ilgai. Skomantas, kuris persikrikštijo, žinojo kur mūras buvo plonesnis ir ten jis mūrą pralaužęs pirmas įsilaužė. Kryžiuočiai iškirto įgulą ir sudegino pilį. Po to mistras pasiuntė 2000 raitininkų apygardą terioti.

Tame mūšyje krito jau žinomas Aktumė, kuris Pagezonijoje buvo nutvėręs pirma Kristburgo ir Elbingo komendantus[1]).

Gardine du bartai Numa ir Derska, grįžę iš Lenkijos, slaptai atėjo kryžiuočių stovyklon prašyti, kad vokiečiai paleistų jų žmonas ir vaikus ir leistų jiems grįžti Bartijon. Vokiečiai sutiko. Už tai jie parodė vokiečiams kelius, kuriais lietuviai žygiavo iš Lenkijos su grobiu. Kryžiuočiai išblaškė grįžtančius iš Lenkijos lietuvius[1]).

Girdilius, kuris pirma buvo gera valia pasidavęs vokiečiams, gavęs iš kryžiuočių kelis šimtus raitininkų ir negalėdamas pakęsti savo krašto nelaimių, ryžosi daugiau vokiečiams nebetar-

nauti. Susitaręs su žemaičiais, traukė į Onkaimės pilį (ant Dubysos kranto). Pilies įgula jau žinojo kas reikia daryti. Girdiliui davus ženklą, puolė iš pilies ir beveik visus kryžiuočius išžudė[1]).

Kryžiuočiai turėjo paprotį samdyti visokius perėjūnus ir perkrikštus, kurie 5, 6, kartais po keliasdešimt žmonių miškais ir krūmais landžiodami, tai ten tai šen kiemus degino, blaškė lauke dirbančius žmones, gyvulius grobstė, javus lauke degino ir panašiai veikė[1]).

1286 m. lietuviai kartu su rusinais užėmė lenkų Gostyniną, sudegino Plocką ir Sochačevą[3]).

1287 m. pasirodė lietuvių ir žemaičių kariuomenė netoli Rygos. Mistras pasitiko lietuvius su savo kariuomene. Abu priešai smarkiai ir ilgai kovėsi. Lietuviai vokiečius nugalėjo; žuvo pats mistras, komendantas ir 35 dvasininkai; 16 dvasininkų buvo sugauta. Dalis jų nužudyta, dalis lengvoje ugnyje ant krotelių iškepta, dalis nusiųsta Lietuvon. Ginklai, arkliai ir vokiečių turtai teko lietuviams[1]).

Tais pat metais lietuviai puolė lenkų Dobrynę[3]).

1289 m. lietuviai ir žemaičiai pasiuntė Padauguvin 7000 kareivių, o su 8000 kareivių Buividas traukė į Parusnę. Sužinoję apie tai, vokiečiai visus turtus užrakino pilyse, o patys kovon nestojo. Lietuviams beliko kaimus ir javus deginti. Grįžtant namo, lietuvius pasivijo mistras tuo laiku, kai lietuvių viena pusė buvo jau per upę persikėlusi, o kita dar ne. Todėl lietuviai negalėjo visomis jėgomis kautis ir liko išblaškyti. Kalavininkai pirmajam lietuvių būriui nedrįso nieko daryti, tik nudegino Dubenės ir Žydrupių pilių taškus (tvoras) ir zomatus. Nuteriojęs Padauguvį, lietuviai ir žemaičiai su dideliu grobiu grįžo namo[1]).

Padauguvyje ilgiausiai prieš vokiečius laikėsi Žydrupių pilis. Tačiau, 34 metus nuolatinių teriojimų iškentėję, apie 10000 žiemgalių persikraustė Žemaitijon ir Lietuvon[1]).

Šv. Jurgio dieną didelės kryžiuočių jėgos kėlėsi per Nemuną. Čia ant kranto stovėjo Kalainės pilis. Beteriodami kraštą, kryžiuočiai apgulė ir Kalainės pilį. Kalainės pilį gynė 120 lietuvių. Ir kuomet pily liko tik 12 nesužeistų gynėjų, begrįžtantis vokiečių būrys su kriksmu puolė savo stovyklą. Štur-

Didysis Lietuvos kunigaikštis
Liūtavaris.

mavusieji pilį kryžiuočiai puolėsi į laivus. Kol kryžiuočiai suprato savo apsirikimą, pilies komendantas Sumens išsikraustė iš pilies su sveikais ir sužeistaisiais. Kryžiuočiai pilį sudegino. Sumens, surinkęs daugiau kareivių, grįžo Kalainėn ir atstatė ją[1]).

Tuo laiku kryžiuočiai šioje vietoje buvo pasiuntę Nemunu kareivių pulką, kad sužinotų, ką lietuviai veikia. Sumens sumanė tuos žvalgus sumušti. Begrįžtant laivu namo kryžiuočiai pamatė jauną lietuvį Nodą, persirengusį merginos rūbais. Mergina lenkiškai šaukė: „esu lenkė, vergaujanti lietuviams, kenčiu ir esu išjuokiama, pasigailėkite manęs, gelbėkite"! Kryžiuočių komendantas nusiyrė kraštan ir išlipo į kalną. Tuo tarpu tariamoji moteriškė staiga griebė už lyno ir mostelėjo paslėptiems draugams. Kryžiuočiai liko išžudyti, o laivas teko lietuviams[1]).

1291 m. kalavininkų mistras nuteriojo žemaičių kraštą ir su grobiu grįžo Rygon. Už tai žemaičiai traukė Kuršan; ten sudegino Talžių papilius ir veikė kardu ir ugnimi; pasiėmę daug grobio, traukė namo. Kalavininkų mistras Hohenbachas pasivijo žemaičius prie Šenen upės. Čia žemaičiai tiesė tiltą. Kalavininkai davė žemaičiams pabaigti tiltą. Perėjusius tiltą naktį žemaičius kalavininkai sugrąžino atgal. Besigrūdant tiltas lūžo ir daug žemaičių žuvo[1]).

Kryžiuočiai tuo pat laiku su 2000 raitininkų puolė žemaičius. Apgulė Kalainės pilį; pilis buvo tuščia. Vokiečiai, ją sudeginę, pasuko į žiemius į Gondingendos (Junigendės) sritį. Grobio ten rado nedaug, nes gyventojai su gyvuliais ir brangenybėmis buvo į girias persikraustę[1]).

Karaliaučiaus komendantas Briavenas paėmė ir sudegino Nederabės pilį Gondingendos apygardoje[1]).

Kryžiuočių mistras nuteriojo Gesaujų (Gesau) ir Pastojų (Postau) apygardas ir antrą kartą apgrobė Gondingendos (Junigendės) sritį[1]).

Nuo šio laiko kryžiuočių pasieny buvo išstatyti pasienio sargybos būriai[1]).

Lietuviai ir žemaičiai grūmėsi su kalavininkais[1]).

Putueris (Liūtavaris), didysis Lietuvos kunigaikštis, buvo pasiuntęs savo kariuomenę (būrį) Vyteniui vadovaujant Lenkijon. Vytenis, viską naikindamas, nužygiavo iki Kujavijos Brestčiaus. Atėjusius lenkams padėti kryžiuočius Vytenis sumušė[1]).

Lietuvos kunigaikštis
Vytenis.

Apie tai lenkai rašo: 1292 m. lietuviai, kunigaikščio Vytenio vedami, apgrobė lenkų Kujavo, Brescčiaus apygardą[3]).

1292 m. Vytenis nuteriojo Kulmijos sritį. Gyventojai buvo pasislėpę pilyse. Tuo pačiu žygiu lietuviai Sekminių dieną Lenčycoje pamaldų metu išžudė 400 žmonių. Kiekvienam lietuviui - žemaičiui teko po 12 belaisvių. Lenčycos kunigaikštis Kazimieras, pasivijęs lietuvius, jų nenugalėjo ir pats mūšy žuvo[1]).

Lenkai tą įvykį aprašo taip: 1294 m. Vytenis su 1800 raitininkų Sekminių dieną užpuolė lenkų Lenčycą, daug besimeldžiančių žmonių išžudė, pagrobė arnotus ir kitus bažnyčios šventus daiktus; tuos, kurie gynėsi, padegę namus dūmais užtroškino. Bet Lenčycos kunigaikštis Kazimieras II, surinkęs kiek savo riterių, pavijo Vytenį prię Bzuros upės; Žukovo ar Trojanovo kaime pradėjo muštis, pats Kazimieras žuvo, bet atsiimti belaisvių negalėjo[3]).

1292 m. liepos m. Ragainės kryžiuočių komendantas norėjo įsibrauti į Gondingenos pilį. Be pilies įgulos, šalia pilies buvo žemaičių būrys. Po ilgo mūšio kryžiuočiai tą būrį sumušė ir nuvargę patys nuo pilies pasitraukė[1]).

Lietuviai susitarė su mozūrų kunigaikščiu Boleslavu ir to užtikrinimui prekybos ir susisiekimo reikalams gavo pasieny Galindijos pilį[1]).

1293 m. Ragainės pilies komendantas kelis kartus mėgino paimti Gondingenos pilį; pilies nepaėmė, bet jos priemiesčius, lygiai kaip ir dalį Bristenės pilies priemiesčių, sudegino. Lietuviai be pasisekimo mėgino paimti Tilžės pilį. Tilžė liko sudeginta[1]).

Mistras nuteriojo Eirogalos (Ariogalos) apygardos Pastovių ir Gesaujų sritis[1]).

Ragainės įgula nuteriojo Bristenės apygardą[1]).

Ragainės komendantas Libenzelis nuteriojo Ariogalos sritį ir Austetės apygardą ir laivais priplaukė iki Pastovių. Ten, rodos, sunaikino Kernavos šventus rūmus ir žinyčią[1]).

1294 m. kryžiuočiai Pagraudžių apygardoje sumušė žemaičius. Vaikių apygardos, iki pat Lamotino, gyventojai turėjo mokėti kryžiuočiams duoklę[1]).

1295 m. kryžiuočiai, sukėlę sambiečių ir natangų ūkininkus, žygiavo Gardino imti; Gardino nepaėmė[1]).

Karžygė kunigaikštienė Gražina
(iš Ad. Mickevičiaus poemos „Gražina“).

Mistras paėmė ir sunaikino Panarvės Visnos pilį, kurią lietuviai buvo gavę iš mozūrų kunigaikščio. Pavasarį toji pilis buvo atstatyta[1]).

Natangijos sukilėliai išrinko karvedžiu Sabinę. Jų karvedis Stantė atėmė iš kryžiuočių Bartenės pilį. Kitas karvedis Misenė puolė Sambiją. Daug vokiečių buvo nukauta, o jų žmonos pavergtos[1]).

Apie sambiečių ruošiamą sukilimą buvo pranešta Karaliaučiaus komendantui. Sambiečių karvedžiu buvo išrinktas Naudotė[1]).

1296 m. Rygos arkivyskupo su kalavininkais ilgame kare lietuviai laikė arkivyskupo pusę[1]).

Kryžiuočių didysis mistras, atkeliavęs Parusnėn, sukėlė visą ordiną prieš kapitulą. Ragainės komendantas Libenzelis sugriovė lietuvių Kimelės (ant Nemuno) pilį ir apgulė Kartinės pilį. Kartinės kryžiuočiai nepaėmė, tik sudegino jos priemiesčius. Lietuviai smarkiai pavarė iš savo krašto kryžiuočius[1]).

1297 m. lietuviai nuteriojo visą Padauguvį[1]).

Žemaičių karvedis Vytenis paėmė Karkaus pilį. Begrįžtančius lietuvius sutiko kalavininkų mistras Bruno tarp jūros iš vienos pusės ir Gaujos upės iš kitos. Pirmame susirėmime kalavininkai nukovė 800 lietuvių raitininkų ir paėmė 300 belaisvių. Vėliau, sekdami Vytenio pavyzdžiu, lietuviai sumušė kalavininkus; Bruno, 60 vyresniųjų—dvasininkų ir tūkstančiai eilinių kalavininkų liko nukauti. Kalavininkų ginklai, šarvai, gurguolės teko lietuviams[1]).

Kita dalis žemaičių ir rygiečių buvo apgulusi Naumilės pilį. Atėjusieji talkon kryžiuočiai atkaklioje kovoje sumušė žemaičius ir rygiečius; 4000 rygiečių ir žemaičių liko nukauti, kiti nuskendo Dauguvoje. Iš ten Karaliaučiaus komendantas Brihadenas nuteriojo ir daug lietuviams pilių sugriovė[1]).

Brandenburgo komendantas sudegino Gondingenos ir Bristenės pilių priemiesčius[1]).

Lietuviai apgulė Strasburgo pilį. Visus Strasburgo krikščionis išžudė. Kulmo komendantas Sakas grįžtančius nuo Strasburgo lietuvius išblaškė Galindų girioje ir grobį atėmė[1]).

1299 m. žemaičiai nuteriojo Natangiją. Šiame žygy kryžiuočių mistras Šipenas norėjo sudrausti žemaičius. Kruviname mūšyje Šipenas buvo sužeistas ir liko karvietėje[1]).

1300 m. lietuviai, beteriodami kryžiuočių kraštą, nuėjo iki Glotau (Varmijoje). Brandenburgo komendantas, pavijęs grįžtančius namo lietuvius, išblaškė juos.

Tas pats Brandenburgo komendantas ir tuo pat žygiu nuteriojo lietuvių Onkaimių apygardą, bet lietuviai jį pasivijo, sumuše ir grobį atėmė[1]).

Šaltiniai:

[1]) Simanas Daukantas. Lietuvos Istorija. Kn. I, 1893 m.

[2]) Kuropatkin. Zadači Russkoj armii. T. I. S. Peterburg, 1910.

[3]) Korzon, Tadeusz. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Tom I, II, III. Kraków, 1923.

[4]) Golicyn, Kn. Russkaja vojennaja istorija. S. Peterburg 1877.

[5]) Golicyn, Kn. Vseobščaja vojennaja istorija srednich vremen. S. Peterburg, 1876.

Pulk. Acukas.

IV.

Žemaičių gynimasis nuo kryžiuočių.

Įsitvirtinęs Rytų Prūsijoje ir iki XIII amž. vidurio nugalėjęs ten gyvenusius prūsus, kryžiuočių riterių ordinas, popiežių laiminamas ir visos krikščioniškosios Europos remiamas, sumanė skelbti krikščionybę savo kaimynams lietuviams, kurie tuo laiku dar buvo savo senoviškos religijos garbintojai.

Nors ir turėjo tikslą skelbti lietuviams krikščionybę, tačiau kryžiuočiai ėjo į Lietuvą ne su kryžiumi bei evangelija, bet su kardu ir ugnimi, nes kryžiuočiams rūpėjo ne tiek dvasiškas lietuvių išganymas, kiek naujų žemių užkariavimas, turtų ir vergų įsigijimas. To geisdami, kryžiuočiai ir pradėjo veržtis į Lietuvą.

Lietuviai tuo laiku nors ir buvo dar stabmeldžiai, bet buvo pasiekę aukštos medžiagiškos kultūros ir politiškai susitvarkę,— sudarę valstybę—Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę ir su dideliu pasisekimu vis plėsdavo savo valstybės sienas į rytus ir pietus, prijungdami įvairias rusų kunigaikštystes. Lietuviai buvo išugdę savo karišką organizaciją, pasireiškiančią kariuomenės sutvarkymu, jos paruošimu karui, ginklavimu ir bendra organizacija kraštui ginti.

Sužinoję kryžiuočių sumanymus ir gresiantį jų puolimų pavojų, lietuviai su ypatinga energija ir atsidavimu stvėrėsi organizuoti apsigynimą ir patys puldavo kryžiuočius. Daugiau kaip 150 metų tęsiamas karas, kurio metu lietuviai pareiškia didelį nepaprastą pasiryžimą, energiją, narsumą ir sumanios kariškos organizacijos pavyzdžių, baigėsi lietuvių laimėjimu 1410 m. liepos 15 d. Žalgirio mūšyje.

Nurodysiu kelis Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XIV amž. kariško organizavimo bruožus ir pažymėsiu žemaičių gynimosi nuo kryžiuočių puolimų santvarką, pasinaudodamas istoriškais kryžiuočių metraštininkų Dusburgo ir Vigando parody-

mais ir gyvų dar tų karų liekanų—žemaičių piliakalnių tyrimo duomenimis.

Tiksliau to ilgamečio karo savybėms bei karo veiksmų vietai pažinti, pirmiau nurodysiu kelias istoriškas to karo datas, nes šio straipsnio tikslas yra ne vispusiškai nagrinėti tą karą, o patiekti tik trumpą to karo istorijai medžiagos apžvalgą.

1285 m. kryžiuočiai puola Aukaimo[1]) pilį, bet pilies įgulos buvo atremti.

1290 m. kryžiuočiai puolė Kalainių[2]) pilį, buvusią ant dešiniojo Nemuno kranto, bet jos viršininko Suzmino buvo atremti. Puolę tą pilį kitais metais, kryžiuočiai rado ją lietuvių apleistą ir sudegino jos trobesius.

1294 m. kryžiuočiai puolė Ariogalą ir sunaikino Gesevo[3]) ir Postovo[4]) sritis. Po to Ragainės pilies komturas puolė buvusią paliai Dubysą lietuvių šventovę Romuvą ir ją sunaikino, o grįždamas atgal sunaikino Kumelio[5]) pilį, kurios įgulą paėmė į nelaisvę, o Cidaro[6]) pilį visiškai sunaikino.

1303 m. kryžiuočiai puolė Karšavos sritį[7]), o kitais metais puolė Gardamo[8]) apylinkę ir pasiekė Gedimino[9]) pilį, nuo kurios pasuko link Onkaimo pilies, kurią ir užėmė.

1307 m. Karšavos (Karševos) srities žemaičiai puolė Klaipėdos (Memel) apylinkę. Kryžiuočiai keršydami puolė Karšavos sritį, o Ragainės pilies komturas Tolratas nuplaukė Jūra ir sudegino Putenikių[10]) pilies priemiesčius.

---

[1]) Aukaym, Auken, Aukaim, Onkaim vardu minima pilis, buvusi ant Dubysos krantų, Betygalos apylinkėje.

[2]) Kalnėnų km. Jurbarko valsč. Raseinių apskr. T. Narbutas, lankydamas tą vietą, 1805 m. dar matė ant kalno paliai Nemuną tos senoviškos pilies liekanas.

[3]) Gesovo sritis buvo ties Šušvės upe Josvainių apylinkėje.

[4]) Postovo sritis—Veliuonos apylinkėje (dabar Pastavų km.)

[5]) Kumelio pilis, istorininkų spėjama, buvusi Kelmėje bei jos apylinkėje, kur dabar yra Kimelių km.

[6]) Cidaro pilis, spėjama, buvusi Tytavėnuose.

[7]) Karšavos sritis buvo paliai Akmenės upę, dabartinių Kaltinėnų apylinkėje.

[8]) Gardamo bk. Naumiesčio valsč. Tauragės apskr.

[9]) Gedimino pilis, anot T. Naruto, buvo ant Minijos ties Davilių bk. (Klaipėdos apskr.), kur ir dabar ties Gedminų km. yra piliakalnis, bet tikrlau tai bus Gedminų km. Šilalės valsč. Tauragės apskr., kur taip pat yra piliakalnis.

[10]) Putenikių pilis, spėjama, buvo ties Putvių km. Šilalės valsč., Tauragės apskr.

1312 m. Ragainės pilies komturas Tolratas nužygiavo į Karšavos sritį, sunaikino pilis Šroneiteną bei Scivneiteną[1]) ir Bujervardę bei Biberverderį[2]) ir privertė visus gyventojus pabėgti. Norėdami atkeršyti kryžiuočiams, žemaičiai, Monsto ir Sudargo vedami, puolė į Samlandiją ir sunaikino kai kurias sritis.

1314 m. didysis ordino mistras Henrikas Plotzkė išnaikino Mednikių (Varnių) apylinkę, kur paėmė 700 belaisvių, ir puolė Sisditės[3]) pilį, bet puolimas buvo atremtas. Grįždami kryžiuočiai daug vietų išnaikino.

1317 m. viena kryžiuočių rinktinė puolė Gedimino pilį, o kita, eidama kairiuoju Nemuno krantu, puolė Sudargo[4]) pilį. Užėmę pilį, kryžiuočiai nusivarė su savim pilies vadą Sudargą. Kitos dvi kryžiuočių rinktinės tuo laiku naikino apylinkės pilių vietas.

1322 m. po dviejų metų pertraukos, po žemaičių pergalės ties Mednikais (Varniais), kur žemaičiai nukovė did. ordeno mistrą Henriką Plotzkę, o Samlandijos mistrą Gerardą Riudeną paėmė į nelaisvę ir gyvą sudegino, kryžiuočiai vėl puolė žemaičius ir pasiekė Vaikeno[5]) sritį. Sunaikinę čia šventą lietuvių gojų ir sudeginę pačią pilį, kryžiuočiai per Klogių[6]) kaimą nuėjo į Raseinių ir Ariogalos sritis, kurias išnaikinę pasiekė Bisenos pilį. Susitikę ties Bisenais su didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino vedama kariuomene, grįžo atgal į Prūsus ir, pakeliui puldami Gedimino pilį, sunaikino jos apylinkę.

1328 m. kryžiuočiai vėl puola žemaičius. Viena kryžiuočių rinktinė puolė Putenikių pilį, o kita nuėjo prie Aukaimo pilies. Kryžiuočiai abiejose pilyse sudegino priemiesčius ir išžudė gyventojus.

1329 m. Čekų karalius Jonas drauge su didž. kryžiuočių mistru Verneriu, surinko 18.000 kariuomenės, persikėlė per Ne-

---

[1] ir [2]) Tos pilys buvo kažkur tarp Kaltinėnų ir Kražių, bet tikrai jų vieta nežinoma.

[3]) Sisditės, Sarvytės pilys, spėjama, buvo ties Sarviečių km. Laukuvos valsč. Tauragės apskr., kur yra piliakalnis.

[4]) Sudargų bk. ant kairiojo Nemuno kranto žemiau Jurbarko.

[5]) Spėjama, kad bus dabartinis Baukių km. Ariogalos valsč.

[6]) Bene bus tik dabartinis Glabių km. Gaurės valsč. Tauragės apskr.

muną ir, eidami Jūros paupiu, sunaikino Karševos sritį ir priėjo Medvėgalio[1]) pilį, kurią puolę paėmė 3.000 belaisvių.

Kitais metais kryžiuočiai sudegino Gedimino pilies priemiesčius.

1344 m. kryžiuočiai puolė Raseinių sritį, bet buvo žemaičių atremti, tai iš naujo surinkę iki 40.000 kariuomenės, didž. mistro Henriko Diusmero vedami, nužygiavo į Aukaimio pilies sritį, kur viską išnaikino ir grįždami Užnemunėje sunaikino Germedės sritį.

1346 m. mistras Dahefeldas šešias dienas naikino Postovo, Josvainių ir Ariogalos sritis ir pasiekęs Pernaravos pilį grįžo atgal.

1352 m. did. mistras Henrikas Kniprodė su kariuomene puolė žemaičius, išnaikino Josvainių, Ariogalos ir Raseinių sritis iki Viduklės, bet dėl blogo oro dalis jo kariuomenės išmirė iš bado ir šalčio, o kita paskendo Nemune, persikeliant laivu ties Ragaine.

1355 m. mistras Dahefeldas penkias dienas naikino Medininkų[2]) apylinkes ir Ariogalos bei Vaikeno sritis.

1357 m. tas pats mistras su savo kariuomene naikino Vaikeno ir Raseinių sritis, o iš čia per Subną[3]) ir Galvą[4]) nužygiavo prie Bisenos pilies, bet ten buvo atremtas ir turėjo be nieko grįžti namo.

1362 m. kryžiuočiai išnaikino Ariogalos apylinkę, pasiekė Pernaravą ir čia paėmė daug belaisvių, o žygiuodami toliau sudegino Labunavą ir Žeimius; grįždami atgal per Postovo, Gesovo ir Raseinių sritis labai jas nuniokojo.

1365 m. Ragainės pilies komturas Burchardas Mausfeldas, didž. mistro Henriko Kniprodės remiamas, tris dienas naikino Ariogalos ir Postovo sritis.

1370 m. po mūšio ties Rudava, kryžiuočiai su keliomis kolonomis puolė žemaičius. Viena iš tų kolonų, didž. mistro Henriko Kniprodės vedama, sunaikino Labgirių[5]) ir Pamedės sritis,

---

[1]) Medvėgalio piliakalnis, Kaltinėnų valsč. Tauragės apskr.
[2]) Medininkių km., Girkalnio valsč. Raseinių apskr.
[3]) Sublių km., Seredžiaus valsč. Kauno apskr.
[4]) Kalvių km., pakelėje iš Raseinių į Jurbarką.
[5]) Labgirių dv. Eržvilko valsč. Tauragės apskr.

o kita, maršalo Rydygerio Elnerio vedama, nužygiavo Jūros paupiu į Kaltinėnų sritį. Susijungę ties Ankaimo pilimi, kryžiuočiai sunaikino Raseinių, Ariogalos, Josvainių ir Postovo sritis.

1371 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis puolė prūsus ir sunaikino kai kurias sritis. Keršydami lietuviams, didž. mistro Kniprodės vedami kryžiuočiai puolė Viduklės ir Kaltinėnų apylinkes ir perėję Gryzovos[1]) upę nužygiavo į Ariogalos apylinkę, o iš čia nuėjo į Josvainius, iš kur grįždami Postovo srityje paėmė daug belaisvių.

1374 m. Ragainės pilies komturas Gerikė išnaikino Kaltinėnų apylinkę. Grįžtant jiems atgal žemaičiai pastojo kelią ir daugelį riterių išžudė.

1376 m. did. mistras Kniprodė, žygiuodamas į Kauną, išnaikino Medininkų, Ariškių[2]), Raseinių, Ariogalos, Josvainių ir Postovo sritis. Keršydami už tą puolimą, žemaičiai puolė Prūsus ir išnaikino didelius plotus.

1377 m. atvykus pas kryžiuočius austrų kunigaikščiui Albertui, jam pagerbti sumanyta pulti žemaičius. Puolė.

1378 m. kryžiuočiai išnaikino Ariogalos, Viduklės ir Kaltinėnų sritis.

Tais pat metais kryžiuočiai puolė antrą kartą, ties Labunava persikėlė per Nevėžį ir išnaikino Orvisto ir Šėtos apylinkes, o grįždami išnaikino Pernaravos ir Ariogalos apylinkes.

Tais pat metais atvykus austrų kunigaikščiui Leopoldui pas kryžiuočius, jam pagerbti buvo surengtas žygis į Viduklės sritį, kurią 6 dienas naikino.

1384 m. pagal padarytą didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto sutartį, žemaičiai teko kryžiuočiams, tačiau, nenorėdami jiems priklausyti, žemaičiai sukilo ir kryžiuočiams teko ginklu malšinti žemaičius.

1393 m. žemaičiai tapo laisvi; kryžiuočiai puolė Pamituvio ir Raseinių sritis, kurias išnaikino ir paėmė 600 belaisvių.

1398 m. pagal naujai sudarytą sutartį, žemaičių dalis vėl teko kryžiuočiams, bet žemaičiams pasipriešinus, kryžiuočiai puolė juos malšinti Mednikių (Varnių) kryptimi, o į talką pa-

[1]) Dubysos intakas Grižauda.

[2]) Jariškių km., Nemakščių valsč. Raseinių apskr.

šaukti kalavininkai puolė žemaičius iš žiemių. Tačiau įniršę žemaičiai taip atkakliai kovėsi, kad kryžiuočiai ir kalavininkai išvyti buvo iš žemaičių krašto.

1399 m. 12 dienų kryžiuočiai naikino įvairias žemaičių sritis, paėmė belaisvių, degino pilis ir kaimus.

1400 m. užvaldę žemaičius kryžiuočiai pradėjo juos tvarkyti savaip, bet žemaičiai vėl jiems pasipriešino ir, d. L. k. Vytauto remiami, dvejus metus sėkmingai kariavo su kryžiuočiais, kol nauja sutartimi vėl pateko kryžiuočiams.

1405 m. nepakęsdami kryžiuočių, žemaičiai vėl sukilo, tačiau kryžiuočiai, sunaikinę Ariogalos, Raseinių ir Viduklės sritis, numalšino sukilimą.

1409 m. žemaičiai iš naujo sukilo ir išvarė kryžiuočius iš savo krašto, bet neilgam, nes kryžiuočiai vėl nugalėjo žemaičius.

1411 m. žemaičiai galutinai nusikratė nuo kryžiuočių ir liko laisvi; tas buvo ir Melno taikos patvirtinta 1422 m.

Be šitų svarbesniųjų kryžiuočių žygių, pasienių kryžiuočių pilių, k. a.: Ragainės, Klaipėdos ir k. viršininkai dažnai ir savo jėgomis puldavo žemaičius ir naikindavo jų apylinkes. Be to, dažnai atskirų riterių iniciatyva, susirinkdavo kryžiuočių būriai ir nepaisydami nei padarytų sutarčių, nei bendro puolimo plano, puldavo žemaičius. Tokie būriai ir pačių kryžiuočių vagiliais bei plėšikais buvo vadinami (latrunculi, latrones).

Iš pažymėtų čia istoriškų faktų galima pažinti to ilgamečio karo ypatybes, kaip buvo organizuojamas žemaičių gynimasis.

Nors kryžiuočiai dažnai puldavo, bet jų žygiai buvo trumpi ir retai kada nusitęsdavo daugiau kaip 10 dienų. Puldavo dažniausiai raiti, ir svarbiausias jų tikslas buvo netikėtai užklupti lietuvius. Norėdami išnaikinti didesnę sritį, kryžiuočiai puldavo keliomis voromis. Puolamoje srityje gyventojus išžudydavo ir tik mažą jų dalį imdavo į nelaisvę, sodybas sudegindavo, o brangiausius turtus ir galvijus imdavo su savimi. Per visą karų laiką tik vieną kitą kartą pastebėta, kad pasidavusiųjų pilių įgula būtų pakrikštyta.

Jei gyventojai būdavo perspėti apie kryžiuočių puolimą, tai jie slėpėsi su savo turtu miškuose ir pelkėse; kryžiuočiai, su-

deginę tuščias sodybas, apsupdavo miškus ir ten medžiodavo lietuvius, kaip kokius žvėris, ir suradę dažniausiai juos visus išžudydavo.

Taip pat veikdavo ir lietuviai, kurie ne tik gynėsi (apie tai pažymėsiu toliau), bet ir patys puldavo kryžiuočius. 1345—1377 m. laikotarpyje lietuviai 31 kartą puolė į Prūsus ir 11 kartų puolė kalavininkų ordiną. Lietuviai dažniausiai puldavo su didesnėmis jėgomis ir didesnes sritis; tai pareidavo nuo karo veiksmų vietos ypatybių. Prūsuose lietuviai rasdavo daugiau gyvenamųjų vietų, daugiau pilių ir gerus kelius, kuriais kryžiuočiai galėjo greitai perkelti į reikalingą vietą savo jėgas, todėl lietuviai, puldami kryžiuočius, visada surinkdavo daugiau kariuomenės. Kryžiuočiai, puldami žemaičius, nerasdavo ten gerų kelių, o ir tuos žemaičiai įvairiais būdais sugadindavo; maisto čia niekur nerasdavo, pačių kryžiuočių įrengtus savo užpakalyje maisto sandėlius stengdavosi sunaikinti. Dėl to kryžiuočių metraštininkai dažnai mini, kad žygių į Lietuvą metu kryžiuočiai mirdavo iš bado. Tos aplinkybės ir vertė kryžiuočius veikti nedideliais būriais ir staiga.

Lietuvių—kryžiuočių karas turėjo tokių savybių, kad nežiūrint visų ordino pastangų, jų žygiai, kaip matėme, nepasiekė tikslo ir net alindavo juos pačius. Nei popiežių laiminimai, nei Europos parama, nei karo svečiai, nei natūralios vokiečių tautos pastangos praplėsti savo teritoriją, nei tokių talentingų didžiųjų mistrų, kaip Henrikas Diusmeris ir Vinrikas Kniprodė, vadovavimas ordinui—niekas nepadėjo, žemaičiai liko nenugalėti ir ordino ribos nebuvo praplėstos nė per žingsnį į Lietuvos teritoriją, ir tik pačių lietuvių parodyto kariško atsparumo dėka.

Supratę kryžiuočių norus, lietuviai pasiryžo geriau žūti, negu tapti kryžiuočių vergais ir visaip stengėsi, kad iškovotų sau laisvą gyvenimą. Ypatingai tuo, kad daug garbės nusipelnė d. L. k. Kęstutis, kuris su nenuilstama energija gynė žemaičius, ne kartą pastojo kelią kryžiuočių puolimams, ne kartą pats puolė kryžiuočius ir kalavininkus, gynė savo pilį, vedė savo kariuomenę kryžiuočių pilims atakuoti, visur parodė savo narsumo ir pasiryžimo pavyzdį ir sugebėjo net ir sunkiausiu momentu išvengti pavojaus. D. L. k. Kęstutis bekovodamas du

kartus pateko kryžiuočiams į nelaisvę ir iš ten pabėgo, stebindamas tuo net pačius kryžiuočius.

D. L. k. Kęstučio, kaip įžymaus karo vado, gabumai pasireiškė ir nuostabiai organizuotu žemaičių gynimo sutvarkymu ir įrengimu pačių pilių, nuo kurių likę daugelis piliakalnių dar ir šiandien tyrinėtojus stebina jų įrengimo tikslumu ir tuo milžinišku darbu, kurį teko lietuviams žemaičiams atlikti, norint apginti savo kraštą nuo kryžiuočių. Apie tai jau nei kryžiuočių metraščiai, nei kiti istoriški šaltiniai nieko nerašo.

Visas žemaičių kraštas pilnas piliakalnių, pilių, pilaičių, pilalių bei kitaip vadinamų įtvirtinimo įrengimų liekanų. Tas parodo kaip taktiškas jų gynimo savybes, taip ir strategišką jų išskirstymą svarbesniomis gynimo kryptimis.

Pirmos žemaičių gynimosi pilys, aisčių pilys—sodybos buvo panašios į Apuolės IX amž. pilį. Tai buvo lygumų iškyšuliai ant upių krantų, kuriuos atskirdavo nuo lauko pusės pylimu ir grioviu. Kartais tokiam iškyšulyje būdavo keletas aikštelių, kurios viena nuo kitos buvo taip pat atskirtos pylimu ir grioviu. Tai galima matyti Račkiškio piliakalnyj (Betygalos v. Raseinių apskr.).

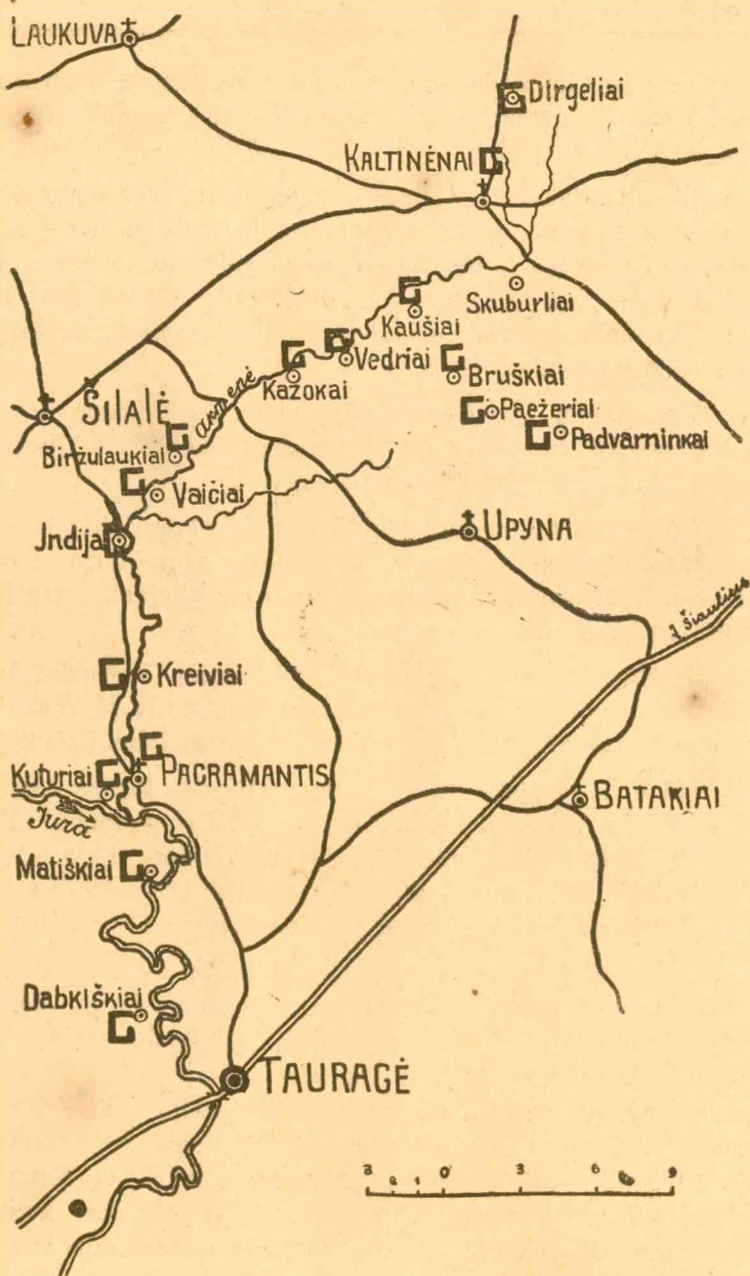
Piliakalnių šlaitus nukasdavo labai stačiai, kad būtų sunkiai prieinami Dažnai taip pritaikindavo ir savo sodybas, kuriose pakeldavo pylimus, kasdavo griovius.

Be šių, dar dabar tebesančių piliakalnių, buvo įrengiami ir kiti, kurie savo įrengimu stebina net ir svetimšalius.

Toki piliakalniai gali būti: Medvėgalio piliakalnis (Kaltinėnų valsč. Tauragės apskr.) ir Bilonių piliakalnis (Laukuvos valsč. Telšių apskr.).

Ne kartą kryžiuočių metraščiuose paminėta, kad Medvėgalio pilis buvo įrengta ant vieno iš aukščiausių žemaičių kalnų.

Piliakalnio vietoj dabar yra kalva apie 60 mtr. aukščio, su labai stačiais šlaitais, kuriais net dabar dar labai sunku užlipti ant piliakalnio. Piliakalnio viršūnės aikštelė yra 110 mtr. ilgio ir 30 mtr. pločio, galai apvalūs. Vakarų gale, žemiau viršūnės aikštelės yra didoka terasa, o kitam gale yra pylimas ir griovys.

Žemaičių Tauragės srities gynimosi shema.

Daug įvairių padavimų yra apie Medvėgalį, o aplankiusiems jį savo išdidumu, grožiu ir gyvu praeities priminimu jis palieka neišdildomą įspūdį.

Bilonių piliakalnis, vadinamas Švedkalnis, sudarytas didelės, atskirtos nuo lauko pusės iš rytų grioviu, kalvos. Už griovio, yra viena aukščiau kitos dvi terasos, viduryje aukštesniosios terasos stovi pats piliakalnis, turintis 110 mtr. apvados viršūnėje. Piliakalnis keturkampos piramidos pavidalo, tik kampai yra šiek tiek apvalūs.

Šį piliakalnį L. Kšivickis laiko vienu iš gražiausių architektūriškų senovės paminklų ne tik Lietuvoje, bei ir visoj Europoj Tačiau ir šiandien jis tebėra dar neištirtas.

Yra ir kitaip įrengtų gynimosi piliakalnių, kurių išvaizda dažniausiai pareidavo nuo vietos ypatybių ir kurie ir rodo, kaip sumaniai senovės lietuvių buvo organizuojami vietų įtvirtinimo darbai.

Be šitų didesniųjų gynimosi piliakalnių žemaičiai daug. statė mažesniųjų, vadin. sargybų piliakalnių, kurie buvo skiriami sargyboms bei priešakinėms dalims ginti ir ryšiams palaikyti.

Tokie piliakalniai buvo įrengiami atstu vienas nuo kito per 3—5 klm. visais kryžiuočių žygio keliais—paupiais. Todėl žemaičių upių krantai pilni piliakalnių. Daug tokių sargybų bei gynimosi piliakalnių yra paliai Nemuną, Dubysą, Jūrą ir jos intaką Akmenę, Veiviržę, Miniją, Akmenę (Daugę) ir kitas upes.

Gynimosi pilyse (castrum, propugnacula) buvo statomi trobesiai, kuriuose gyveno pilių viršininkai (castrensis) ir nuolatinė įgula, Prie pilių būdavo priemiesčiai — papilės (suburbium). Tačiau tam žūtbūtiniam ir ilgam kare kariavo ne tik nuolatinė kariuomenė, bet kariavo visi vyrai, kurie galėjo laikyti rankose ginklą. Visi pilies apylinkės gyventojai nuolat pakaitomis turėjo eiti į pilį, kad sustiprintų jų įgulą, kur išbuvę vieną kitą mėnesį, grįždavo namo prie savo darbų, o jų vieton ateidavo kiti. Tokiu pilies įgulų pamainymu kartais pasinaudodavo kryžiuočiai; taip 1316 metais jie puolė išėjusią Bisenos pilies pamainą, o kadangi dar nauja pamaina nebuvo atėjusi, tai puolė ir užėmė pačią Bisenos pilį.

Gyventojams pakaitomis tekdavo eiti ir sargybų bei ryšių tarnybą sargybų piliakalniuose, kuriuose dieną ir naktį turėjo budriai sekti, ar nepastebės kur apylinkėje žygiuojantį priešą.

Vos pastebėję kryžiuočių būrius ant sargybų piliakalnio uždegdavo laužus, kad dieną dūmais, o naktį ugnimi praneštų apie pavojų. Tą ženklą pakartodavo kitas sargybų piliakalnis, vėliau trečias, ketvirtas ir t. t., kol pagaliau žinia apie pavojų pasiekdavo gynimosi pilį ir visus apylinkės gyventojus.

Pavojaus ženklas sukeldavo visus. Vyrai imdavo ginklus ir skubėdavo į pilis, o seniai, moterys ir vaikai bėgdavo į miškus, į pelkes, kur buvo įrengiamos tam tikros pasislėpimo vietos, dar ir dabar „bobukalniais" vadinamos.

Žinodami, koks likimas laukia patekus į nelaisvę, lietuviai atkakliai gynėsi pilyse, ne kartą atremdami priešus ir puldami iš pasalų, miškuose, juos sunaikindavo. Kartais matydami, kad išsilaikyti negalės, lietuviai apleisdavo savo pilis ir patys jas sudegindavo. Užėmę pilį, kryžiuočiai visą įgulą išžudydavo, o pilies trobesius sudegindavo.

Tačiau toks pilių naikinimas negąsdindavo lietuvių. Po kiek laiko lietuviai pilį vėl atstatydavo ir laukdavo naujų puolimų. Todėl kai kuriuose piliakalniuose galima matyti iki 4 mtr. storio sluoksnius anglių, pelenų ir žemės; tas rodo, kad pilis buvo dažnai deginama ir po to atstatoma.

Išradus paraką ir pradėjus vartoti toli šaunamąjį ginklą, iš kurio 1341 m. paliai Veliuoną kryžiuočių buvo nukautas d. L. k. Gediminas, žemaičių gynimosi organizacija pradėta tvarkyti nauja kryptimi.

Senesnieji piliakalniai buvo ginami daugiausia tik šlaitų statumu, bet dažnai, dėl vietos ypatybių, tokie įrengimai nustodavo reikšmės, nes nuo artimesniųjų aukštumų kryžiuočiai galėjo apšaudyti.

Lietuviai, supratę šaunamųjų ginklų savybes, pradėjo juos vartoti ir pakeitė savo piliakalnių įrengimą.

Naujoms pilims rinkdavo aukštesnį apylinkėje kalną. Kalno šlaituose supildavo pylimą, už kurio gynėjai ir slėpdavosi nuo priešo ugnies. Tokio pilies gynimo įrengimo pavyzdys gali būti Girgždutės piliakalnis.

Kartais ir ant lygumos supylę pylimą, lietuviai sudarydavo atsparos punktą, įrengdami vadinamąjį piliakalnį—stovyklą.

Tuo pat laiku atsiranda Lietuvoje ir pirmos mūrinės pilys, kaip antai: Kaunas, Trakai, Vilnius.

Žemaičių senoviškų paminklų tyrinėtojus stebina dar viena pilies gynimo organizacijos liekana, tai slaptieji keliai—kulgrindos. Dar ir dabar galima užtikti pelkėse akmenimis grįstų vingiuotų kelių. Iš istorijos žinoma atsitikimų, jog lietuviai iš visų pusių miškuose apsupti nuostabiu būdu iš ten pranykdavo, matyti, pasinaudodami tais slaptais keliais.

Taip šimtmečius truko karas, per kurį, istorininkų randamų liekanų tvirtinimu, lietuviai, o ypač žemaičiai, parodė daug ištvermės, narsumo, sumanumo ir labai atkakliai gynėsi, kad tik išsilaikytų, ir pagaliau laimėjo, galutinai sutriuškinę kryžiuočių galybę Žalgirio kovoje.

T. Tarasenka.

V.

Piliakalniai—medžiaga kariškai Lietuvos istorijai.

Aukščiau paminėjęs kelis mūsų kariškos istorijos bruožus[1]), noriu bent trumpai pažymėti mūsų piliakalnių, kaipo gyvos mūsų kariškai istorijai medžiagos, savybes, nes jie kartais geriau, negu iškraipyti istoriški faktai, gali parodyti daug mūsų tautos praeities, o ypatingai jos karų istorijos paslaptis.

Visa mūsų krašto bei tautos praeitis yra pažymėta piliakalniuose, kurių jau vienas skaičius rodo jų reikšmę praeičiai pažymėti, norint sužinoti kai kuriuos praeities įvykius. Taip pavyzdžiui, latviai, kurie senovėje nesudarė didesnės savo valstybės ir nebuvo kariškai organizuoti, turi iš viso apie 300 piliakalnių, tuo tarpu, palyginti vienodam plote, Lietuvoje jų yra daugiau kaip 1000. Tas rodo, kad mūsų tautos praeitis yra daug turtingesnė, mūsų tauta buvo politiškai bei kariškai gerai organizuota.

Piliakalnių išskirstymas sritimis irgi parodo įdomių kai kurių praeities gyvenimo bruožų. Taip pažindami piliakalnių paskirstymą Lietuvoje, daugiausia jų randame Tauragės ir Utenos apskr. Toks piliakalnių susitelkimas kaip tik ir pažymi: pirmas, kad tankiau puolama kryžiuočių kryptis buvo geriausiai saugojama, o antras, kur piliakalniai yra kiek senesni ir mažiau pastebimas jų bendro išskirstymo sutvarkymas, rodo, kad valstybinio Lietuvos plėtojimosi užuomazga, apie kurią dabar žinom daugiausia tik abstraktiškai iš istorijos vadovėlių, susidarė kaip tik Utenos apskrityje bei artimesniam to apskrities rajone.

---

[1]) „Priešistoriški lietuvių karo žygiai“ ir „Žemaičių gynimasis nuo kryžiuočių“.

Tikslesnis piliakalnių įrengimo, padėties, išskirstymo ir jų vidaus tyrinėjimas nurodytų dar daugiau įdomių mūsų tautos paslapčių, dar tiksliau detalizuotų ją.

Kokią medžiagą pažinti mūsų karo istorijai slepia savyje piliakalniai, trumpai ir pastebėsiu, primindamas jų kultūrišką plėtojimąsi.

Natūralus žmogaus apsigynimo instinktas visuomet visos žmonijos buvo reiškiamas dar nuo pirmųjų kultūriško plėtojimosi amžių: tuo tikslu žmonės būrėsi į bendruomenes, sudarydami šeimynas, gentis, valstybes, tam reikalui tobulino ginklus ir kariavimo būdus, tuo tikslu įvairiais būdais apsaugodavo nuo pavojaus savo sodybas, įrengdami jas pirmiau kalnų urvuose, vėliau ant sijų vandenyse, o dar vėliau ir sausžemyje įrengdami įtvirtinimus, vadinamus piliakalniais.

Apsigynimo priemonės buvo žinomos ir senoviškiems Lietuvos gyventojams, kurie nors ir neturėjo urvų ir sodybų ant sijų, bet kad geriau apsaugotų savo sodybas, įrengdavo jas sunkiai prieinamose vietose: salose, pelkėse, ežeruose, upėse. Kartais tas sodybų salas gal ir dirbtinai sudarydavo, patys ją supildami, kaip tą darė senoviški Škotijos ir Italijos gyventojai. Bene tik ir bus tokia dirbtina sala Galvediškių (Kurtuvėnų valsč., Šiaulių apskr.), „pikė“, sudaryta žema sala pelkėse, siauru piltu taku sujungta su krantu.

Tuo pat laiku, o gal vėliau, atsirado Lietuvoje sodybos ant natūralių kalnų sunkiai prieinamoje vietoje, kurias dar kiek sustiprindavo papildomais įrengimais, stačiau nukasdavo kalno šlaitus, aptverdavo jį medine siena.

Senovės Lietuvos gyventojai, kurie, kaip pažymėjau, buvo įvairios suomių giminės tautos, buvo daug žemesnės kultūros negu aisčiai, buvo jų kultūros įtakoje,—be abejo, pasekė ir jų kariško gynimosi sutvarkymo pavyzdžiu. Tą ir pareiškė, pritaikindami savo sodybas gynimui nuo puolančiųjų aisčių.

Užvaldę Lietuvą, aisčiai daugumoje pasinaudojo jau esančiomis sodybomis, kaip tas galima matyti Derbutų (Betygalos valsč., Raseinių apskr.) piliakalnyje, bet daugiausia įrengdavo naujų. Šių naujų Lietuvos šeimininkų įrengti piliakalniai rodo aukštesnę jų kultūrą ir didesnį sumanumą kaip pačią vietą piliakalniams parenkant, taip ir juos įrengiant, taip ir piliakalnius

suskirstant pirmiau atskiromis sritimis—mažomis kunigaikštystėmis, o vėliau ir plačios valstybės gynimui.

Pradėjus vartoti paraką bei šaunamuosius ginklus, piliakalnių įrengimas pasikeitė. Tuo tarpu kai anksčiau piliakalnio gynimas rėmėsi daugiausia šlaitų statumu, o į jų topografišką padėtį mažai buvo atsižiūrima; dabar pilys įrengtos ant kalnų; kurie buvo žemesni už artimesnes aukštumas, atsidūrė pavojuje, nes lengvai iš jų buvo naujais ginklais įveikiami. Dabar pradėta reugti nauji piliakalniai. Tuo tikslu parinkę aukštesnę apylinkėje kalvą, palikdavo ją natūraliam stovyje, o priedangai nuo priešo ugnies supildavo aplinkui vieną, o kartais du ir tris pylimus.

Ilgainiui, dėl naujų politiškų aplinkybių, dauguma įrengtų ant piliakalnių pilių buvo apleista, jų trobesiai sugriuvo ir liko vien tik žmogaus rankos paliesti kalnai — piliakalniai. Kartais buvo net ir nežinoma, kuriuo vardu stovėjo ant piliakalnio pilis, todėl dabar nežinome daugelio istoriškuose raštuose minimų pilių vietų.

Tai tokia, trumpai suglaudus, yra mūsų krašto piliakalnių plėtojimosi istorija, tai tokia yra jų reikšmė mūsų karo istorijai pažinti.

Bet bendrų pastabų apie piliakalnius nepakanka, norint įvertinti juos kaipo medžiagą karo istorijai, piliakalniai turi būti tiksliau pažinti kiekvienas skyrium, ir pažinti ne kieno kito, o mūsų pačių, karių. Kaip tas darbas dirbti, geriausiu pavyzdžiu mums gali būti latvių kariai, kurie net tam tikras ekspedicijas pasiuntė piliakalniams pažinti ir įvertinti karišku atžvilgiu. Po keleto metų darbo tos ekspedicijos sudarė tikslius visų piliakalnių planus, padarė jų visų modelius ir visą surinktą medžiagą padėjo į savo karo muziejų.

Gerbdami savo praeitį, norėdami tiksliau ją pažinti, ir mes turime geriau pažinti savo piliakalnius. Tam darbui dirva plati, o pats darbas yra neatidėtinas, nes dabar, kuomet keliama žemės ūkio kultūra, daugumui piliakalnių gresia išardymo pavojus, nes dėl mažos medžiagiškos naudos jie ariami, kasami ir kitaip naikinami.

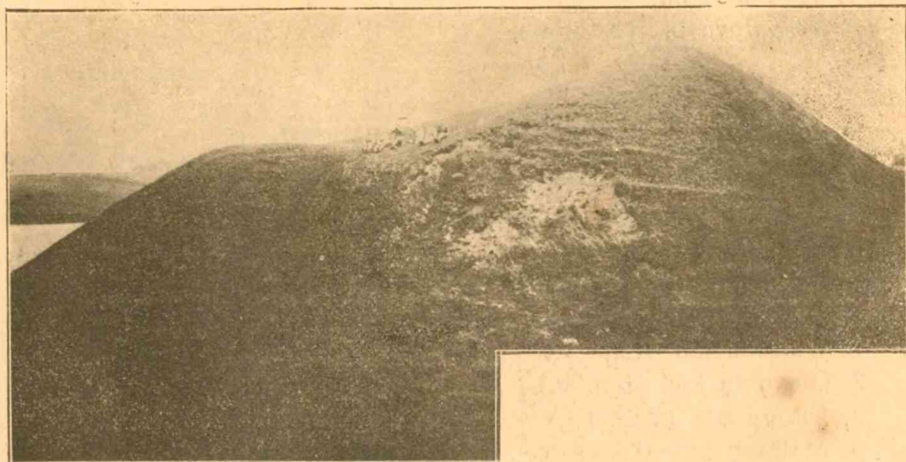
Norintiems tą darbą dirbti, o kartu ir norėdamas pažymėti, kokią gausybę medžiagos mūsų kariškai istorijai slepia savy piliakalniai, patiekiu bent žinomų man, kad ir ne visų, piliakalnių sąrašą apskritimis.

Alytaus apskr.

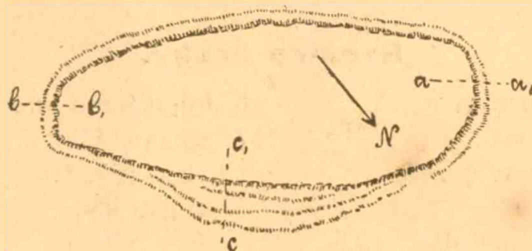
1. Alytus,
2. Aniškių km. (Udr. v.),
3. Balynės km. (Merk. v.),
4. Bendrų km. (Mirosl. v.),
5. Birštono bk. (Jezno v.),
6. Brakaraisčių km. (Merk. v.),
7. Butrimonių v. m.,
8. Dvarcinų km. (Varėnos v.),
9. Dzirminiškių km. (Udr. v.),
10. Horodisčių km. (Liškev. v.),
11. Kastriškių km. (Nem. v.),
12. Kauružių km. (Nedz. v.),
13. Kiseliškių km. (Jezno v.),
14. Krikštėnų bk. (Merk. v.),
15. Lelėnų km. (Alyt. v.),
16. Liasogurų km. (Nedz. v.),
17. Liškevos bk.,
18. Margaravos km. (Alyt. v.),
19. Medėnų km. (Jezno v.),
20. Merkinės v. m.,
21. Narkūnų km. (Antn. v.),
22. Nemaniūnų v. m.,
23. Obelytės km. (Met. v.),
24. Pataronių km. (Alov. v.),
25. Pelikonių km. (Jezno v.),
26. Perlojos bk. (Var. v.),
27. Piliakalnių km. (Nem. v.),
28. Piliakalnių km. (Stakl. v.),
29. Piliakalnių km. (Seir. v.),
30. Pivašiūnų (Var. v.),
31. Podaglės km. (Metel. v.),
32. Punios bk. (Butrim. v.),
33. Radžiūnų (Alyt. v.),
34. Rumbonių bk. (Antn. v.),
35. Stakliškių v. m.,
36. Šabavos km. (Jezno v.),
37. Varėnos v. m.,
38. Vilkų km. (Jezno v.),
39. Žideikonių km. (Jezno v.),
40. Dakurnių pil.

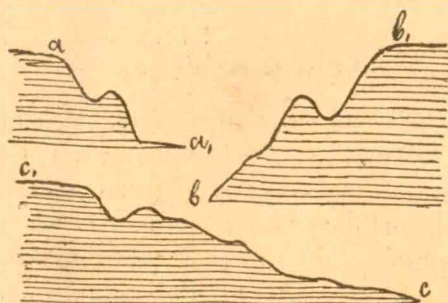
Ašmenos apskr.

1. Alšėnų v. m.,
2. Bystricos v. m.,
3. Geranainių (Sedl. v.),
4. Gorodilovos bk. (Pol. v.),
5. Jukaučių km. (Višn. v.),
6. Kerdeevo v. m.,
7. Karabų km. (Alšen. v.),
8. Kazėnų km. (Borun. v.),
9. Krėvės v. m.
10. Loiko v. m.,
11. Miso bk. (Krėv. v.),
12. Mantuciškių (Kuc. v.),

Dakurnonių piliakalnis (Jėzno v. Alytaus apskr.)

Girždutės piliakalnio planas ir pylimų piūviai
(Pagirždutės km. Šiaulių apskr.)

13. Ščepanavičių km. (Grauž. v.),
14. Trobos v. m.,
15. Trepolovo bk. (Ben. v.),
16. Turaisko bk. (Ašm. v.),
17. Visokos (Aukštadvario) dv. (Krev. v.).

Biržų-Pasvalio apskr.

1. Ąžuolpamušių dv. (Krin. v.),
2. Bakšėnų km. (Vab. v.),
3. Biržų apskr. m.,
4. Dabužių km. (Pasv. v.),
5. Dikonių km. (Puš. v.),
6. Gulbinų km. (Pab. v.),
7. Gustonių km. (Jon. v.),
8. Klingų km. (Vab. v.),
9. Maliūnų km. (Pump. v.),
10. Mažutiškių km. (Birž. v.),
11. Mėlenų km. (Nem.-Radz. v.),
12. Migonių km. (Pašv. v.),
13. Paberžių (Pašv. v.),
14. Pasvalio v. m.,
15. Piliškių km. (Sal. v.),
16. Sandroniškių km. (Biržų v.),
17. Sindriūnų km. (Pasv. v.),
18. Skaisgirio bk. (Puš. v.),
19. Šimonių km. (Pasv. v.),
20. Talkūnų km. (Pump. v.),
21. Voverynės vs. (Puš. v.),
22. Zobiškių km. (Pap. v.).

Gardino apskr.

1. Druskininkų v. m.,
2. Gardino mst.,
3. Induraus v. m.,
4. Mastų v. m.,
5. Perelomų km. (Ož. v.),
6. Piliukaimio km. (Ind. v.),
7. Sipanos Guros (Piliakalnio) km. (Ež. v.),
8. Žiličių km. (Gard. v.).

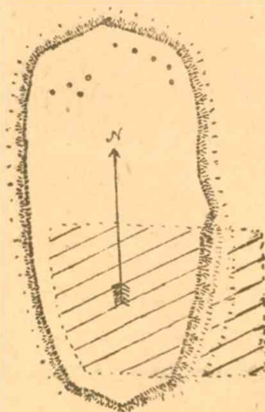
Kauno apskr.

1. Antalkių km. (Vilk. v.),
2. Aukšt. Šančių priem.,
3. Čekiškio v. m.,
4. Dovainionių II km. (Rumš. v.),
5. Gistūnų (Vilk. v.),
6. Jaučakių km., „
7. Kampiškių (Rumš. v.),
8. Karmelavos bk. (Turž. v.),
9. Kleboniškės km. (Turž. v.),
10. Lukšių km. (Jon. v.),
11. Pabalių km. (Vilk. v.),
12. Pajiesio (Napoleono kaln.) km. (Garlev. v.),
13. Pakalniškių km. (Auk.Pan.v.),
14. Pašventupio km. (Pak. v.),
15. Piepalių km. (Babt. v.),
16. Pyplių km. (Zap. v.),
17. Ringovės km. (Vilk. v.),

18. Rumšiškės v. m.,
19. Rusteikonių km. (Ser. v.),
20. Samilių km. (A.-Pan. v.),
21. Seredžiaus v. m.,
22. Skrebinų km. (Jon. v.),
23. Šančių km. (Lap. v.),
24. Užbalių km. (Ček. v.),
25. Vangų km. (Pak. v.),
26. Veliuonos v. m.,
27. Veršvių km. (Raud. v.)

.·.: akmėnys

▨ laukas

Pilėnų piliakalnio planas (Kėdainių apskr.)

Kėdainių apskr.

1. Andriūnų km. (Bais. v.),
2. Ariogalos v. m.,
3. Baisogalos v. m.
4. Bakainių km. (Surv. v.),
5. Burvelių km. (Surv. v.),
6. Devinduonių km. (Gudž. v.),
7. Dotnuvos v. m.,
8. Gaižavos dv. (Josv. v.),
9. Gialavos dv. (Ariog. v.),
10. Jasnogurkos dv. (Josv. v.),
11. Kalnoberžių dv. (Surv. v.)
12. Karaliūnų km. (Josv. v.),
13. Kemerių km. (Bais. v.),
14. Leibiškių km. (Surv. v.),
15. Mantviliškių km. (Krak. v.),
16. Medekšių km. (Kėd. v.),
17. Mlodėnų dv. (Krak. v.),
18. Naujaupio km. (Gudž. v.),

19. Pakraužių km. (Bais. v.),
20. Pakruostės km. (Surv. v.),
21. Pašušvio km. (Krak. v.),
22. Pašventupio km. (Pak. v.),
23. Piliakalnių km. (Šėt. v.),
24. Pilėnų km. (Bais. v.),
25. Preikapės km. (Pern. v.),
26. Sirutiškių dv. (Kėd. v.),
27. Songailių (Šėt. v.),
28. Skogių km. (Šėt. v.),
29. Šašelių km. (Bais. v.),
30. Šėtos v. m.,
31. Užbalių km. (Surv. v.)
32. Vaitekūnų km. (Krak. v.),
33. Vazbučių km. (Krak. v.),
34. Žeimio v. m.

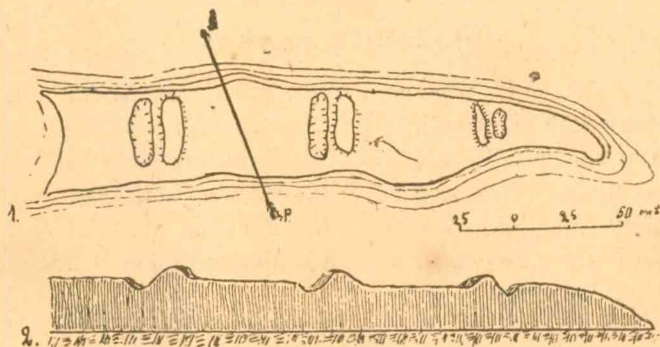
Klaipėdos apskr.

1. Andulių km.,
2. Cartų km.,
3. Čutelių km.,
4. Deglių km,
5. Dovilių bk.,
6. Eketės km,
7. Laistų km.,
8. Liliškių km.,
9. Mazūrų km.,
10. Pašalteikių km.,
11. Pleiškaičių km.,
12. Purvulių km.,
13. Šernių km.,
14. Šlažų km.,
15. Taurlaukio dv.

Kretingos apskr.

1. Antalonių km. (Kart. v.),
2. Apuolės km. (Skuod. v.),
3. Auksodžių (Darb. v.),
4. Barzdžių km. (Sal. v.),
5. Ezdaičių km. (Darb. v.),
6. Gargždų v. m.,
7. Gaudučių km. (Kart. v.),
8. Gerdanėnų km. (Garg. v.),
9. Ginteliškės bk. (Plat. v.),
10. Gribžonių km. (Garg. v.),
11. Grigaičių km. (Plat. v.),
12. Imbarės km. (Sal. v.),
13. Katės km. (Andr. v.),
14. Kartenos v. m.,
15. Kretingos apskr. m.,
16. Kuinelių km. (Skuod. v.),
17. Kuzmaičių km. (Kret. v.),
18. Lapės dv. (Gargž. v.),
19. Laukžemio bk. (Darb. v.),
20. Mačiuičių km. (Gargž. v.),
21. Nargelių km. (Veiv. v.),
22. Palangos v. m.,
23. Platelių v. m.,
24. Puotkalių km. (Skuod. v.),
25. Reketės km. (Sal. v.),
26. Rudaičių km. (Kreting. v.),
27. Senųjų Įpiltų km. (Darb. v.),
28. Senkų km. (Darb. v.),
29. Skuodo v. m.,
30. Stirbaičių km. (Plat. v.),

31. Urvių km. (Skuod. v),
32. Užluobės km. (Skuod. v),
33. Veviržėnų v. m.,
34. Vieštavėnų km. (Kulių km.),
35. Viskupiškių km. (Veiv. v.),
36. Źvaginių km. (Andr. v.).

Račkiškių piliakalnio planas ir piūvis (Raseinių apskr.)

Lydos apskr.

1. Čepeliūnų km. (Noč. v.),
2. Dubičių km. (Noč. v.),
3. Eišiškės v. m.,
4. Gorodiščės km. (Rod. v.),
5. Kaniavos km. (Nočios v.),
6. Kostenavos km. (Vos. v.),
7. Kalbaičių km. (Ostr. v.),
8. Lydos apskr. m.
9. Marcinkonių v. m.,
10. Mutos v. m.,
11. Ostrinos v. m.,
12. Peckančių (Mut. v.),
13. Rodunės v. m.,
14. Romonių km. (Sob. v.),
15. Rudnios km. (Noč. v.),
16. Seliokų km. (Mut. v.),
17. Sobakino v. m.,
18. Turaisko v. m.

Marijampolės apskr.

1. Bagrėnų km. (Ašm. v),
2. Beržinų km. (Liub. v.),
3. Klebiškių v. m.,
4. Kumelionių km. (Kv. v.),
5. Lakiniškių km. (Raud. v.).
6. Licijanavos dv. (Daukš. v.),
7. Mačiūnų km. (Pr. v.),
8. Menkupio km. (Kalv. v.),
9. Padovėnų v. m.,
10. Paežerio km. (Sum. v.),

11. Pakiauliškių km. (Pr. v.),
12. Pašlavančių km. (Mik. v.).
13. Pašvenčio km. (Ašm. v.),
14 Piliakalnio km. (Kalv. v.),
15 Piliakalnio km. (Liub. v.),
16. Prienlaukio km. (Kleb. v.),
17. Šakališkių km. (Bal. v.),
18. Varnupių km. (Pad. v.).

Mažeikių apskr.

1. Dapšių km. (Žid. v.),
2. Daubarų km. (Tirk. v.),
3. Givolių dv. (Viekš. v.),
4. Jautakių km. (Tirk. v.),
5. Jonaičių km. (Tirk. v.),
6. Kerežių km. (Veg. v.),
7. Kulžėnų km. (Sed. v.),
8 Naikių km (Maž. v.),
9. Paparčių km. (Sed. v.),
10. Pliukščių km. (Sed. v.),
11. Puokės km. (Sed. v.),
12. Renavos dv. (Žid. v.),
13. Vaidagių km. (Žid. v).

Pagėgių apskr.

1. Birštoniškių km.,
2. Bubliškių dv.,
3. Gilandžių km.,
4. Greižėnų km.,
5. Kalėnų km.,
6. Katyčių bk.,
7. Kalneriškių km.,
8. Opstainių km.,
9. Piktupėnų km.,
10. Rambyno kalnas,
11. Traksėdų km.,
12. Vartuliškių km.,
13. Višvilio bk.

Panevėžio apskr.

1. Alizavos bk. (Kup. v.),
2. Aukštupėnų km. (Kup. v.),
3. Bugailiškių km. (Šim. v.),
4. Gaigalių km. (Kup. v.),
5. Indroniškio v. m.,
6. Kiučių km. (Pin. v.),
7. Kinderių km. (Sim. v.),
8. Kupiškio v. m.,
9. Levaniškių km. (Sub. v.),
10. Ličiūnų km. (Sub. v.),
11. Likalaukio km. (Kup. v.),
12. Linomių km. (P. Veiž. v.),
13. Mirabelio dv. (Kup. v.),
14. Naumiesčio v. m.,
15. Paežerio km. (Roz. v.),
16. Pagaičpilės km. (Sm. v.),
17. Palavienės bk. (Kup. v.),
18. Papilės km. (Kup. v.),
19. Papilės km. (Sub. v.),
20. Papiliškių km. (Šim. v.),

21. Papušių km. (Naum. v.),
22. Peliškių km. (Sub. v.),
23. Pilakalnio km. (P.-Velž. v.),
24. Plukių km. (P. Velž. v.),
25. Raginėnų km. (Šed. v.),
26. Raguvos v. m.
27. Ramygalos v. m.,
28. Razalimo v. m.,
29. Skvorbų dv. (Sub. v.),
30. Sujetų km. (Sm. v.),
31. Subačiaus g. st.,
32. Šilagalio km. (P. Velž. v.),
33. Tarvydų km. (Raz. v.),
34. Trakiškių km. (Naum. v.),
35. Trumparagių km. (Rag. v.),
36. Upytės bk. (Naum. v.),
37. Užubalio km. (Sub. v.),
38. Virbališkio km. (Kup. v.),
39. Zubiškių km. (Šim. v.).

Raseinių apskr.

1. Akmenės km. (Kr. v.),
2. Betygalos v. m.
3. Bilevičių dv. (Girk. v.),
4. Burbaičių km (Kelm. v.),
5. Derbutų dv. (Bet. v.),
6. Flerijoniškių vs. (Kelm. v.),
7. Gabrieliškių dv. (Girk. v.),
8. Gailaičių km. (Vid. v.),
9. Genaičių km. (Bet. v.),
10. Gineikių km. (Kelm. v.),
11. Inžiniškių—Ilių km. (Vid. v.),
12. Judeikių km. (Kelm. v.),
13. Jovaišių dv. (Ros. v.),
14 Jurbarko v. m.,
15. Kalnėnų km. (Jurb v.),
16. Kalmijų bk. (Ras. v.),
17. Karklėnų dv. (Kr. v.),
18. Kartiškių km. (Kr. v.),
19. Kelmės v. m.,
20. Liktėnų km. (Bet. v.),
21. Liolių bk. (Kelm. v.),
22. Pabalčių km. (Naum. v.),
23. Poliandrų dv. (Kelm. v.),
24. Papilės km. (Kr. v.),
25. Pasakurinės km. (Šil. v.),
26. Paspaučių km. (Kr. v.),
27. Piltinių km. (Kr. v),
28. Pilukių km. (Kelm. v.),
29. Pužių km. (Nem. v.),
30. Račkiškių km. (Bet. v.),
31. Šadaviškių km. (Kelm. v.),
32. Šaukių km. (Kelm. v.),
33. Viduklės v. m..
34. Zomkaus dv. (Raud. v.).

Rokiškio apskr.

1. Alsoto bk. (Kam. v.),
2. Ažubalių km. (Pand. v.),
3. Baušiškių km. (Kam. v.),
4. Daliečių km. (Juod. v.),
5. Daujočių km. (Sv. v.),
6. Druškių km. (Sv. v.),
7. Juodonių km. (Sv. v.),
8. Junkonių km. (Ob. v.),

9. Juodkalnių km. (Sv. v.),
10. Karelių km (Sk. v.),
11. Kuosių km. (Kam. v.),
12. Laibagalių km. (Rok. v.),
13. Lašapilės km. (Juž. v),
14. Martiniškių km. (Panem. v.),
15. Narkūnų km. (Rok v.),
16. Onuškio bk. (Jucd. v.),
17. Pagurių km. (Pand. v.),
18. Pakalnių km. (Sved. v.),
19. Panemunėlio v. m.,
20. Papilės km. (Ob. v.),
21. Piliakalnio km. (Kr. v.),
22. Piliakalnio km. (Kam. v.),
23. Radišių km. (Juž. v.),
24. Skrebiškių km. (Kam. v.),
25. Svėdasų v. m,
26. Štaronių km. (Juž. v.),
27. Vadvos km. (Sv. v),
28. Valiuniškių km. (Juod. v.).

Seinų apskr.

1. Dambavaragio km. (Simn. v.),
2. Ežerėlių km. (Šv. v.),
3. Gilučių km. (Simn. v.),
4. Giraitės km. (Šv. v.),
5. Justinavo dv. (Veis. v.),
6. Kieliškių km. (Udr. v.),
7. Lazdijų v. m.,
8. Leipalingio v. m.,
9. Maišinių km. (Rud. v.),
10. Makaučiznos vs. (Liub v.),
11. Miraslavos v. m.,
12 Obelijos km. (Mir. v.).
13. Paveisdininkių km. (Veis. v.)
14. Petroškų km. (Veis. v.),
15. Pilalės km. (Šv. v.),
16. Pralanciškių km. (Simn. v.),
17. Rudaminos v. m.,
18. Talkūnų km. (Mir. v.).

Suvalkų apskr.

1. Netos bk.,
2. Palipavos v. m.,
3. Šiurpilių km (El. v.).

Šakių apskr.

1. Judagonių km. (Luk. v.),
2 Maštaičių km. (Gelg. v),
3. Misiūnų km. (Paež. v.),
4. Norkūnų km. (Gelg. v.),
5. Panikių km. (Paež. v.),
6. Piliakiškių km. (Šak. v.),
7. Račkų km. (Bab. v.),
8. Plynios km. (Liek. v.),
9. Sudargo bk. (Kid. v),
10 Šaičių km. (Liek. v.),
11. Žem. Panem. dv. (Paež. v.)

Šiaulių apskr.

1. Bazilonių bk. (Kurt. v.),
2. Bubių dv. (Kurt. v.),
3. Daugšigalio km. (Pakr. v),
4. Didž. Linkaičių km. (Link. v.),
5. Galvydiškių km. (Šauk. v),
6. Gilvyčių dv. (Kurš. v.),
7. Girnikių km. (Užv. v.),
8. Girnikių km. (Kurt. v.),
9. Gurkių km. (Jon. v.),
10. Guostagalio km. (Link. v.),
11. Janulaičių km. (Kurt v.),
12. Jurgaičių (Mšk. v.),
13. Juškaičių km. (Kurt. v.),
14. Karaliūnų km. (Pak. v.),
15. Katarkiškių km. (Užv. v.),
16. Kilonių km. (Vaig. v.),
17. Kubelių km. (Kurš. v),
18. Kudinų km. (Šiaulėn. v.),
19. Kurtuvėnų v. m.,
20. Luponių km. (Gruzd. v.),
21. Nareikonių km. (Pakr. v.),
22. Padubysio dv. (Kurt. v.),
23. Pagiržlutės km. (Vaig. v.),
24. Paklevio km. (Gruzd. v.),
25. Pakruojaus v. m.,
26. Paliečių km. (Pakr. v.),
27. Papilės v. m.,
28. Pelaniškių km. (Pašv. v.),
29. Pilkalnio km. (Kurš. v.),
30. Puodžiūnų — Steigvilų km. (Pašv. v.),
31. Preičiūnų km. (Pakr. v.),
32. Puikiškių km. (Šauk. v.),
33. Rekščių km. (Pap. v),
34. Selenių dv. (Kurš. v.),
35. Spakainasties dv. (Šauk. v),
36. Šiaulėnų v. m.,
37. Šiaulių apskr. m.,
38. Šilo — Pavežupio km. (Šaukėnų v.),
39. Šiupilių km. (Gruzd. v.),
40. Šuniokų km. (Užv. v.),
41. Vaiguvos v. m.,
42. Vainagių km. (Kurt. v.),
43. Žagarės v. m.

Šilutės apskr.

1. Akmoniškio km.,
2. Aukštumalės pelkės,
3. Eidaičių km.,
4. Ignačių km.,
5. Karklėniškių km.,
6. Kyntų bk.

Švenčionių apskr.

1. Gorodiščių km. (Aleks. v.),
2. Kaltinėnų v. m.,
3. Mažulėnų km. (Daug. v.),
4. Papiliškių km. (Švenč. v.),
5. Pašvenčio dv. (Švenč. v.),
6. Piliagristos km. (Gerv. v.),

7. Pilkalnio km. (Žel. v.),
8. Ragaučių km. (Šven. v.),
9. Rysgoros dv. (Kim. v.),
10. Svyrio v. m.,
11. Švenčionių apskr. m.,
12. Ternionių bk.,
13. Vaistamo v. m.,
14. Vilenų km. (Zab. v.).

Tauragės apskr.

1. Batakių v. m.,
2. Bruškių km. (Kv. v.),
3. Bilionių km. (Lauk. v.),
4. Biržulaukio km. (Šil. v.),
5. Dargalių km. (Kalt. v.),
6. Degučių bk. (Naum. v.),
7. Eržvilko v. m.,
8. Gedykių km. (Šv. v.),
9. Gegužių km. (Sk. v.),
10. Gedminaičių km. (Šv. v.),
11. Girdiškės bk. (Sk. v.),
12. Ivangėnų km. (Sk. v.),
13. Indijos km. (Šil. v.),
14. Jakštų km. (Sk. v.),
15. Jerbiškių km. (Eržv. v.),
16. Jomantų—Jurgaičių km (Šv. v.),
17. Jučaičių km. (Šv. v.),
18. Jurkaičių km. (Šv. v.),
19. Juškaičių km. (Sk. v.),
20. Kaltinėnų v. m.,
21. Kapčių km. (Sartin. v.),
22. Kaštaunolių km. (Lauk. v.),
23. Kaušių km. (Kaltin. v.),
24. Kazokų km. (Kaltin. v.),
25. Kreivių km. (Šil. v.),
26. Kryžbarko vs. (Sk. v.),
27. Kuplių km. (Šil. v.),
28. Kuturių km. (Taur. v.),
29. Kvedarnos v. m.,
30. Laukcėnų km. (Naum. v.),
31. Laumenos km. (Kaltin. v.),
32. Lazdunėnų km. (Sart. v.),
33. Lekių km. (Šil. v.),
34. Ližių km. (Taur. v.),
35. Matiškių km. (Taur. v.),
36. Meirių km. (Kalt. v.),
37. Medvėgalio kaln. (Kalt. v,)
38. Mockaičių km. (Šv. v.),
39. Naumiesčio v. m.,
40. Padabrinės km. (Šv. v.),
41. Padievaičių km. (Kved. v),
42. Padvarnikų km. (Kalt. v.),
43. Paežerio km. (Kalt. v.),
44. Pagramančio bk. (Taur. v.)
45. Pajūrio bk. (Taur. v.),
46. Paskuburlių km. (Kalt. v.),
47. Paulaičių km. (Šv. v.),
48. Pilės km. (Kalt. v.),
49. Prenų km. (Kalt. v.),
50. Putvės km. (Šil. v.),
51. Rubaičių km. (Šil. v.),
52. Rubinavos dv. (Šil. v.),
53. Sarvyčių km. (Lauk v.),
54. Skaudvilės v. m.,
55. Skomontų km. (Šv. v.),
56. Šilių km. (Naum. v.),
57. Šuparių km. (Šv. v.),
58. Treigių km. (Kv. v.),
59. Užtenėnės km. (Naum. v.),

60. Vaičių km. (Šil. v.),
61. Vainuto v. m.,
62. Vedrių km. (Kalt. v.),
63. Venckų km. (Naum. v.),
64. Vilkolaukio km. (Vain. v.),
65. Zakarkiškių km. (Sk. v.),
66. Žvirblių km. (Kv. v.).

Telšių apskr.

1. Alsėdžių v. m.,
2. Baltininkų km. (Varn. v.),
3. Baltokiškių km. (Varn. v.),
4. Beržų km. (Varn. v.),
5. Biržinėnų km. (Luok. v.),
6. Buožėnų km. (Als. v.),
7. Burbiškio dv. (Varn. v.),
8. Dirvėnų km. (Luok. v.),
9. Drabukščių km. (Varn. v.),
10. Džiuginėnų km. (Telš. v.),
11. Eidžiolių km. (Varn. v.),
12. Gegrėnų km. (Kalv. v.),
13. Gelžyčių km. (Varn. v.),
14. Gondingos km. (Plung. v.),
15. Kalvarijos v. m.,
16. Kaupų — Skirmuntiškių dv. (Varn. v.),
17. Lieplaukės v. m.,
18. Nevardėnų km. (Varn. v.),
19. Pavandenio bk. (Varn. v.),
20. Pilaičių km. (Riet. v.),
21. Pilės km. (Telš. v.),
22. Plungės v. m.,
23. Rapilės km. (Luok. v.),
24. Skabarų km. (Tver. v.),
25. Skroblių km. (Riet. v.),
26. Šarnelių km. (Kalv. v.),
27. Šuraičių km. (Tver. v.),
28. Tverų v. m.,
29. Upynos km. (Liep. v.),
30. Užupio km. (Plung. v.),
31. Varkalių km. (Plung. v.),
32. Vieštavėnų km. (Plung. v.),
33. Viešvėnų v. m.,
34. Virpilių km. (Varn. v.),
35. Žarėnų v. m.,
36. Žąsiogalos km. (Luok. v.),

Trakų apskr.

1. Aukštadvario v. m.,
2. Beišonių km. (Sem. v.),
3. Bijautonių km. (Žiežm. v.),
4. Bražuolių km. (Trakų v.),
5. Būdelių km. (Žasl. v.),
6. Burlionių km. (Onušk. v.),
7. Kareivonių km. (Sem. v.).
8. Krištopiškių km. (Aukšt. v.),
9. Kruonės v. m.,
10. Kruminčių km. (Valk. v),
11. Lapelonių km. (Aukšt. v.),
12. Laukogalio km. (Žasl. v.),
13. Maisėjūnų km. (Kr. v.),
14. Migonių km. (Kr. v.),
15. Mijaugonių km. (Žiežm. v.),
16. Paparčių km. (Žasl. v.),

17. Paparčių dv. (Žasl. v.),
18. Peperiškių (Viev. v.),
19. Piliakalnių km. (Aukšt. v.),
20. Piliatiškių km. (Tern. v.),
21. Pridotkų km. (Kr. v.),
22. Rokiškio km. (Kr. v.),
23. Senųjų Trakų v. m.,
24. Straukių km. (Sem. v.),
25. Straukių km. (Aukšt v.),
26. Ternionių km. (Vok. v.),
27. Trakų apskr. m.,
28. Užuguosčio bk. (Aukšt. v.),
29. Valkininko v. m.,
30. Žuklių km. (On. v.),
31. Žuvyčių km. (Sem. v.).

Utenos apskr.

1. Aknystelių km. (Lel. v.),
2. Armališkių km. (Užp. v.),
3. Aluntos—Pakalnių km. (Alun. v.),
4. Anykščių v. m.,
5. Antakščių km. (Alunt. v.),
6 Antalešių km. (Alunt. v.),
7. Azulokiesių km. (Mal. v.),
8. Bendrų km. (Mal. v.),
9. Drageliškių km. (Užp. v.),
10. Gaigalių km. (Al. v.),
11. Gerkonių km. (Užp. v.),
12. Gurapolio dv. (Lel. v.),
13. Joniškio km. (Mal. v.),
14. Josiškių — Juodpurvių km. (Skem. v.),
15. Kačūnų km. (Kukt. v.),
16. Kalvių km. (Ut. v.),
17. Kirklių km. (Ut. v.),
18. Klivėnų km. (Sk. v.),
19. Klabinių dv. (Al. v.),
20. Kuktiškio v. m.,
21. Kumšių km. (Taur. v.),
22. Lelių km. (Mal. v.),
23. Liesenų km. (Mal. v.),
24. Mackėnų km (Uten. v.),
25. Maišakulių km. (Al. v.),
26. Nalėnų km. (Uten. v.),
27. Narkūnų km. (Uten. v.),
28. Pakalnių bk. (Lel. v.),
29. Papiliakalnio km. (Linkm. v.),
30. Piliakalnio km. (Taurag. v.),
31. Parudinės dv. (Al. v.),
32. Padenių km. (Linkm. v.),
33. Piliagristos km. (Linkm. v.),
34. Piliakalnio km. (Deb. v.),
35. Piliakalnio km. (Uten. v.),
36. Pilkalnio km. (Taur. v.),
37. Radeikių km. (Daug. v.),
38. Ruklių km. (Daug. v.),
39. Salgudiškio bk. (Linkm. v.),
40. Semeniškių km. (Užp. v.),
41. Semeniškėlių km. (An. v.),
42. Stanislavavos dv. (Skem, v.),
43. Starių km. (An. v.),
44. Suugailiškių km. (Uten. v.),
45. Sudeikių km. (Daug. v.),
46. Taurapilio km. (Taur. v.),
47. Utenos apskr. m.,
48. Užpalių v. m.,
49. Vastupų km. (Al. v.),
50. Vazgelių km. (Uten. v.),

51. Vaikutonių km. (Ut. v.),
52. Veteikių km. (Lel. v.),
53. Vitkūnų km. (Ut. v.),
54. Vyžuonos v. m.,
55. Żelvos km. (Kukt. v.).

Vileikos apskr.

1. Moroskų km. (Lebed. v.),
2. Novosiolovo bk. (Molod. v.).

Vilkaviškio apskr.

1. Pajevonio v. m.,
2. Pavištyčio km. (Višt. v.),
3. Pilališkių km. (Paež. v.),
4. Pilakalnio km. (Paež. v.),
5. Pilakalnio km. (Pilv. v.),
6. Piliunų km. (Pilv. v.),
7. Vištyčio v. m.,

Vilkmergės (Ukmergės) apskr.

1. Antatilčių km. (Žem. v.),
2. Budrių km. (Kov. v.),
3. Dubingių bk. (Giedr. v.),
4. Kovarsko v. m.,
5. Kernavės bk. (Musn. v.),
6. Kernavėlės vs. (Musn. v.),
7. Kriveikiškių km. (Musn. v.),
8. Kurklių v. m.,
9. Łukynių km. (Sies. v.).
10. Perkalių km. (Baln. v.),
11. Piliakalnio km. (Traup. v.),
12. Piliakonių km. (Giedr. v.),
13. Saliečių km. (Delt. v.),
14. Sližių km. (Veprių v.),
15. Sukinių km. (Pab. v.),
16. Šimkūnų km. (Sies. v.),
17. Totoriškių km. (Pab. v.),
18. Traupių v. m.,
19. Vargulių km. (Baln. v.),
20. Vilkmergės apskr. m.,
21. Żvalgokalnio km. (Gelv. v.),

Vilniaus apskr.

1. Kudaronių km. (Sol. v.),
2. Kurmelonių km. (Turg. v.).
3. Maišiogalos v. m..
4. Murynės vs. (Ruk. v.),
5. Papilio km. (Buiv. v.),
6. Piliakalnio km. (Nem. v.),
7. Plateravos dv. (Maiš. v.),
8. Rudaminos v. m.,
9. Rukainių v. m.,
10. Sudervos bk. (Rež. v.),
11. Vilniaus mst.

Zarasų apskr.

1. Antazavės v. m.,
2. Bakmatų dv. (Sm. v.),
3. Braslavo v. m.,
4. Čebarakių km. (Gaid. par.),
5. Degučių v. m.,
6. Drukšnių v. m.,
7. Galubiškių km. (Ant. v.),
8. Gutaučių km. (Ant. v.),
9. Lapušiškių km. (Gaid. par.),
10. Ligonių km. (Deg. v.),
11. Manuiliškių km. (Ant. v.),
12. Minaikiškių km. (Deg. v.),
13. Mastiščių km. (Krasn. v.),
14. Niurvėnų km. (Gaid. par.),
15. Pakačinos km. (Ant. v.),
16. Pakeršinės km. (Deg. v.)
17. Piliakalnio km. (Paup. v.),
18. Piliakalnio km. (Sm. v.),
19. Piliakalnio km. (Sal. v.),
20. Piliakalnio km. (Imbr. v.),
21. Piliakalnio km. (Sm. v.),
22. Piliakalnio km. (Ant. v.),
23. Raciškių km. (Br. v.),
24. Raugiškių km. (Kr. v.),
25. Rimšonių v. m.,
26. Selkų km. (Dr. v.),
27. Šaltinių km. (Br. v.),
28. Šaurų km. (Br. v.),
29. Tataraučiznos km. (Br. v.),
30. Varslavos km. (Ant. v.),
31. Vazgelių km. (Dus. v.),
32. Vileikių km. (Ant. v.),
33. Zabiščių km. (Anal. v.),
34. Zarasų apskr. m.,
35. Zozonų km. (Br. v.),
36. Žvėrines km. (Dr. v.).

P. Tarasenka.

TURINYS.

„RAIDĖS" SPAUSTUVĖ
Kaune, Kęstučio 14. Tel. 758